

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ETNOLOGIJO IN KULTURNO ANTROPOLOGIJO

NADIJA KOLMANIČ
THRASH METAL V SLOVENIJI

Diplomsko delo

Študijski program:
Etnologija in kulturna antropologija - E

Mentor: Red. prof. dr. Rajko Muršič

Ljubljana 2012

ZAHVALA

Zahvaliti se želim vsem sogovornikom, prijateljem, družini, mentorju dr. Rajku Muršiču in ostalim, ki so si vzeli čas za pogovore, pomoč in opombe ter mi s tem pomagali pridobiti vse potrebne informacije v povezavi z mojim raziskovanjem o thrash metalski subkulturi v Sloveniji.

Izveček: Thrash metal v Sloveniji

V diplomskem delu predstavljam thrash-metalsko subkulturo v Sloveniji. Na začetku predstavim zgodovino preučevanja subkultur, posebnosti mladinskih subkultur ter povezave med subkulturami in glasbo. V drugem delu predstavim izvor in zgodovinski razvoj heavy metala, ki je bil s svojimi značilnostmi pomemben vpliv za nastanek thrash metala. Thrash metal, ki je podžanr metala, se je pojavil v osemdesetih letih v ZDA in je pomembno zaznamoval metalsko subkulturo po svetu in pri nas. V poglavju glede Slovenije predstavim pogoje, ki so vplivali na nastanek thrasha pri nas, nato pa se posvetim še njegovim subkulturnim lastnostim in praksam ter opišem vizualne in tematske lastnosti, koncertno dejavnost, medije in zbirateljstvo.

Ključne besede: popularna glasba, subkulture, heavy metal, thrash metal, koncerti

Abstract: Thrash metal in Slovenia

The topic of my diploma thesis is the thrash metal subculture in Slovenia. At the beginning I present a historical description of subculture research, specialities considering youth subcultures and connections between subcultures and music. In the second part I present a historical development of heavy metal, whose characteristics were the basis for the evolution of thrash metal. Thrash metal is a sub-genre of heavy metal that arose in the eighties in the USA and had a great impact on the metal subculture around the world and in Slovenia. The chapter about Slovenia describes the conditions for development of thrash. Later on I present and discuss about some subcultural attributes and practices - visual and topical qualities, concerts, media and collecting.

Key words: popular music, subcultures, heavy metal, thrash metal, concerts

Uvod	6
1. Subkulture	8
1.1 Mladinska kultura	9
1.2 Subkulture in glasba	11
2. Zgodovina heavy metala	13
2.1 Izvir in poimenovanja	13
2.2 Ključne značilnosti heavymetalske glasbe	15
2.3 Hard rock in nastanek heavy metala	16
2.4 Obdobje NWOBHM	17
2.5 Glam metal	18
3. Thrash metal	21
3.1 Nastanek in vzpon	21
3.2 Metallica, Megadeth, Exodus in Slayer	23
3.3 Drugi val dogajanja - prodor in uspeh v osrednjem toku	27
3.4 Crossover	31
3.5 Vrhunec dogajanja	32
3.6 Zaton - umik iz središča pozornosti	34
3.7 Nastanek novih scen in ekstremnih podžanrov	35
3.8 Metal v devetdesetih letih	38
3.9 Revival	40
4. Nastanek heavy metala v Sloveniji	41
4.1 Thrash metal v Sloveniji	43
4.2 Razmere po letu 2000	45
5. Skupine in tematika	47
5.1 Nastanek skupine	48
5.2 Besedila	51

5.3 <i>Imena skupin</i>	52
5.4 <i>Založbe</i>	53
6. Koncertna dejavnost	55
6.1 <i>Festivali</i>	55
6.2 <i>Koncerti in festivali pri nas</i>	57
6.3 <i>Obiskovanje koncertov</i>	62
6.4 <i>Potek koncerta</i>	63
6.5 <i>Vedenje na koncertu</i>	65
7. Vizualne podobe	67
7.1 <i>Videz</i>	67
7.2 <i>Albumske naslovnice</i>	69
8. Mediji in promocija	70
8.1 <i>Tisk</i>	71
8.2 <i>MTV</i>	74
8.3 <i>Videospoti</i>	75
8.4 <i>Radio</i>	76
9. Udeleževanje v subkulturnih praksah	77
10. Sklep	80
11. Priloge:	83
<i>Priloga 1: Seznam slovenskih thrash metal skupin</i>	83
<i>Priloga 2: Selektivna diskografija</i>	87
<i>Priloga 3: Slikovne priloge</i>	91
12. Viri in literatura:	103

Uvod

“Oblečeni v usnje, oblečeni v jeans, heavy metal tako naglas, da ubija.”¹

Današnje družbe so kompleksne, in četudi smo del neke kulture, se posamezniki znotraj nje razlikujejo glede na socialni položaj, izobrazbo, religijo itd. Znotraj matične kulture se tako pojavljajo manjše skupine, ki oblikujejo lastne vrednote, prepričanja in vzorce vedenja.

Heavy metal že od nekdaj obkrožajo podobe pripisov misticizma, ki izhajajo iz tematik besedil zgodnjih skupin, ki so orale ledino in prispevale k nastanku mladinske subkulture, in njihovega temačnega videza. Subkultura je do danes prerasla začetne okvire starosti in v svojem bistvu poskuša iskati alternativne rešitve za resnične družbene probleme. Debate in raziskave, ki se osredotočajo na to glasbo in ljudi, ki jo ustvarjajo, označujejo metal kot pomemben del temeljnih družbenih vrednot in napetosti, kar je vidno predvsem ob občasnih napadih s strani medijev ali drugih organizacij, ki v njem vidijo različne nevarnosti. Kljub tem stereotipnim podobam nihilizma glasbeniki in poslušalci oblikujejo glasbene tvorbe in kulturne ikone, s katerimi ustvarjajo svoj svet z več globine in intenzivnosti (Walser 1993: 170). Ponuja izhod iz vsakdanjega življenja in zmanjšuje napetosti, ki omejujejo posameznika.

V pričujočem delu se bom ukvarjala z razvojem heavymetalske subkulture v Sloveniji, največ pozornosti pa bom namenila podžanru, imenovanem thrash metal, ki se je v ZDA razvil v začetku 80. let. Za preučevanje izbrane teme sem se odločila zaradi lastnega zanimanja za takšno glasbo in zaradi nekakšnega fenomena “*revivala*”, ki se pričel dogajati pred nekaj leti v thrash-metalski subkulturi pri nas po zgledu ponovnega prebujenja scene v ZDA. Med pisanjem želim prikazati način nastajanja te glasbe, njeno uporabo in prikazovanje v medijih ter prenašanje in uporabo med poslušalci.

Pri obravnavanju načinov ukvarjanja z glasbo in njene rabe ne more biti v ospredju samo tisti del življenja, ki je povezan z zabavo, prostim časom ali prazniki, temveč celotno življenje posameznikov in skupin, kot jih zaznamuje sodelovanje v različnih z glasbo povezanih dejavnostih, ki oblikujejo procese izgradnje in spreminjanja identitet (Muršič 2000: 193).

¹ “*Dressed in leather, dressed in jeans, heavy metal so loud it kills.*” Metalsteel - ‘Heavy Metal is Our Religion’

Podatki temeljijo na pregledu literature, intervjujih in pogovorih z aktivnimi člani subkulture, glasbeniki in organizatorji ter na lastnem avto-etnografskem delu, t.j. opazovanju z udeležbo, ki je že od Malinowskega temelj raziskovanja v socialni antropologiji. Moje raziskovanje terena temelji na obiskovanju koncertov, vaj, glasbenih trgovin in spremljanju dogajanja na sceni po spletnem časopisu in forumu Paranoid-zine ter s spremljanjem drugih domačih in tujih medijev. Pri sogovornikih sem poskušala izvedeti, kaj je v tej glasbi *tako* posebnega, kako doživljajo glasbo, katere so z njo povezane subkulturne aktivnosti in na kakšen način se udeležujejo dogajanja na glasbeni sceni.

V svojem delu uporabljam določene angleške besede in besedne zveze, ki se nanašajo na glasbo. Teh poimenovanj in terminov ne prevajam, saj se uporabljajo tudi v vsakdanjih diskusijah metalskih poslušalcev in se prevodi zdijo nesmiselni. Posamezne bolj značilne besede za metalsko subkulturo, ki nimajo slovenskih prevodov pojasnjujem v sprotnih opombah.

Pri pisanju se mi je zdela uporabna tudi zamisel Christopherja Smalla, ki je v delu *Glasbanje: Pomeni izvajanja in poslušanja (Musicking: The Meanings of Performing and Listening)*, uporabil pojem "glasbanja" oz. ukvarjanja z glasbo (angl. *musicking*, glagol), kar je definiral kot "udeležbo, v kakršnem koli obsegu, pri glasbenem performansu, bodisi z izvajanjem, poslušanjem, vadbo, skladanjem ali plesom" (1998: 9), kar pomeni, da gre za aktivnost, v katero smo vključeni vsi, ki nam glasba nekaj pomeni - prodajalec vstopnic za koncert, roudiji, ki prenašajo opremo, glasbeniki, ki nastopajo na odru, mediji, ki pokrivajo dogodke in (pasivni) poslušalci.

Ustvarjalci in poslušalci (pogosto oboje hkrati) skozi svoje aktivnosti, s pripadnostjo in z glasbo samo kažejo na glavno mesto v diskurzu in moči, ki jo predstavlja heavy metal. Prostori, kjer je mogoče priti v stik z metalom in njegovimi privrženci (mladinski in glasbeni klubi, koncertne dvorane, trgovine s CD-ji, vadbeni prostori in spalnice ljubiteljev) predstavljajo zunanjim opazovalcem oddaljenost in ločenost od prevladujoče popularne kulture, udeležencem pa zagotavljajo zeleno ekskluzivnost in odtujenost, ki jo izberejo ob začetku poslušanja metalske glasbe.

Izraz in poimenovanje heavy metal imata dva pomena; v širšem smislu označujeta celotno metalsko glasbeno ustvarjanje, ki vključuje tudi druge metalske podzvrsti, za kar uporabljajo tudi le besedo metal, ki ima v tem primeru enak pomen. V ožjem pomenu pa heavy metal označuje najstarejšo podzvrst metala (tudi *classic ali traditional metal*) (Weinstein 2000: 287).

1. Subkulture

“Kultura ali civilizacija v svojem širokem [komparativnem] etnografskem pomenu je tista kompleksna celota, ki vključuje vednost, prepričanja, umetnost, moralo, pravo, običaje ter vse druge sposobnosti in navade, ki jih pridobi človek kot član družbe” (Tylor po Monaghan in Just 2008: 44). Beseda kultura se v tem primeru navezuje na način življenja skupine ljudi in ne na ostale pomene, ki jih lahko najdemo med definicijami v SSKJ in drugih slovarjih. Pojmovanje kulture je eden od najpomembnejših konceptov antropoloških razprav in zanjo obstaja skoraj toliko definicij, kot je antropologov. Tylorjeva definicija kulture iz leta 1871 kot skupek človeških dosežkov (Monaghan in Just 2008: 46) je pomembna, ker se osredotoča na *pridobljeno* - naučeno - vedenje, iz česar lahko sklepamo, da so tudi lovsko-nabiralne skupnosti, kljub različnim naravnim in družbenim pogojem in razmeram, enako iznajdljive in prilagojene na svoj način življenja kot razvite industrijske družbe, ki so z večstoletnim izobraževanjem in kopičenjem znanja dosegle svoje stanje.

“Ne obstaja kultura, temveč obstajajo kulture. Ne le različne kulture na različnih lokacijah, temveč tudi različne kulture znotraj istih lokacij. Kulture, ki oblikujejo neko razpoznavno kulturo, so njeni sestavni deli, podkulture.” (Muršič 2000: 246) V sociologiji je pri nas večinoma v uporabi izraz subkultura.

Angleški izraz subkultura s predpono 'sub-' namiguje na hierarhično razumevanje in vrednotenje kulturnih elementov, ki postavlja dominantno (matično) kulturo, oziroma kulture, nad vrednotne vzorce, ki so združeni znotraj subkulture (Muršič 1995: 14). Na ta problem opozarja tudi, ko trdi, da ne more obstajati hierarhično vrednotenje v smislu pod(rejenosti) in nad(rejenosti) (Muršič 2000: 248), saj je po njegovem mnenju vsaka kultura podkultura in obratno. Podkulture nikakor niso kakšne delne kulture, ampak le manjše enote znotraj večjih (Muršič 2000: 246). Nesmiselno bi bilo sicer govoriti o eni dominantni kulturi (Velikonja 1999: 14), lahko pa govorimo o nekakšnem sistemu vrednot, ki prevladuje v določenih kulturah.

Za vsako družbo je značilna notranja diferenciacija. Definicij in proučevanja subkultur je v strokovni literaturi veliko, bistvena značilnost subkultur pa je, da so v nekih bolj ali manj očitnih opozicijskih odnosih z glavnimi kulturnimi tokovi v družbi (Velikonja 1999: 14). Gre

torej za določljive skupine znotraj neke kulture in njihove kulturne vzorce ali življenjske sloge, ki so jim skupni in se kljub nekaterim skupnim točkam opazno razlikujejo od tistih v dominantni kulturi (Muršič 1995: 14).

Prepoznavanje posameznih subkultur je včasih težavno, saj se pogosto dogaja, da njihove stile in značilnosti za komercialne namene prevzame popularna kultura, to pa lahko vodi v konec neke subkulture, ali pa evolucija spremeni smer in začnejo člani privzemati nove ekstremnejše vzorce, ki so osrednjem toku (*mainstreamu*) tuje. Člani subkultur svojo pripadnost pogosto izkazujejo skozi uporabo zanje značilnih stilov, kar je "navadno resnično prevladujoča opredeljujoča značilnost mladostnih subkultur" (Brake 1984: 26), zato mora njihovo preučevanje vključevati tudi preučevanje simbolike, ki jo izkazujejo z določeno glasbo, oblačenjem in drugimi vidnimi simboli; prav tako pa tudi načine izražanja teh lastnosti pri nosilcih glavnih kulturnih tokov v družbi. Stopnja pripadnosti določenim subkulturam se lahko med posamezniki zelo razlikuje in pri nekaterih ne vpliva posebej na vsakdanje življenje, pri drugih pa se življenje, vsaj v obdobju najzvestejše pripadnosti, odvija le v skladu z njenimi načeli in pričakovanji. Prav tako pa je posameznik lahko pripadnik več subkultur in skupin hkrati - mladostnik lahko pripada kakšni glasbeni in športni subkulturi, ki se med seboj povezuje ali izključujeta, kar lahko pripelje do konfliktov. Ker subkultura obsega precej vidikov posameznikovega delovanja in bivanja, lahko sklepamo, da je subkultura (in s tem tudi heavy metal) način življenja.

Po pisanju Mika Braka sta izraz subkultura v sociologiji prva uporabila McLung Lee (1945) in M. Gordon (1947), nanašal pa se je na pododdelek nacionalne kulture. Ta uporaba je poudarjala posledice socializacije v kulturnih podsekcijah pluralistične družbe in izhaja iz predpostavke o kulturi kot naučenem vedenju, kar je, kot navaja Brake, predvsem posledica antropološkega pristopa k njenemu preučevanju (1984: 20). V štiridesetih letih so termin uporabljali sociologi in kriminologi ob opisovanju delikventnih skupin v štiridesetih letih (Brake po Muršič 2000: 248), že v tridesetih letih pa sta ga omenjala Edward Sapir in Ralph Linton (Hannerz po Muršič 2000: 248).

1.1 Mladinska kultura

Za začetek obravnavanja mladinskih gibanj in subkultur najpogosteje štejemo pričetek dvajsetih let prejšnjega stoletja, v povezavi z raziskavami chicaške šole. Prve sociološke

analize podkultur so bile povezane z raziskavami in poskusi razlag t. i. deviantnega vedenja. Mladinsko problematiko so z vidika prestopništva obravnavali že od štiridesetih let dalje. Podkulture naj bi imele predvsem socializacijsko vlogo (Muršič 2000: 249). Mladostniki, ki so člani različnih subkultur, se s svojo pripadnostjo in zaledjem skupnosti lažje soočajo z zahtevami in pričakovanji matične kulture. Na drugi strani pa je birminghamska šola, z neo-marxističnim pogledom, subkulture obravnavala kot odsev mladih delovnega razreda v povezavi z družbenimi razmerami šestdesetih in sedemdesetih let v Veliki Britaniji. Mladinske kulture so soočali s kontrastnimi tradicionalnimi vrednotami svojih staršev in modernejšo kulturo potrošništva, ki so jo narekovali mediji. "Simbolni strukturalen odpor" (Hodkinson 2002: 11) subkultur je narekoval reševanje težav skupin in ne posameznikov.

Subkulture imajo vlogo sekundarne socializacije, saj se pojavijo v obdobju odraščanja in šolanja, ko mladi začnejo drugače gledati na družbeno resničnost. V tem obdobju potrebujejo identiteto, ki jim pomaga pri ločevanju od predstav in pričakovanj okolice, z ločitvijo in vključenostjo v manjši krog podobnih ljudi pa se počutijo svobodne in se lažje razvijejo v to, kar želijo. Subkulture postavljajo pod vprašaj ustreznost dominantne kulturne ideologije (Brake 1984: 33).

Koncept *mladinske kulture* se je razvil v 50. letih. Predpostavljal je, da si vsi najstniki delijo podobne dejavnosti v prostem času in so vključeni v nekakšno obliko upora proti svojim staršem. Z vse večjo kupno močjo in rastočo avtonomijo so lahko izražali svoje vrednote in cilje, obsežen trg glasbe in oblačil, pa se je prilagajal njihovim interesom (Shuker 2001: 195). Do 70. let so pogled na homogeno mladinsko kulturo pričele zamenjavati raziskave mladinskih subkultur, saj je postalo jasno, da so se poleg osrednje večine razvile tudi manjšinske subkulture, ki so se razlikovale glede na družbeno pripadnost in etnično ozadje svojih članov (Shuker 2001: 196).

Gregor Tomc razdeli mladinska gibanja na subkulture v ožjem pomenu, na subpolitike in na kontrakulture (1989: 8). Mladinske subkulture so tista gibanja mladih, ki oblikujejo predvsem svoje lastne oblike ustvarjanja in življenjskega stila; mladinske subpolitike so tista gibanja mladih, ki razvijajo lastne oblike političnega prepričanja in delovanja; medtem ko skušajo mladinske kontrakulture subkulturni in subpolitični vidik združiti v enotno držo.

Mladinska kultura nudi kolektivno identiteto, z gledniško skupino, iz katere je mogoče razviti individualno identiteto, ki je “magično” osvobojena pripisanih vlog doma, šole in dela. Zagotavlja spoznavni material, iz katerega se razvije alternativna kariera, ki je skrita pred svetom odraslih in se mu upira (Brake 1984: 147).

1.2 Subkulture in glasba

Glasbeno dogajanje je prvič pritegnilo pozornost sociologov v 20. letih prejšnjega stoletja s privrženci jazz gibanja v ZDA. Takratne raziskave življenja v mestu so vključevale tudi glasbeno udejstvovanje, zgodnji sociologi pa so pri tem pogosto uporabljali etnografsko metodo. Kasneje, v 50. letih, so glasbene subkulture postale množično atraktivne zaradi nove glasbene zvrsti, ki se je najstnikom popolnoma prilegala – rock'n'rolla. V 70. letih so mladostniki našli oporo pri zavračanju družbenih norm in avtoritete nad njimi s pankovsko subkulturo. Ko pa je punk počasi pričel izgubljati svojo “privlačnost”, je pankovski duh v 80. letih pričela ponovno obujati nova subkultura - heavy metal in njegovi novi podžanri. Pri nas so se pojavljale džezovske subkulture v 50. letih, rokovske v 60. in pankovske v 70. letih; vsaka od njih je razvijala pristne orientacije in stile ter v svojem času doživljala tudi poskuse eliminacije (Tomc 1989: 148).

V današnjem času je zaradi raznovrstnosti glasbenih stilov odločanje o tem, katero glasbo poslušati, postalo tudi pomemben del opredeljevanja samega sebe in sporočanja drugim, ne samo tega, kdo želiš biti, temveč tudi kdo si (Cook 2009: 15).

Pripadanje subkulturi je velik problem, ker vedno obstajajo dosledni pripadniki, ki se udeležujejo za polni čas, ter privrženci, ki se udeležujejo le delno (Brake 1995: 72); glasba ni enako pomembna za vse posameznike in posameznice. Pri tem se pojavlja razlikovanje med ‘*tru*’ (*true*) in ‘*vikend*’ metalci, ki se razlikujejo po videzu (npr. s časom postopoma pričnejo spreminjati način oblačenja v bolj vsakdanja oblačila in si postrižejo lase) ter intenziteti udejstvovanja pri družbenih subkulturnih dejavnostih (obiskovanje koncertov se osredotoči le na večje koncerte popularnejših skupin ali koncerte, ki se dogajajo v bližini in za konec tedna). Posamezniki subkulturam in subkulturni pripadnosti posvečajo različno količino pozornosti - nekaterim predstavlja najpomembnejšo dimenzijo v življenju, spet drugim pa služi le za občasen oddih in odmik iz monotonega vsakdanjega življenja, šole in dela (Hebdige 2002: 122). Pripadnost se pogosto začne in konča na klubski sceni (Velikonja 1999:

20). Scena nastaja ad hoc in je praviloma bolj množična in fluidna, a bolj atomizirana od same subkulture, saj vsebuje tudi zunanje, občasne člane (Velikonja 1999: 20).

Preučevanje glasbenih subkultur najpogosteje obsega popularno glasbo; vendar to ni le glasba, ki jo lahko vsak dan slišimo po radiu, ampak obsega tudi rock, country idr., kar ni *klasična* glasba. V “zahodnem svetu” danes večinoma delimo glasbo na klasično in popularno, pri čemer prvi priznavamo več avtentičnosti (Cook 2009: 18).

V zvezi z opisovanjem metala se najpogosteje uporabljata izraza *mainstream* in/ali *underground*². *Mainstream* nakazuje na glasbo, ki je znana tudi javnosti in jo (redno) predvajajo na televizijskih in radijskih postajah. Poimenovanja takšnih izvajalcev so znana širnemu občinstvu, izvajalci pa se pogosto uvrščajo na lestvice najbolj prodajanih in predvajanih albumov in singlov, npr. Metallica in Iron Maiden. *Underground* pa sloni na bolj zvestemu krogu poslušalcev, saj takšna glasba nastaja skrita očem množičnih medijev in se moraš včasih kot poslušalec kar malo namučiti, da prideš do kakšnih starejših in bolj obskurnih izdaj albumov ali informacij.

Glasba je zelo kompleksen pojav in temeljna razlika za njeno razumevanje v katerikoli družbi je razlikovanje med glasbo in neglasbo oziroma hrupom. Predstave, kaj je glasba in kaj ni, se zelo razlikujejo in odločilno oblikujejo glasbeni zvok posamezne kulture (Merriam 2000: 53). Prav tako se sprejemanje različnih zvokov kot glasbe razlikuje med posamezniki in v času, zato je pomembno spoznavanje in raziskovanje glasbe tudi v drugih kulturah, saj je to ključnega pomena za razumevanje glasbe na splošno (Blacking 1973: 116). V različnih družbah imajo različne ideje o tem, kaj je glasba, vendar pa morajo te definicije temeljiti na nekem dogovoru. Ta konsenz lahko obstaja le na skupni izkušnji ljudi, ki prepoznavajo in slišijo določene vzorce v zvoku (Blacking 1973: 10). Zakonitosti glasbenih sistemov so hkrati tudi del zakonitosti družbe in kulture, v kateri se pojavlja, in del teles, ki ga ustvarjajo, izvajajo in poslušajo. Glasba je univerzalen človeški pojav (Merriam 2000: 13), njeno ustvarjanje pa je priučeno in pridobljeno s posnemanjem. Za ustvarjanje glasbe lahko najdemo več razlogov, Basongi v Kongu navajajo tri, pri čemer poudarjajo občutek sreče pri ustvarjanju, ki je očitno najpomembnejši³ (Merriam 2000: 68).

² Za besedi *mainstream* in *underground* v tem primeru uporabljam angleški besedi; kasneje v besedilu *mainstream* prevajam kot osrednji tok, *underground* pa kot podzemlje.

³ Ostala dva razloga sta še, da bi zaslužili denar in ker jim je tako ukazal “Efile Makulu” (Merriam 2000: 68).

Toda glasba ni zgolj jezik, ki opisuje, kakšna je družba, ampak metaforično izraža čustva, ki so povezana s tem, kakšna je družba (Blacking 1973: 104). Glasba je simbolna, kar se kaže v besedilih pesmi, simbolnem odsevu čustvenega in kulturnega pomena, odsevu kulturnega vedenja in vrednot neke družbe ali pa v njej najdemo globoko simboliko univerzalnih načel (Merriam 2000: 205). Glasbe ali “neubesedljive zvočne igre” niso le nosilke neverbalne komunikacije, temveč delujejo kot medij, ki prenaša prav tista sporočila, ki jih ni mogoče “prevesti” v besede oz. jezik (Muršič 2000: 102).

Ena pomembnih funkcij glasbe je, da združuje ljudi na podlagi skupnih izkušenj, ki imajo pomen v njihovem socialnem življenju (Blacking 1973: 99). Antropološki pogled na glasbo je vedno usmerjen v analizo družbenega konteksta, v katerem se oblikujejo identitete skupin, hkrati pa se skozi participativno prakso in dejavnost talentiranih posameznikov razvijajo posamezne glasbene zvrsti in oblike (Muršič 2000: 107).

Will Straw glasbeno subkulturo definira kot skupino, katere interakcije se osredotočajo na območja glasbene uporabe, znotraj katerih obstajajo zapletena postopna prehajanja poznavalcev in novincev med posameznimi stanji, ki se skupaj glasbeno udeležujejo med vlogami s precej ohlapnimi mejami, v to definicijo pa heavymetalsko občinstvo, po njegovem mnenju, ne sodi (1994: 374).

2. Zgodovina heavy metala

2.1 Izvir in poimenovanja

Izraz “heavy metal” ima po Oxfordskem slovarju angleščine skoraj 200-letno zgodovino, danes pa ima dva primarna pomena: za kemike in metalurge označuje skupino elementov in toksičnih zmesi, za nas ostale pa označuje zvrst glasbe (Walser 1993: 1). Poleg oznake za glasbo pa izraz zajema tudi “glasbene diskurze, družbene prakse in kulturne pomene, ki krožijo okoli konceptov, podob in izkušenj moči” (Walser 1993: 2).

Enotno mnenje glede začetkov, prvega rifa ali prvega albuma v metalu med pisci, kritiki in glasbeniki ne obstaja. To vlogo poslušalci sicer najpogosteje pripisujejo skupini Black

Sabbath.⁴ Prav tako pa obstajajo še večja nestrinjanja tudi glede opredelitev in delitev na njegove podžanre, ki jih v splošnem zaznamujeta drugačna zvočna kulisa in drugačen način oblačenja, česar posameznik, ki ne pozna te podkulture in ni njen del, navadno ne razloči med seboj.

Heavy metal je zelo raznolika glasbena zvrst, ki vsebuje precej glasbenih in vizualnih stilov (blues, rock), zato tudi njegove meje niso trdne in jasno začrtane. Za prvi posnetek, v katerem najdemo izraz "heavy metal", velja pesem *Born to Be Wild*⁵ skupine Steppenwolf, ki danes velja za nekakšno himno *bajkerjev*,⁶ tudi zaradi njene uporabe v filmu *Goli v sedlu (Easy Rider)* iz leta 1969. Značilnosti motoristov pa so postale del metalske subkulture - oblačenje v črne usnjene jakne (jopiče) in uporaba motorjev kot odrskih pripomočkov (npr. pri Judas Priest).⁷

Poimenovanje z izrazom heavy metal in tudi sama glasba pa nista enoplastna, kot se morda zdi na prvi pogled, saj v sebi združujeta mnoge glasbene podzvrsti, kulturne pomene in družbene prakse, ki se osredotočajo na koncepte in izkušnje moči. Poleg tega izraz pomeni nekakšno ekskluzivnost, ki jo določajo poslušalci in glasbeniki, saj je lahko za neko nastajajočo skupino najhujša kritika ta, da jih oboževalci v nasprotju z mnenjem založbe in medijev sploh ne označijo z izrazom *heavy metal*. Sicer pa so te meje med podzvrstmi metala, ki so si po glasbenem stališču bližje, v očeh poslušalcev pogosto zabrisane in so najbolj pomembne glasbeni industriji, ki jih želi z izpostavljanjem tržiti. Na drugi strani pa te meje glasbenikom pri ustvarjanju lahko predstavljajo omejitve, saj imajo že začrtane in predvidljive vzorce, ki jih morajo spoštovati.

Po Deeni Weinstein heavy metal in njegove sestavine prispevajo k nastanku "brikolaža", ki je zbirka kulturnih elementov (2000: 5). Koncept brikolaža (ali '*brkljanja*' (Velikonja 1999: 16)) je v antropologijo vpeljal Claude Lévi-Strauss, pomeni pa, da z rabo že obstoječih predmetov, ki jih predelamo, damo tem predmetom drugačne pomene in razširimo njihovo uporabnost na področja, ki so izven njihove običajne uporabe (Lévi-Strauss 1966: 16-36). Za brikolaž pri

⁴ Kar je potrdila tudi večina mojih sogovornikov.

⁵ "I like smoke and lightning/Heavy metal thunder/Racin' with the wind/And the feelin' that I'm under."

⁶ Poslovenjen izraz angleške besede *bikers* - motoristi.

⁷ Kasneje se je izkazalo, da je bil takšen videz tudi gejevska ikonografija.

ustvarjanju stila je značilno prav črpanje iz obstoječih in vsem dostopnih predmetov široke porabe. Te umestimo v nov kontekst ali pa jih z manjšimi spremembami “na novo ustvarimo”, s čimer jim damo nov pomen ali funkcijo. Koncept brikolaža se lahko uporablja tudi pri pojasnevanju zgradbe subkulturnih stilov (Hebdige 2002: 103).

2.2 Ključne značilnosti heavymetalske glasbe

K definiciji heavy metala prispevajo zvočna, vizualna in verbalna dimenzija, glavni emblem oziroma znamenje, te subkulture pa je glasba (Weinstein 2000: 121).

Lastnost, ki je metalski glasbi skupna že od nastanka, je njen “*power chord*” (akord moči), ki medsebojno povezuje vse kasneje nastale zvrsti. Uporabljajo ga vse skupine v tej zvrsti, pri igranju glasbenega intervala popolne kvarte ali kvinte na močno ojačanem in distorziranem kitarskem zvoku. Dodatno se ga poudarja še s tolkali in ritmom ter služi kot glasbena osnova zvrsti in njena primerna metafora, saj je glasbena artikulacija moči najpomembnejši člen izkušnje heavy metala. Ta akord morda zveni preprosto in surovo, vendar je odvisen od vrhunske tehnične opreme, natančne uglasitve in spretnega igranja, ki vzbuja stabilnost in harmonijo (Walser 1993: 2).

Poleg tega zvočnega elementa sta najpomembnejši glasbeni sestavini heavy metala še kitarske *solaže* in *rifi*. Rif (angl. *riff*) je repetitivno sosledje akordov oz. intervalov na električni kitari, ki največkrat tvori ogrodje za melodijo, ki jo poje pevec, ob spremljavi bas kitare, iz te linije pa se razvije osnovna melodija pesmi (Muršič 1995: 176). Solaže mora kitarist pred snemanjem sestaviti in zvaditi, vendar je pri njihovem inkorporiranju v pesmi pomembno, da vsebujejo element spontanosti in presenečenja, ter pesem zvočno dopolnijo.

Posamezni kitaristi (npr. Yngwie J. Malmsteen, Ritchie Blackmore, Michael Schenker, Randy Rhoads) so se pri pisanju novih pesmi zgledovali tudi po klasični glasbi evropskih skladateljev 18. in 19. stoletja - Bachu, Beethovnu, Vivaldiju in Paganiniju. Iz klasične glasbe so skupine prevzele vzorce ponavljanja melodičnih delov, virtuozne solaže in značilna harmonična sosledja. Za heavy metal je zvok kot tak najpomembnejši element, ki definira to glasbeno zvrst, ji daje moč in pomen.

Poleg kitar sta za doseganje mogočnega zvoka pomembna tudi ritmična sekcija bobnov in bas kitare. Bas kitara in bas boben (pogosto tudi dvojni bas boben) ojačata že tako težek zvok in

imata pri nekaterih zvrsteh bistveno vlogo (npr. v doom metalu). V metalski glasbi se občasno pojavljajo tudi klaviature, že nekaj let pa so precej popularne tudi *folk metal* skupine, ki v igranje vključujejo tudi violino, piščali in druge za metal (in rock nasploh) netipične instrumente.

2.3 Hard rock in nastanek heavy metala

Zgodba heavy metala se začne konec 60. let, ko so v Veliki Britaniji z delovanjem pričele skupine, kot so Led Zeppelin, Deep Purple in Black Sabbath, ki so igrale t. i. *hard rock* oziroma njegovo močnejšo in tršo različico. Korenine za novonastali zvok segajo v blues in psihedelični rock,⁸ ki so ju glasbeniki združili v robato in mogočno zvočno zmes. Poleg tega so tej novi zvrsti dodali še izrazito ojačano distorzijo, podaljšane kitarske solaže, poudarjen ritem ter splošno glasnost in surovost. Pomemben vpliv na te glasbenike so imele npr. skupine The Yardbirds, kjer je igral tudi Jimmy Page pred nastankom Led Zeppelin, Cream, King Crimson, Iron Butterfly in kitarist Jimmy Hendrix, ki so preigravale in prirejale bluesovske pesmi.

Izraza heavy metal in hard rock sta bila v tistem času največkrat še vedno uporabljana sinonimno, danes pa se zvrsti, ki ju označujeta, razlikujeta tako po glasbeni plati (npr. razlike v strukturah pesmi) kot tudi po vizualni komponenti. Heavy metal je na splošno surovejši, glasnejši in brez bluesovskega vpliva, ki ga slišimo v hard rocku; besedila imajo pogosto pridihi satanizma, črne magije in fantastike (Barry 2004: 96). V hard rocku najdemo preprostejše strukture pesmi, odrski nastop, obnašanje; imidži in besedila pa so bolj neposredni, zvečine omejeni na eksplicitno in agresivno izražanje moške seksualnosti (Prezelj 1999: 84).

Generacija prvih heavymetalških skupin je postala privlačna za širše množice, čeprav so jih kritiki pogosto opisovali negativno, kar je ostala stalnica tudi kasneje. Vedno, ko pri kritikih naletimo na odpor ali nasprotujoče si odzive na neko novo glasbeno dogajanje, smo lahko prepričani, da gre za neki presežek (Muršič 1993: 163). Te kritizirane skupine so v glasbo vnesle precej novosti, ki so jih prevzele in izboljševale naslednje generacije heavymetalških skupin. Med najpomembnejše novosti, ki so jih predstavili Black Sabbath na svojem albumu

⁸ Ena od podzvrsti rocka; nastala je v šestdesetih letih pod vplivom uživanja psihedeličnih drog, npr. marihuane in LSD-ja.

Paranoid iz leta 1970, spadajo na primer nižje uglasene kitare (iz E za terco nižje v D), temačna besedila o okultnih temah, nasilju, religiji, vojnah ter visoki vokali.

V 70. letih je metal pričel doživljati izjemno popularnost in je v poslušalske vode sprva pritegnil predvsem množice najstnikov iz delavskega razreda. Poslušalci so bili večinoma moškega spola in belci. Slovensko izrazoslovje je glede označevanja poslušalcev precej skopo, saj prevladuje poimenovanje metalec, v angleščini pa je poimenovanj več: najpogosteje se uporabljata izraza *headbanger*⁹ in *metalhead*. Od leta 2003 dalje je angleški izraz *headbanger* (= oboževalec ali izvajalec heavy metala), ki se je pričel uporabljati po letu 1979, vključen tudi v slovar angleškega jezika (Christe 2004: 374-375). V prehodnem obdobju med 70. in 80. leti so bile najbolj znane in uspešne skupine, npr. Van Halen in Kiss iz ZDA, Scorpions iz Nemčije in AC/DC iz Avstralije, ki so hard rockovski glasbi dodale kitarsko virtuoznost in tlakovale pot za nastanek novih skupin.

2.4 Obdobje NWOBHM

V drugi polovici 70. let je heavy metal pričel biti bitko s discom, punkom in rockom, ki jo je pričel izgubljati, saj je prodaja plošč začela upadati in zdelo se je, da bo to pomenilo tudi njegov dokončen konec. Založbe so postajale bolj pozorne na pankovske skupine, kar se je odsevalo tudi pri poslušalcih glasbe, saj so imele založbe takrat v največji meri nadzor nad glasbeno produkcijo. Zaradi tega so se kmalu pričele ustanavljati nove skupine, ki so posvojile in prilagodile ta nov in agresiven zvok.

Prva pomembnejša skupina, ki je nastala leta 1975 kot "razcepljena" med punkom in metalom, je bila Motörhead. Njihova glasba se pogosto smatra za predhodnike oziroma začetnike t.i. "*New Wave of British Heavy Metal*" (NWOBHM), ki se je pred vstopom v novo desetletje pojavil v Angliji. NWOBHM je heavy metalu vrnil izgubljeno energijo, hitrost, avtentičnost in integriteto, ter skupinam dal nov zagon za ustvarjanje udarne glasbe. Po dobrem sprejetju med poslušalci je heavy metal v tem času pričel postajati nekakšen trend in tudi drugi kraji po svetu so kmalu dobili svoje skupine obetajočih mladih glasbenikov.

NWOBHM je poslušalcem ponujal krajše in bolj melodične ter zapomnljive pesmi, kar je pripomoglo k rasti njihovega uspeha. Skupine, ki so izšle iz tega novega vala, so bile na

⁹ *Headbanging* je izraz, ki poimenuje ples oz. divje gibanje z glavo po ritmu glasbe, ki se dogaja v prvih vrstah na koncertih. Med poslušalci se pri nas uporablja tudi slovenska inačica - *čupanje*.

primer Iron Maiden, Judas Priest, Def Leppard in Saxon, od katerih so Iron Maiden brez dvoma še danes ena najbolj uspešnih in vplivnih heavy metal skupin, ki ima med poslušalci tudi kulturni status. Poleg omenjenih večjih in uspešnejših skupin, ki so se z albumi redno uvrščale tudi na lestvice najbolje prodajanih plošč, sta imeli na kasnejši razvoj metala precejšen vpliv tudi skupini Venom in Diamond Head.

Judas Priest, ki so nastali v Birminghamu v Angliji, tudi "rojstnem mestu" Black Sabbath, so v postavo skupine uvedli dve kitari, kar je pripomoglo k še večjemu poudarku na virtuoznosti kitaristov, ter visoke, skorajda operne, vokale. Svoj glasbeni stil so dodatno poudarili še s posebnim videzom, saj je vokalist Rob Halford vpeljal oblačenje v usnjena oblačila s kovinskimi dodatki, ki so ga posnemali številni oboževalci.

Popularna glasba se razvija skozi tri obdobja: oblikovanje, kristalizacijo ali izjasnitev in izčrpanost (Byrnside po Weinstein 2000: 43-44). V zadnji fazi pričnejo skupine dolgočasiti občinstvo in kritike ter navdahnejo nastanek novih skupin in žanrov. Metal pa je ubral drugačno pot; po obdobju izjasnitve, ko so bile definirane splošne glasbene oblike in pravila glede videza in vedenja, se ni izčrpal, ampak se je pričel fragmentirati, deliti na nove podzvrsti, kjer so skupine iskale nove ekstreme.

2. 5 Glam metal

Med tem ko je NWOBHM želel uspehe, se je prva generacija metalskih in hard rock skupin postopno pričela umikati iz središča pozornosti. Deep Purple so po odhodu kitarista Ritchiea Blackmora iz skupine sredi sedemdesetih let razpadli, enaka usoda pa je nekaj let kasneje doletela tudi Led Zeppelin zaradi smrti bobnarja Johna Bohnama. Nestabilna usoda je čakala tudi Black Sabbath, saj so po odhodu karizmatičnega pevca Ozzy Osbourne doživeli precej menjav v zasedbi. Na mestu pevca je bil nekaj časa Ronnie James Dio (prej znan kot pevec pri Rainbow), ki je v metalski subkulturi populariziral ročno kretnjo *metal/devil horns*¹⁰, ki jo je uporabljala njegova babica iz Italije za zaščito pred zlim očesom (*malocchio, evil eye*), v Mediteranu pa ta gib lahko pomeni tudi žalitev ali prekletstvo (Barnard in Spencer 2002: 323). *Zli pogled* je precej stalno in pogosto ljudsko verovanje, ki temelji na ideji, da ima posameznik ali posameznica želeno ali neželeno moč, da drugim osebam ali njihovi lastnini samo z gledanjem povzroča škodo v obliki bolezni, uničenja ali celo smrti. Napad zlega

¹⁰ Pest z istegnjenim kazalcem in mezincem.

pogleda lahko izzove premoženje, zdravje ali lep videz, pogosto pa poteka tudi v povezavi z izgubo tekočin - npr. napadena krava nima več mleka, drevo se prične sušiti in uvane (po Dundes 1992: 258).

Pred njim je na odru Ozzy kazal predvsem znamenje miru, z iztegnjenima kazalcem in sredincem v obliki črke V (*peace sign*), z Diotom pa je v splošno uporabo prešel nov gib roke, ki ga danes lahko vidimo tudi na koncertih, kjer ne igrajo metalske skupine. Dio je v svoji karieri s sodelovanjem pri različnih skupinah s svojim petjem pomembno zaznamoval žanr, zato je njegova bolezen in smrt v maju 2010 globoko prizadela mnoge.

Ozzy je ustanovil novo skupino, s katero je v osemdesetih letih doživljal precejšnje uspehe in bil stalnica na lestvicah najbolje prodajanih albumov. Okoli sebe je vedno našel dobre glasbenike (npr. kitarista Randyja Rhoadsa in kasneje Zakka Wyldea) ter za predskupine na koncertih iskal mlade skupine, ki so kasneje tudi zaradi njegove pomoči in "krsta"¹¹ postale zelo uspešne.

Popularnost heavy metala je skozi osemdeseta strmo naraščala, kar je pripomoglo k bolj razširjenemu krogu poslušalcev, saj se je povečal delež deklet, prav tako pa se je premaknila starostna meja. Heavy metal ni bil več le mladinska subkultura, saj so bili prvi poslušalci že v poznih dvajsetih letih, padala pa je tudi spodnja starostna meja, pri kateri so posamezniki pričeli poslušati to glasbo. V obdobju 80. let se je heavy metal iz izumirajoče glasbe in subkulture, ki je pričela konec 70. let bledeti, spremenil v dominanten žanr ameriške glasbe (Walser 1993: 11).

V očeh starejše generacije se je heavy metal s svojo vizualno pojavnostjo in na pogled univerzalno privlačnostjo za mlade zdel kot invazija nečesa zelo napačnega. Čeprav metal ni bil edina glasbena zvrst, ki je razburjala moraliste, je bil pogosto izbran za "črno ovco", ob katero se je obregnil *Starševski center za raziskave glasbe* (Parents Music Research Centre - PMRC), ki je bil ustanovljen leta 1984. Ta skupina zaskrbljenih staršev je prišla na zamisel, da na statistične podatke glede povečanega števila samomorov in posilstev med mladimi vplivajo opolzka rokovska besedila. V skupino PMRC so bile vključene predvsem žene senatorjev, ki so imele v družbi ogromen vpliv in so leta 1985 dosegle označevanje "spornih"

¹¹ Njegova izbira spremljevalnih skupin na turneji je simbolno pomenila odobritev s strani enega od očetov heavy metala in potrditev, da so pri glasbenem ustvarjanju na pravi poti.

glasbenih albumov s posebnimi opozorili,¹² ter v sodni proces zaradi besedil med drugimi vključile skupino Twisted Sister, na seznam nespodobnih skupin pa dodale še Black Sabbath, Mercyful Fate, W.A.S.P. in druge (tudi pop kraljico Madonno) (po Christe 2004: 117-124; Walser 1993: 138-151).

Z začetkom osemdesetih let se je v Los Angelesu v klubih¹³ na Sunset Boulevardu pričela razvijati *glam/sleaze metal* scena. Najbolj vidni predstavniki so bili Mötley Crüe, W.A.S.P. in Ratt, ki so se redno uvrščali na lestvice najbolj prodajanih skupin in bili deležni veliko predvajanja na radiu. Na te skupine so imeli velik vpliv predvsem Kiss, Alice Cooper in Van Halen, ki so začetno koncertno kilometrino pridobivali kot predskupina Black Sabbath in jih predvsem zaradi kitarista Eddie Van Halena in njegovega virtuoznega igranja pogosto tudi zasenčili. Poleg njega sta kot kitarska virtuoza postala znana tudi Yngwie Malmsteen in Randy Rhodes, ki je do prezgodnje smrti v nesreči igral za Ozzyja Osbournea. Kiss, Alice Cooper in Arthur Brown so bili znani po svojih zapomnljivih nastopih, kjer so pripravljali prave vizualne spektakle z uporabo ognjemetov, ognja in pravega uprizarjanja skladb,¹⁴ kar so s pridom posnemale tudi nove skupine.

“Glam metal” in razvrat sta vladala na ulicah Los Angelesa, glavna skrb pa je postal videz. Moški izvajalci so pričeli uporabljati ličila in lak za lase ter pisana oblačila (pogosto rožnata ali z živalskimi vzorci), da so dobili bolj ženstveno podobo. Vendar jih to ni oviralo pri pridobivanju novih poslušalcev oz. predvsem poslušalk, kjer lahko omenim zavarovanje Davida Lee Rotha pri Lloyd’s of London, ki ga je z visoko odškodnino ščitilo pred tožbami za očetovstva otrok, ki bi nastali kot posledica spolnih odnosov z grupijkami. Poleg videza, ki je bil ključen za uspeh teh skupin, je bil njihov največji dosežek, če so posneli “*power balado*”¹⁵ - jokavo izpovedno akustično ljubezensko pesem z izstopajočim kitarskim solom in mogočnim, spevnim refrenom (Christe 2004: 155) ter akustičnimi vložki, kar jim je

¹² Ta se še danes pojavljajo kot črno-bele nalepke na spornih albumih v obliki: “Opozorilo staršem: eksplicitna vsebina” (*Parental Advisory - Explicit Content*).

¹³ Najbolj znana sta Whisky a Go Go in The Roxy Theatre, kjer so v šestdesetih letih igrali tudi npr. The Doors.

¹⁴ Alice Cooper je na odru uprizarjal obglavljenje in uporabljal umetno kri, snov pa je pogosto zajemal iz grozljivk.

¹⁵ Primeri nekaj pesmi: Warrant - ‘Heaven’, Skid Row - ‘18 and Life’ in ‘I Remember You’, Motley Crue - ‘Home Sweet Home’, Poison - ‘Every Rose Has Its Thorn’...

zagotovilo množično prodajo, radijsko predvajanje in razprodane datume koncertov in turnej, s tem pa so se približali tudi nemetalskemu občinstvu.

Do sredine 80. let je glam metal postal stalnica na ameriških glasbenih lestvicah in na televiziji, množice poslušalcev pa so brez težav napolnile velike koncertne arene in stadione. Prav tako pa so tudi te skupine prispevale k nastanku novega, še bolj uspešnega konglomerata. Skupine, kot na primer Bon Jovi in Guns N' Roses, so prevzele glemerski videz in svojo glasbo še bolj približale pop rocku, da je postala privlačnejša za še večje število ljudi in postopoma tudi za glasbene kritike.

Južna Kalifornija je s takšnim številom nastajajočih novih skupin postala nekakšen center heavy metala, v Los Angeles pa so se zgrinjale številne skupine v upanju na podpis pogodbe z večjo založbo, ki bi jim omogočila snemanje albuma in videospotov, koncertne turneje, denar in dekleta.

V sedemdesetih letih razviti temeljni elementi heavy-metalske subkulture so v osemdesetih, predvsem z NWOBHM, dobili zaključeno in konsistentno podobo, ki jo lahko označimo kot tradicionalni metal (Prezelj 1999:86).

3. Thrash metal

3.1 Nastanek in vzpon

V obdobju do leta 1984 se je tamkajšnja scena razdelila na dva "tabora". Na eni strani so bile novo-nastale skupine iz začetka osemdesetih let, kot so Mötley Crüe, ki so se redno uvrščali na lestvice najbolj prodajanih skladb, jih predvajali na radijskih in televizijskih postajah (MTV) ter imeli koncerte na ogromnih prizoriščih. Nasprotno pa je druga stran, *thrash metal*, zaničevala to novo-nastalo popularnost in glasbo, ki so jo poimenovali "*lite metal*" ali glasba "pozerjev"¹⁶ (Walser 1993: 14). S strani poslušalcev, ki so bili željni bolj iskrene in preproste glasbe, ki jo je spremljal tudi takšen videz, so bili deležni obsojanj glede pomanjkanja

¹⁶ Takšen status ima še danes, saj mnogi metalci (tudi pri nas) *glam metala* ne smatrajo za "pravo" metalsko podzvrst. Poleg tega pri nas izraz *lite metal* nikoli ni bil v uporabi.

avtentičnosti. Dokler thrash metal ni prevzel uspešne štafete od glam metala, sta bili skupini Poison in Mötley Crüe večinoma prvi stik z metalom za nove poslušalce.

Privrženci in skupine na nasprotni strani so poskušali ohraniti stanje metala na obrobju, kakršnega je imel v sedemdesetih letih. Izogibali so se množični popularnosti, saj so jo videli v neposredni povezavi s plitkostjo glasbe in preobsežno subkulturno razpršitvijo. V nasprotju z nekaterimi podzvrstmi metala, ki so postajale del osrednjega toka, je ta podzemna scena raje ostajala v manjših klubih in je delovala v krogu subkulturnih aktivnosti, in ni postala množično posredovana identiteta za njene privrženice.

Kmalu po razcvetu glam metala se je v skladu z “zaničevalnim taborom”¹⁷ severno od Los Angelesa, v San Franciscu in bližnji okolici, pričel razvijati nov žanr, ki je sprva stremel proti povsem nasprotnim ciljem mainstreamovskega *glam* metala, oblikovali pa so se “ameriški geti” thrash metalcev (Mencin 1991: 33).

Pod imenom *thrash metal* je nova zvrst nastala v zalivskem mestu, San Franciscu, ki mu je dalo tudi svoje ime: *Bay Area Thrash Metal*. Skupine kot so Metallica, Exodus, Slayer, Megadeth, Testament, Heathen, Dark Angel in Lääz Rockit so našle navdih ob poslušanju skupin novega vala britanskega heavy metala in pri panku. NWOBHM je navdahnil kitarško virtuoznost, pankovski vplivi pa so vidni pri uporabi hitrega tempa in skoraj blazni agresivnosti, ki so jo dopolnjevala še kritična besedila ter najpogosteje grob, surov in hrumeč vokal. V primerjavi z heavy metalom imajo thrash metalske pesmi bolj celovito strukturo, kjer se pojavi več sprememb ritma. Kitare so še bolj distorzirane in nižje uglašene ter tako doprinesejo k sunkovitemu, *crunchy*¹⁸ in bobnečem zvoku. Pogosto vključujejo frigijski način (Walser 1993: 157) in tvorijo bolj jezno, kritično in apokaliptično glasbeno zmes. Za enega od prvih thrash metalskih riffov velja začetek pesmi ‘Symptom of the Universe’ (1975) skupine Black Sabbath.

Izraz *thrash* (in ne trash, kot ga pomotoma zapisujejo nekateri) pomeni *(pre)tepsti*, *(po)tolči*, *(pre)mlatiti* (Ilustrirani angleški slovar 2004: 865) in se navezuje na agresivno in hitro glasbo prvih skupin, prav tako pa opisuje tudi vedenje občinstva, ki se je takrat iz punka preneslo

¹⁷ Nekateri so metal jemali zelo resno: če se je v klubu Ruthie’s Inn prikazal kdo z majico od Mötley Crüe, je Paul Baloff iz Exodus hitro ukrepal in jo strgal dol iz njega.

¹⁸ Izraz nima slovenskega prevoda in se med kitaristi uporablja kot poimenovanje za bolj zveneče tone in označuje “energičen” kitarški zvok dodelan s kakšnim efektom.

tudi v metalsko subkulturo - mošanje (ang. *mosh* ali *moshing*). Thrash metal je poleg *death*, *black*, *grindcore* in *doom metala* ena od podzvrsti ekstremnega metala (Kahn-Harris 2007: 2-5), ki v primerjavi z ostalimi metalskimi podžanri v preteklosti, zaradi manjše medijske izpostavljenosti le redko doživlja cenzuro (Kahn-Harris 2004: 110).

3.2 Metallica, Megadeth, Exodus in Slayer

*“Vsi so se imeli dobro, četudi je tekla kri... In tudi jaz sem se imel dobro, čeprav je tekla kri.”*¹⁹

Čeprav je metalska glasba skozi čas doživljala precej komercialnih ovir, je do začetka osemdesetih let doživela tudi velik glasbeni napredek. Skupina Metallica, ki sta jo ustanovila James Hetfield in Lars Ulrich, je z igranjem začela v Los Angelesu. Po začetnih menjavah sta v skupino prišla kitarist David Mustaine in basist Ron McGovney, in v tej zasedbi je nastal njihov prvi posnet izdelek - pesem ‘Hit the Lights’, ki je bila vključena na kompilacijo *Metal Massacre*, ki je bila izdana v juniju leta 1982. Zanj je bil odgovoren Brian Slagel, kasnejši ustanovitelj založbe Metal Blade Records, ki je z nadaljnjimi izdajami nadaljevanj kompilacije *Metal Massacre* “odkril” in krogu poslušalcev predstavil precej neznanih skupin, poleg tega pa je pod okriljem njegove založbe izšlo tudi nekaj klasičnih plošč.

Že v juliju 1982 je Metallica izdala svoj prvi demo “*No Life ‘Till Leather*”, na katerem so ustvarili boljšo in tršo različico NWOBHM, z bolj surovim zvokom in igranjem, ki je bilo polno drugačne sveže energije. Kasneje tega leta pa so na svojem prvem koncertu v San Franciscu odkrili, da se tu nahaja množica željnih poslušalcev, ki so se po oblačilnem videzu (usnjene jakne, brezrokavniki iz jeansa, majice skupin ter pasovi z neti ali metki - *bullet belt*) in glasbenem okusu razlikovali od scene v Los Angelesu, zaradi česar so doma sami precej izstopali. Poleg teh ključnih faktorjev pa je na kasnejšo preselitev vplivalo tudi dejstvo, da so tedanjega basista želeli zamenjati s Cliffom Burtonom iz San Francisca. Na nekaj tamkajšnjih koncertih so nastopali s predskupino Exodus, ki je prav tako že imela narejene prve *demo posnetke*.

¹⁹ “*Everyone had a good time, even if they were bleeding... And I had a good time, if they were bleeding.*” (Gary Holt v *Get Thrashed*)

V začetku leta 1983 so se člani odločili za preselitev v vzhodni del območja Zaliva in za nekaj časa obstali v prvi resnejši postavi: Helfield, Ulrich, Burton in Mustaine, selitev pa se je izkazala za odlično potezo. V takšni zasedbi so želeli posneti prvi album, vendar jim Brian Slagel ni bil zmožen ponuditi zadostne količine denarja, zato so na povabilo odšli v New Jersey, k Jonnyju Z (Zazula), ki je bil lastnik trgovine s ploščami Rock&Roll Heaven. S svojo ženo Marsho sta najela posojilo, s katerim sta lahko Metallica omogočila snemanje prvega albuma in ustanovila tudi svojo založbo Megaforce Records na vzhodni obali (Christe 2004: 86).

V bližini je takrat že obstajala skupina Anthrax, člani katere so poznali glasbo Metallice in se z njimi kmalu spoprijateljili. Vse pa ni šlo tako kot bi moralo, saj so bili mladeniči nagnjeni k (prekomernemu) popivanju, kar je povzročalo trenja med člani in se končalo z odpustitvijo kitarista Dava Mustaina. Nadomestil ga je Kirk Hammet iz sanfranciške skupine Exodus, s katerim so se nato končno odpravili v snemalni studio in posneli svoj prvi album z naslovom Kill 'Em All, ki je izšel julija 1983. Na njem so predstavili eksplozivno mešanico thrash-speed metala, ki je ob poslušanju zasvojila stare in nove poslušalce.

Svoj drugi album Ride the Lightning (1984) je Metallica posnela na Danskem, od koder se je leta 1980 v ZDA preselil Lars Ulrich, pri producentu Flemmingu Rasmussenu, ki je poskrbel, da se je skupina še bolj poosebila s svojimi evropskimi vzorniki, na njem pa so skladbe vsebovale že precej globljo in prodornejšo tematiko besedil. Z vedno več poslušalci je njihova glasba postala odgovornejša in kmalu so velike založbe pričele kazati zanimanje za thrash metal skupine, ki so se vzpenjale iz underground scene in postajale znane, s tem pa so pričeli dobivati tudi prve pozitivne odzive kritikov. V času snemanja so poskušali ohranjati stike s prijatelji z območja Zaliva, ki so jim pošiljali kasete novih skupin, v času njihove odsotnosti pa so jih na odrih "nadomeščali" Exodus. S svojimi nastopi, na katerih je vokalist Paul Baloff zahteval žrtvovanja pozerjev, so poskrbeli za malo *prijetne prijateljske nasilne zabave*²⁰ in v klub Ruthie's Inn pripeljali *mošanje*, ki je takrat postalo obvezni del njihovih in ostalih thrasherskih koncertov.

Vzporedno s pojavom thrasha in speed metala se je v Ameriki v tistem času pojavil tudi power metal. To poimenovanje se od današnjega pomena razlikuje, saj je današnji (evropski)

²⁰ *Good Friendly Violent Fun* je izraz, ki ga je za *mošanje* uporabljala skupina Exodus in tudi naslov njihovega koncertnega albuma iz leta 1991.

power metal večinoma osredotočen na epska besedila o zmajih in melodično glasbeno spremljavo itd, takrat pa so pod to poimenovanje spadali ameriški Agent Steel, Vicious Rumors, Metal Church, Armored Saint ter nemški Helloween.

Medtem ko so se člani Metallice pričeli spogledovati s prvimi pohvalami in priznanji, pa je nekdanji član Dave Mustaine leta 1985 ponovno postal viden del scene. Po odhodu iz Metallice se je vrnil v Los Angeles in ustanovil novo skupino, ki se je iz začetnega imena Fallen Angel preimenovala v Megadeth. Začetne menjave članov so med drugimi vključevale tudi Kerryja Kinga, ki je nekaj vplivov prenesel tudi k svojemu igranju pri Slayer. Prvi album skupine Megadeth, *Killing Is My Bussiness... And Bussiness Is Good* (1985), je vseboval hitre in težke rife z jazzovskimi vložki, saj vsi člani niso bili z metalskega glasbenega področja in so s seboj k ustvarjanju prinesli tudi drugačne vplive. Skupina Megadeth je za Mustaina pomenila veličastno vrnitev in začetek dolgoletnega rivalstva z Metallico.

Megadeth pa niso bili edini, ki so poskušali preseči glasbo in uspeh Metallice. Nekdanja skupina Kirka Hammeta, Exodus, je svojo nišo našla v nasilju, ki je bilo prisotno v njihovi glasbi, besedilih, na odru ter še posebej pod njim. Gonilna sila skupine sta bila t.i. *H-team* (kitarista Gary Holt in Rick Hunolt), bobnar in ustanovitelj Tom Hunting ter pevec Paul Baloff, ki ga je na drugem albumu zamenjal Steve "Zetro" Souza iz Legacy. Na težko pričakovanem prvem albumu *Bonded by Blood*, ki je s časovnim zamikom enega leta po snemanju izšel v letu 1985, so bile pesmi, ki so izražale čisti duh in energijo Bay Area ter besedila, ki so zajela takratno dogajanje, pomen metalske skupnosti, okultnosti in brutalnega ubijanja. Exodus so od svojih poslušalcev, odetih v *jeans* in usnje, na koncertih zahtevali maksimalni odziv s *čupanjem, stejdždajvingom* in *mošanjem*, kar se je pogosto končalo z zlomljenimi nosovi in drugimi poškodbami.

Prijateljstva med delujočimi skupinami v Oaklandu, San Franciscu in ostalih okoliških mestih so pripomogla k močni požitvi scene, kar je vplivalo na skupne turneje in izmenjavanje kaset in posnetkov skupin. Ta dejanja so po začetnih okoliških menjavah pričela obsegati tudi druge večje kraje po svetu in s tem se je hitro razširil glas o novih in kvalitetnih skupinah, ki so nastale v tem času. Skupine so bile v prijateljskih odnosih in so si pogosto menjavale ali posojale člane, skupaj so preživljali prosti čas in se družili po nastopih. Skupine in poslušalci so bili večinoma iste starosti (večinoma mlajši od 21, ki je v ZDA starostna meja za nakup in

pitje alkohola, kar pa jih ni omejevalo), tako da med njimi ni obstajalo posebnih razlik, ampak so si bili vsi enaki. Metallica je živela v hiši na Carlson Boulevardu, znani kot "Metallica Mansion", kamor so do leta 1986 po okoliških koncertih zahajali vsi, sklepali nova poznanstva in imeli neskončne divje zabave. Vsi so se poznali med seboj in bili ena velika vesela, pijanska, razširjena nefunkcionalna družina (Oimoen 2011: 16). Poleg domačih zabav pa se je dogajanje osredotočalo tudi na lokalne klube - med najbolj znane in najpomembnejše sodijo: Ruthie's Inn v Berkeleyu ("the place to party" - glavni prostor za žure (Quintana 2011: 32)), The Stone (San Francisco), The Omni, The Warfield, New Varsity Theater, Keystone (Berkeley in Palo Alto), The Mabuhay Gardens (Fab Mab) in Old Waldorf.

Tretja različica kompilacije *Metal Massacre* je bila povod za prodor na sceno še ene skupine, ki je prihajala iz Los Angelesa, Slayer. Ustanovljeni leta 1981 so se močno razlikovali od okoliških glemerskih skupin in bili na meji tudi glede opredelitve za power metalsko zvrst. Tudi v njihovem primeru je bil za podpis pogodbe pristojen Brian Slagel, ki mu je skupino uspelo obdržati pod svojim okriljem. Na prvencu *Show No Mercy* (1983) so se Slayer osredotočali na satanistično tematiko besedil, ki so jih zaokrožili s kričečimi vokali, težkimi rifi in hitrim tempom igranja. Ob izdaji prvenca so se še vedno precej zanašali na svoj videz in šokantnost, saj so v nasprotju z Metallico, katere člani so bili pristaši vsakdanjega, uličnega (*street*) videza, nosili usnjene dodatke z neti, poleg tega pa so se močno ličili s črno barvo okoli oči, kar so hitro opustili. Kmalu so napredovali tudi glasbeno, vendar so še vedno ohranili hiter tempo igranja, ki je zvenel bolj sveže in energično, in s tem pripomogli h koncu oklicevanja za power metalsko skupino.

Poleg prvega albuma, ki je prikazal okvirno pot igranja, sta zagotovo pomembna še *Hell Awaits* (1985), kjer so Slayerji dokončno našli svojo pot agresivnega, hitrega in težkometalskega muziciranja, in *Reign in Blood* (1986), ki je začrtal njihovo kariero in jih popeljal v osrednji tok znanih skupin. Poleg *Reign in Blood* sta šla tudi izdelka *South of Heaven* (1988) in *Seasons in the Abyss* (1990) dobro v promet in bila sprejeta pri oboževalcih, naletela pa sta tudi na poslušalce izven metalskih krogov, pri npr. pankerjih.

Nov standard je s skupino Slayer postalo čim hitrejšje igranje in dvojne kitarske harmonije, ki so jih prenesli od skupine Judas Priest. Poleg dveh kitar pa je bil Dave Lombardo med prvimi metalskimi bobnarji, ki je uveljavil in populariziral igranje bobnov z dvojnimi basovskimi

pedalom, s čimer je poskrbel za noro hitre ritme. Njihov največji vzor je bila verjetno skupina Venom, ki je bila takrat med najbolj ekstremnimi in je z albumi *Welcome to Hell* (1981), *Black Metal* (1982) in *At War with Satan* (1984), pripomogla k izbiri tematike besedil in močno vplivala tudi na druge ekstremnejše metalske podzvrsti, ki so se razvile kasneje. Venom so zagotovo najpomembnejši predstavniki prvega vala black metala in so kmalu našli svoje posnemovalce, npr. Hellhammer iz Švice, in postali vzorniki mnogim drugim: Bulldozer iz Italije, Sodom in Destruction in Nemčije, Sepultura in Sarcophago iz Brazilije, Bathory s Švedske, od katerih so se nekateri tudi že spogledovali z black metalom. Poleg Venom in NWOBHM je imel precejšen vpliv na nove skupine tudi King Diamond z istoimensko skupino in še prej z Mercyful Fate z Danske, ki so z okultno tematiko in konceptualnim načinom ustvarjanja zgodb na albumu pridobili močno skupino privržencev.

3.3 Drugi val dogajanja - prodor in uspeh v osrednjem toku

*“Ne poskušamo biti veliki in imenitni. Gre samo za nas, ki počnemo, kar pač počnemo, in bi radi, da tako tudi ostane.”*²¹

Skupini Exodus in Testament sta poskušali slediti Metallici v prvo vrsto thrash metal scene, ki je bila takrat v San Franciscu in okolici v vzponu in skupaj so bili pobudniki za “drugi val” skupin, ki so nastale po njihovem zgledu. Večina teh skupin je nastala po letu 1985 in je prvence izdala v letu 1988 ali 1989. Forbidden Evil (kasneje le Forbidden, da jih ne bi zamenjavali za black metalsko skupino), Defiance, Vio-lence,²² Blind Illusion, Evil Dead, Piranha, Hexx, Ulysess Syren, Uncle Slam, Sadus, Mordred in še množica drugih, so že znanemu zvoku dodali še bolj tehnične glasbene elemente, glasba pa je temeljila predvsem na razgibanih kitarških in vokalnih delih.

Thrash metal, ki je bil izpopolnjen v Zalivu (*Bay Area*), je temeljil na mogočnem zvoku in sproščeni energiji, ki je heavy metalu vdihnila novo življenje in intenzivnost, medtem ko sta njihov odnos in videz ostajala presenetljivo običajna in vsakdanja. Z vedno bolj naraščajočo popularnostjo thrash metala v ZDA pa se je dogajanje iz centra v San Franciscu preselilo tudi v druge kraje po ZDA s skupinami Flotsam & Jetsam, Toxik, Sacred Reich, Anacrusis,

²¹ “*We’re not trying to be something big and fancy. It’s just us, doing what we do. Let’s keep it that way.*” (Cliff Burton v Cliff ‘Em All)

²² Leta 1991 je kitarist Rob Flynn po njihovem razpadu ustanovil skupino Machine Head, ki je imela pomembno vlogo pri nadaljnjem razvoju *groove* metala v devetdesetih in nastanku mnogih kasnejših ameriških skupin.

Cyclone Temple, Demolition Hammer in Overkill. Prav tako se je dogajanje preneslo še v Kanado (Annihilator, Voivod, Razor), Južno Ameriko ter Evropo. Čeprav je heavy metal preživel disco in punk, je thrash metal predstavljal novo resno konkurenco starejšim in že uveljavljenim skupinam na sceni.

Čeprav se na prvi pogled zdi, da je bila scena sestavljena pretežno iz moških poslušalcev in glasbenikov, so se pričele vključevati tudi številne ženske, ki so najpogosteje zasedale mesta vokalistk, npr. Nicole Lee in Debbie Gunn pri Znöwhite, Dawn Crosby pri Detente ter Sabina Classen pri Holy Moses, kar je bilo precej manj seksistično kot na splošno pri rockovski glasbi. Prav tako je imela pomembno vlogo tudi managerka Debbie Abono, ki je sodelovala s Possessed, jim urejala nastope in postala nekakšna nadomestna mama tudi preostali družbi (Debbie Abono v Violence: Blood and Dirt). Kasneje je pod svoje okrilje vzela tudi skupine Forbidden, Violence in Exodus. Thrash metalske skupine tudi niso bile ekskluzivno bele - skupine Testament, Death Angel in Slayer so sestavljali člani azijskega in latinskoameriškega porekla, Suicidal Tendencies pa so med prvimi imeli afroameriškega člana. Takšne postave z bolj raznolikimi ustvarjalnimi ozadji so zagotovo pripomogle k vnašanju tujih svojstvenih elementov, ki so vplivali na uspešne končne izdelke.

V preteklosti so bila glavna mesta za druženje članov skupin in njihovih poslušalcev trgovine s ploščami,²³ klubi in kleti za vaje in zabave. Sploh na začetku so si bili poslušalci in izvajalci precej enakovredni ter so nekatere zveste privržence smatrali skoraj za enakovredne članom, saj so jih ti spremljali na njihovi koncertni poti tudi izven domačih krajev. Poleg kupovanja plošč je bilo prisotno tudi menjavanje kaset oz. njihovo presnemavanje. S tem se je beseda o novih izvajalcih hitro razširila po celem svetu. Poleg menjavanja kaset pa so bile vir novic tudi prve revije in fanzini, kjer so bili objavljeni oglasi *trejderjev* kaset²⁴ ter njihove ocene in pohvale. Informacije o novih skupinah, ki se jih je splačalo preveriti, so privrženci lahko našli tudi na seznamih zahval, ki so jih skupine objavile na ovitkih albumov. Kmalu se je razvila mreža po celem svetu, ki je povezovala ljubitelje med seboj in je pripomogla k vedno večjemu številu poslušalcev in vplivala na nastanek novih skupin.

²³ Trgovina The Record Vault na Polk Street v San Franciscu je bila dalj časa nekakšen epicenter najnovejših izdaj evropskih in domačih okoliških skupin.

²⁴ *Trejderji* (angl. traders) posamezniki, ki so presnemavali in preprodajali kasete.

S pričetkom “igre” velikih skupin je Metallica prestopila k založbi Elektra Records, Anthrax pa so podpisali pogodbo z Island Records. Velike založbe so s pridobivanjem skupin precej “zaostajale”, saj je večina skupin pred podpisom pogodbe že imela posnet vsaj en album in za seboj zvesto bazo poslušalcev, ki so jih odkrili že mnogo prej, kupovali njihove plošče ter obiskovali koncerte. Brez baze oboževalcev, ki bi stali za skupino, pa se je podpis pogodbe z veliko založbo lahko izkazal za precej slabo potezo, saj so bile velike založbe naravnane čim bolj komercialno in so želele čim več pojavljanja v medijih, sprva na radiu in kasneje še na MTVju, kar je bilo pri nekaterih skupinah uničujočega pomena, saj jim je založba s precej mačehovskim odnosom izbrisala njihovo identiteto ustvarjanja.

Februarja 1986 je Metallica pri osrednji založbi Elektra Records izdala novi album *Master of Puppets*, ki so ga ponovno snemali z Flemmingom Rasmussnom. Na tem albumu so se namesto ponovnega “odkrivanja” svojega zvoka osredotočili na njegovo izboljšanje. Metallica, ki je bila zdaj pri veliki založbi, je postala del *šovbiznisa* (industrije zabave), saj je bilo njihove albume moč najti prav v vsaki trgovini, in kljub izjemnemu sprejemu novega albuma v metalskih krogih mu nemetalski tisk ni dajal posebnih priznanj. Te *nove* glasbe, ki je bila takrat že precej razširjena, še vedno niso razumeli ali priznavali njene kakovosti, čeprav omenjeni album danes številni uvrščajo na lestvice klasičnih albumov, ki bi jih moral poznati vsak metalec in poznavalec glasbe.

Na naslednji ameriški turneji so igrali kot predskupina Ozzyja Osbourn, ki je sam predstavljal album *Ultimate Sin*. S svojo nadarjenostjo za odkrivanje novih velikih imen se v tem primeru ni zmotil in občinstvo se je z njegovo izbiro strinjalo. Metallica se je ponovno uvrstila na lestvico Billboard, med turnejo z Ozzyjem pa je album *Master of Puppets* postal Metallicina prva zlata plošča, ki so jo prodali v več kot pol milijona kopij, to število pa še danes narašča.

Do zdaj so velike založbe že prepoznale kvaliteto teh novih skupin in v njih videle potencialne zaslužkarje, zato so jih začele privabljeti k sebi. Skupina Slayer je tako od Metal Blade Records prestopila k Def Jam, ki je imela pod okriljem sicer bolj znane reperske izvajalce, Exodus in Megadeth pa so od neodvisne založbe Combat odšli h Capitol Records (Christe 2004: 146).

Anthrax so v ligo največjih prestopili z izdajo albuma *Spreading the Disease* (1985) pri Island Records. Pri svoji glasbi so uporabljali hitro in *crunchy* kitarsko igranje ter visok in razgiban vokal Joeya Belladonne, ki je nasledil pevca s prvega albuma. Z izogibanjem heavy metalskim klišejem so na tem albumu predstavili pesmi, ki so vsebovale predvsem zabavno in razvedrilno tematiko.

Skupine Metallica, Megadeth, Slayer in Anthrax skupaj tvorijo "veliko četverico" (*The Big Four of Thrash*) najbolj uspešnih in znanih thrash metal skupin. Tudi po podpisu pogodb z veliki založbami in igranju za občinstva z več sto ali tisoč ljudi, množičnemu oglaševanju, distribuciji in marketingu, so člani skupin velike četverice še vedno ostali na tleh in k sodelovanju pozivali svoje najzvestejše oboževalce, saj so se dobro spominjali svojih začetkov z izmenjavanjem kaset in se od izhodiščne baze poslušalcev niso hoteli odtujiti. Ohranjali so tudi stike s pomembnejšimi fanzini in radijskimi postajami, ki so njihovo glasbo podpirale že od začetka.

Metal je doživljal svoje zlato obdobje in Metallica je bila na poti, da se pridruži seznamu dobro prodajanih skupin, kot so bile Ratt, Quiet Riot in Mötley Crüe. Vendar je njihov pohod zaustavila verjetno največja ovira, s katero so se morali člani Metallice soočiti: smrt basista Cliffa Burtona. V prometni nesreči turnejskega avtobusa je 27. septembra 1986 umrl, kar je ostale člane in njihove poslušalce globoko pretreslo, saj so prvi prežgodaj izgubili ključnega člana in druge idola. Po nešteti prijavi na avdicijo za zamenjavo so se po priporočilu Briana Slagela odločili za Jasona Newsteada iz skupine Flotsam & Jetsam. Z zadovoljivo zamenjavo so v naslednjem letu izdali nov EP *Garage Days Re-Visited*, s priredbami pesmi njihovih priljubljenih izvajalcev, poleg tega pa je založba Elektra ponovno izdala njihov prvenec, ki se je s povečano promocijo po petih letih od izdaje pri neodvisni založbi sedaj, poleg novega izdelka, prav tako uvrstil na lestvico Billboard.

Naslednji album *...And Justice For All...* (1988) je predstavljal novo glasbeno poglavje, kjer so se pričeli spogledovati s progresivo, z njim pa so si končno pridobili tudi pozitivne kritike v reviji Rolling Stone in časnikih New York Times, Washington Post in Los Angeles Times (Christe 2004: 196). Album se je uvrstil na Billboardovo lestvico Top 10, v decembru 1988 pa so posneli svoj prvi video za pesem 'One', ki je vseboval odlomke iz črno-belega filma *Johnny Got His Gun* in posnetke igranja skupine. S predvajanjem spota na MTVju so

pridobili še več novih poslušalcev in zabrisali mejo med thrash metalom in *mainstreamom*. Do leta 1989 je prodaja heavymetalških zvočnih posnetkov predstavljala 40 % splošne prodaje na območju ZDA, revija Rolling Stone pa je naznanila, da je tudi heavy metal zdaj postal del osrednjega (*mainstreamovskega*) rocka (Walser 1993: 3).

Lestvice najbolj prodajanih albumov zdaj niso zasedali le *veliki štirje*, ampak so se dobro prodajali tudi albumi “manjših” skupin Exodus, Testament, King Diamond in Metal Church, ki so našle mesto tudi na MTV-ju. V oddaji ‘Headbangers Ball’ so jim namenili nekaj časa za predvajanje in nenadoma so se tudi manjše založbe, kot Metal Blade in Megaforce Records, srečale z povečano prodajo albumov, ki je naraslo na nekaj sto tisoč. Do tedaj so bile te “založbe” večinoma družinska podjetja, zaradi povečanega povpraševanja pa so se morali spremeniti v prava založniška podjetja, ki so ohranjala stike z velikimi založbami, saj so jih še vedno vezale pogodbe, ki so jih skupine podpisale na začetku, najpogosteje za izdajo prvencev, poleg tega pa so v nekaj primerih skrbele tudi za distribucijo albumov (Christe 2004: 200-201). Še vedno so manjše založbe z velikimi, ki so skupinam v upanju na uspeh in dobiček lahko nudile precej več denarja, težko tekmovali.

3.4 Crossover

Poleg zaostrenih odnosov med glemerji in thrash metalci je do “nesoglasij” sprva prihajalo tudi med pankerji in metalci. Sredi 80. let je nastalo nekaj skupin, npr. D.R.I. (Dirty Rotten Imbeciles), C.O.C. (Corrosion of Conformity), S.O.D. (Stormtroopers of Death), Agnostic Front., ki so zabrisale ostre meje med dvema glasbenima zvrstema, saj so od obeh zajemale snov za ustvarjanje hardcora, ki je naletel na nove poslušalce pri obeh subkulturah. Skupino S.O.D., ki je posnela album *Speak English or Die* pri Megaforce Records, so sestavljali nekateri člani skupine Anthrax, njihova besedila pa so se ukvarjala s humorjem, ki je deloval kot precej osvežujoča tematika na tem področju, kar je vplivalo tudi na precej visoko število prodanih albumov in novo nastalih skupin, ki so se navduševale nad njimi.

Dogajanje se je z vzhodne obale kmalu preselilo nazaj v Kalifornijo, kjer je v Los Angelesu nastala crossover/thrash skupina Suicidal Tendencies. Z vključevanjem težkih in počasnejših rifov so na svojo stran privabili marsikaterega metalskega poslušalca, organizatorji koncertov pa so jih s podobnimi skupinami kmalu pričeli vključevati v metalske koncerte na mesta predskupin. Proti koncu 80. let sta se obe sceni pričeli vedno bolj združevati v eno - mlajši

poslušalci so sprejeli thrash metal in hardcore punk, razlike v videzu (dolgi lasje proti obritim glavam) in koncertni dejavnosti (koncertne dvorane proti domačim kletnim koncertom) pa so se pogosto izkazale kot stereotipne (Christe 2004:180). Z sprejemanjem pankovske glasbe, mode in tematike sta se razširila metalska identiteta in obzorje, izkazovanje sovraštva do pozerjev pa so nadomestili premisleki o sceni.

Poleg vključevanja pankovskega duha, so se nekateri glasbeniki spogledovali tudi z rapom, npr. Anthrax,²⁵ novonastali Faith No More, ki so v svojo glasbeno mešanico vključevali še fankovske ritme, ter Primus. Te spremembe v glasbi pa so nedvomno nakazovale tudi spremembe v glasbenem okusu poslušalcev.

3.5 Vrhunec dogajanja

“Nikoli se ne bomo ustavili, nikoli ne bomo prenehali, ker smo METALLICA!”²⁶

Ob ponovni vrnitvi Metallice v studio za snemanje njihovega petega albuma so se tokrat bolj približali rokovski glasbi, ki je bila primerna tudi za množično predvajanje na bolj priljubljenih radijskih postajah, še vedno pa je doživljala velik odziv tudi ob preigravanju na velikih koncertnih prizoriščih. Album *Metallica* (1991), ki je zaradi preproste črne naslovnice med poslušalci sicer bolj znan kot *The Black Album*, je sproduciral Bob Rock, ki je prej sodeloval z znanimi Mötley Crüe in Bon Jovijem. Na njem je skupina uvedla nove ritmične strukture, kjer so bile pesmi počasnejše in sestavljene iz precej manjšega števila rifov, vključili pa so tudi čist in enakomeren kitarski zvok ter zapomnljive melodije. Njihova verjetno najbolj znana pesem je umirjena balada ‘Nothing Else Matters’, kjer izstopa umirjen vokal in bogat glasbeni aranžma. Med snemanjem je James Hetfield izgubil svoj glas, kar je imelo vpliv na spremembo vokalne podobe skupine. Na plošči je na svoj račun končno prišel tudi basist Jason Newstead, pri pesmi ‘My Friend of Misery’, kjer pri igranju ni le slepo sledil kitaram. S tem albumom je Metallica razdelila svoje dotedanje poslušalce na tiste, ki so novo ploščo sprejeli kot še en odličen izdelek skupine, in tiste, ki so album imeli za preveč

²⁵ Izdali so album *Attack of the Killer B's* in se po sodelovanju s skupino Public Enemy odpravili na turnejo in skupaj izvajali nekatere pesmi, npr. ‘Bring the Noise’.

²⁶ *“We’ll never stop, we’ll never quit, ‘cause we’re METALLICA!”* Metallica - ‘Whiplash’

rokovsko in komercialno naravnano, kar je povod za mnoge debate še danes. Z željo po čim večji promociji albuma so dva tedna pred izdajo na MTV-ju predvajali njihov novi video 'Enter Sandman'.²⁷ Prelomni album njihove kariere se je takoj ob izidu uvrstil na prvo mesto lestvice Billboard in se v obdobju naslednjih dveh tednov prodal v dveh milijonih izvodov (Christe 2004: 218). Do januarja 2012 je bilo prodanih 15.735.000 izvodov albuma, kar ga po sistemu Nielsen Soundscan, ki beleži prodajo od leta 1991, uvršča na prvo mesto najbolj prodajanih albumov (VFN Music 2012).

Čeprav so thrash metalske skupine in njihovi poslušalci sprva zavračali prodor na osrednje lestvice albumov in množično popularnost, je kaj kmalu podobna usoda kot glam metal skupine doletela tudi njih. Do prvih večjih uspehov založbe Megaforce se večje založbe metalskemu podzemlju niso preveč posvečale, do takrat pa so si večje skupine že zadale svojo pot in ustvarile ime z izmenjavanjem albumov (*trejdanjem*) doma in po svetu, objavami v fanzinih in prvenstveno s stiki z občinstvom na turnejah. Od teh najbolj izstopa Metallica, ki je na račun popularnosti skozi leta pričela izgubljati zveste poslušalce, vendar se jim to pri uspešnosti in dobičku ni prav veliko poznalo.

Poleg Metallice so svoj pomemben status v 90. letih ohranili še Megadeth in Slayer ter Anthrax z vzhodne obale.²⁸ Skupine iz "Velike četverice" so kljub nekaterim poraznim izdajam albumov in menjavanju članov uspele ohraniti solidno prodajo albumov in polne koncertne dvorane. Njihovo poimenovanje je predvsem skovanka metalskih in osrednjih medijev, saj so se nekatere kljub izredni začetni pomembnosti v svoji karieri izgubile in ob tem večkrat zašle s poti, ki je vodila stran od thrash metala. Izredno pomembni za razvoj scene sta bili, in svojo vlogo ohranjata še danes, tudi skupini Exodus in Testament, ki pa zaradi slabega *tajminga* pogosto ostajata v ozadju, čeprav bi jima zlahka pripadalo eno od mest v četverici ali razširjeni "šesterici".

Z dokončno prevlado Metallice so z glasbenih lestvic in območja Los Angelesa pričele izginjati glemerske skupine, s Skid Row kot eno zadnjih, ki je še beležila dobro prodajo albumov. Uspeh Metallice pa je na drugi strani prišel prav preostalim skupinam velike četverice, Megadeth, Slayer in Anthrax, ki so se podale na uspešno turnejo pod imenom *Clash*

²⁷ S tega albuma so kasneje posneli še spota za 'Nothing Else Matters' in 'The Unforgiven'.

²⁸ Poleg naštetih so tudi Testament, kot eni redkih v devetdesetih, kljub spremembam v zasedbi, obstali na glasbenem tržišču, koncertirali in izdajali albume.

of the Titans. V letu 1990 so po Evropi nastopali z Suicidal Tendencies, leta 1991 pa na ameriški različici z Alice in Chains, ki so bili zamenjava za odpadle Death Angel. Ta turneja je označevala nekakšen konec thrasha, saj se je kmalu po tem začela vladavina grunga.

Ob izdajah albumov po letu 1990 so ti še vedno zveneli kot tipičen thrash, vendar bolj tehnično dovršen, k čemur je pripomogel tudi čistejši in modernejši zvok; albumi *Rust in Peace* (Megadeth, 1990), *Souls of Black* (Testament, 1990), *Persistence of Time* (Anthrax, 1990), *Seasons in the Abyss* (1990, Slayer), *Lights... Camera... Revolution* (Suicidal Tendencies, 1990) in *Cowboys from Hell* (Pantera, 1990) so večini naštetih skupin predstavljali tudi vrhunec njihove ustvarjalnosti in komercialnega uspeha, ki so ga dosegli.

3.6 Zaton - umik iz središča pozornosti

“Kaj mislite da bodo rekli, ko se ozrejo nazaj na to? So bila osemdeseta le čas uničene nedolžnosti?”²⁹

Proti koncu desetletja se je thrash metal uspešno prebil iz podzemlja, kar so pričele izkoriščati tudi založbe, ki so v teh skupinah videle novo tržno nišo. Tako je kmalu vsaka skupina imela založbo, izdano ploščo in načrtano pot za koncertne turneje. Zaradi tega je scena postala preveč nasičena in je v osemdesetih letih sledil zaton (thrash) metala in vrnitev v underground. Z svojim vmešavanjem na sceno so velike založbe naredile precej škode in so pripomogle k zatonu thrash metala in umiku iz mainstreama, saj je kmalu imela pogodbo z večjo založbo sklenjena že večina skupin, ki so s svojo generičnostjo nato prepravile trg. Poslušalci nad njimi niso bili navdušeni in se niso aktivno odzvali - preveč podpisanih skupin je posnelo preveč novih albumov in nastopalo na preveč koncertnih turnejah, s čimer se razvoju novih skupin ni več dalo redno slediti, skupine pa so po izdajah prvencev kot muhe enodnevnice brez posebnega pečata (pre)pogosto izginile s scene.

Ob začetku novega desetletja se je dogajanje na sceni precej umirilo - (pre)mnoge skupine so razpadle, si vzele začasni glasbeni premor ali pa se približale glasbenim stilom, ki so se zdeli bolj komercialno uspešni in so glasbenikom ponujali neprekinjeno, a pogosto precej okrnjeno ustvarjanje. V metalu se je uveljavil ločen nov trend, kateremu je sledilo precejšnje število skupin. Glasba je pričela vsebovati vedno več elektronskih elementov (Ministry, Type O

²⁹ *What do you think they will say when they look back on this? Were the eighties just a time of spoiled innocence?* Sanctuary - 'Future Tense'

Negative, Mortis), v ospredje pa so ponovno prišle klaviature, ki so jih uporabljale že starejše skupine (Deep Purple, Black Sabbath, Dio), vendar so jih privrženci pogosto jemali negativno.³⁰ Poleg skupin, ki so uvajale te novosti, pa so še vedno nastajale neštete skupine, ki so igrale po zgledu Metallice, vendar je mnogim primanjkovalo določene globine, ki bi jih naredila edinstvene, da bi lahko izstopili iz povprečja.

Založbe so svojo "napako" hitro spregledale in namesto, da bi skupine pod svojim okriljem dodatno podprle, so se v želji po čim večjem zaslužku teh skupin poskušale čimprej znebiti, saj se je z začetkom devetdesetih let pričel pohod grunga. Industrija rokofske glasbe je vedno raje sledila mladostnim okusom in izbiram, kot pa jih vodila (Frith 1986: 69).

Nova dominantna glasbena zvrst - grunge - se je razvila predvsem na območju Seattla, od koder so izšle najbolj znane skupine: Soundgarden, Pearl Jam, Nirvana in Alice in Chains, ki so v svojo glasbo vključevale tudi metalske vplive in močno vplivale na popularno kulturo ter stil oblačenja najstnikov v 90. letih, popularnim medijem pa dala nov razlog, da so heavy metal ponovno pričeli zapostavljati, saj so "glasbe najpogosteje izjemno prilagodljivi, spremenljivi in minljivi procesi" (Muršič 2000: 126).

3.7 Nastanek novih scen in ekstremnih podžanrov

Po letu 1990 so se pričele pojavljati neštete nove skupine po celem svetu, tudi na območjih, kjer je še nekaj let nazaj veljala prepoved ali omejitev glede kupovanja plošč ali koncertiranja večjih skupin. Nova prizorišča so obsegala Bližnji vzhod, mnoge azijske države ter območje padle Železne zavese. Na Japonskem so se nekatere skupine razvile že prej, tam pa je bilo tudi zelo zvesto občinstvo bolj znanih skupin, npr. Judas Priest, ki so na Japonskem posneli tudi svoj koncertni album. Razvoj scene se je prenesel tudi v Južno Ameriko, kjer je v Braziliji na trg uspešno prodrla skupina Sepultura, s svojim četrtem albumom *Arise* (1989). Poleg Pantere so tako za nekaj časa postali sila devetdesetih let, ki je metalsko sceno gnala naprej in je ni pustila zamreti.

Deena Weinstein v svojem delu kot dva glavna podžanra omenja le *thrash* in *lite metal* (1991: 7), vendar so bile že v času njenega pisanja prisotne tudi skupine, ki so igrale glasbo drugih podzvrsti. Skupina Possessed iz San Franciscas je na primer leta 1984 izdala album *Seven*

³⁰ Pri skupinah Black Sabbath in Dio klaviaturist med koncertom ni bil prisoten na odru, ampak je moral igrati v ozadju, v strahu pred (negativnim) odzivom občinstva (Christe 2004: 223).

Churches. Na njem so se, takrat še srednješolci, osredotočali na satanistično tematiko po zgledu skupine Slayer in predstavili destruktivno glasbo s surovo produkcijo, ki je bila z demo posnetki skupine Death (Demo *Infernal Death*, 1985) temelj za nadaljnji razvoj *death metala*, ki je doživljal svoj razcvet s skupinami Morbid Angel, Obituary, Massacre, Nocturnus in Deicide v Tampu na Floridi in okolici. Kasneje se je ta glasbeni stil razširil še v New York (Cannibal Corpse, Suffocation, Immolation) in v bolj melodični obliki v Goteborgu na Švedskem ter drugod po svetu. Zanj je značilen grleni vokalni stil *growl*,³¹ nizka uglasitev kitar, divji *shredding* in razbijanje po bobnarskem kompletu. Ena od smeri je kasneje postajala tudi vse bolj tehnično dovršena, kar je porodilo podzvrst progresivnega death metala trojice Cynic, Atheist in nizozemskih Pestilence.

Studio Morrisound v Tampu, ki ga je vzdrževal Scott Burns, je postal glavno prizorišče dogajanja, kjer so hotele album posneti vse skupine. Roadrunner Records, Metal Blade in Earache so bile v devetdesetih glavne založbe, ki so podpisovale pogodbe z death metal skupinami, nekateri (npr. Cannibal Corpse, ki so se pojavili tudi v filmu *Ace Ventura, Pet Detective*, 1994) pa so uspeli podpisati tudi z večjimi založbami, ki so upale, da imajo v rokah novo Metallico. Skupine so v skladu s svojimi imeni in nazivom podzvrsti pisale besedila, ki so se osredotočala na smrt, propadanje, okultizem, trpinčenje in nasilje.

V Nemčiji so metalsko glasbo med ljubitelje sprva širile skupine Scorpions, Accept, Running Wild in Grave Digger po vzoru NWOBHM, v obdobju 90. let pa se je osnovala thrash metalska trojica skupin Destruction, Sodom in Kreator. Trio Destruction je stilistično izšel iz black metalskih vplivov skupine Venom, in na prvem EP-ju *Sentence of Death* (1984) zaigral silovito in večjo glasbo, ki se je spogledovala tudi s pankovskimi prvinami. Svojo moč so dokazali še na naslednjih dveh dobro sprejetih ploščah, *Infernal Overkill* (1985) in *Eternal Devastation* (1986). Še intenzivnejšo interpretacijo navdiha skupine Venom so predstavili Sodom na surovem EP-ju *In the Sign of Evil* in kasneje na plošči *Persecution Mania* (1987). Največje uspehe od trojice pa je doživljala skupina Kreator, ki je nastala leta 1982 kot Tormentor in pod vodstvom Mille Petrozza izdala klasične albume *Endless Pain* (1985),

³¹ *Growl* (angl. *renčanje*)- *grovljanje* je način petja, ki se je uveljavil v death metalu. Pri tem vokalist proizvaja globoke in nizke tone, ki prihajajo iz trebuha (pri tem petju se glasilke naj ne bi uporabljale, saj bi s tem prihajalo do izgube glasu in okvar glasilk) in zvenijo grobo, kot nekakšno nasilno kričanje, ki sovпада s tematiko besedil. Obstaja več vrst, npr. *pig squeal* (prašičji cvilež), *high scream* (visoko vreščanje)...

Pleasure to Kill (1986) in *Terrible Certainty* (1987), kjer so dokončno dokazali, da je tudi nemški thrash metal postal pomemben del svetovne koncertne in festivalske scene.

Poleg lokalne nemške thrash metal scene se je razvil nov val skupin tudi v Veliki Britaniji, od koder izhajajo Iron Maiden in Saxon, ki sta vodili razvoj NWOBHM in bili tudi v tem času vedno bolj uspešni. Thrash metal je tudi tukaj zahteval svoje "žrtve" in nekakšen britanski odgovor na Metallico so postale skupine Xentrix, Sabbath in Onslaught. Veliki Britaniji veliki met s thrash-metalskimi skupinami ni najbolje uspel, ampak so se na metalski zemljevid vrnili z izdajo prvenca *Scum* (1987) skupine Napalm Death, s katerim so navdahnili množico novih skupin, ki so nastale v tej najnovejši podzvrsti - Extreme Noise Terror, Bolt Thrower in Carcass.

S pojavom različnih lokaliziranih scen, ki so se zgledovale po predhodnikih iz okolice in še pogosteje iz tujih držav, se je pričela plesti svetovna *underground* mreža, kjer so se prenašale podobne ideje in je delovala kot skupnost. Podzemna scena je združevala stilistično podobne skupine, ki so v stiku ostajale s pomočjo poštne komunikacije, izmenjave kaset in albumov ter z medsebojnim obiskovanjem koncertov.

Čeprav se metalska glasba zunanjim opazovalcem in nepoznavalcem zdi le kot hrup in vreščanje, je znotraj nje opazna delitev na različne podzvrsti, ki se razlikujejo v sami glasbi skupin ter tudi videzu poslušalcev. Poleg death metala, ki je izšel kot ekstremnejša zvrst po zgledu thrasha, je kot naslednja veja heavy metalske glasbe nastal *black metal*. Če so bile ZDA glavno prizorišče razvoja scene v osemdesetih letih, se je tokrat razvoj ponovno preselil v Evropo, vendar tokrat ni bila najpomembnejša otočna Velika Britanija, ampak hladna Skandinavija. Njihovi vzori so segali od Venom, Hellhammer in Bathory do Slayer in death metala, kar je ustvarilo ekstremno, temačno in atmosfersko mešanico, ki se je pričela s skupino Mayhem in nadaljevala z Darkthrone, Immortal, Emperor in podobnimi. Te skupine so uveljavile tudi temačen videz s črnimi usnjenimi oblačili z neti in raznim orožjem, ki so ga dodelali s črnobelimi poslikavami obraza oz. *corpse paintom*, ki ga je v osemdesetih nosil že King Diamond, kar je bilo v nasprotju s preprostim, pouličnim (*street*) videzom thrash in death metalcev, ki so nosili vsakdanja oblačila.

Poleg omenjenih so pomembnejši podžanri še *doom metal*, ki je upočasnjena in močno distorzirana, ritmično poudarjena, različica zgodnjega heavy metala (skupine Saint Vitus,

Candlemass, Trouble...), *progressive metal*, kjer je prisotno eksperimentiranje in virtuoznost (Watchtower, Fates Warning...), ter mnogi drugi.

Precej skupin se je soočalo tudi s posledicami zlorabe različnih opojnih substanc. Trde droge so jemali že člani Black Sabbath,³² na Sunset Boulevardu pa sta v osemdesetih kokain in heroin predstavljala glavni zvezdi na zabavah v zaodrvju. Mnogi so še vedno najraje posegali po alkoholu, zaradi katerega je Metallica dobila še poimenovanje 'Alcoholica', in kajenju marihuane. Prekomerno pitje je vplivalo tudi na odvisnost Dava Mustaina, ki je kasneje postal uporabnik spida in kokaina ter je svoje izkušnje o odvisnosti in večkratnem zdravljenju opisal tudi v svoji biografiji (Mustaine in Layden 2010).

Ključ do preživetja skupin v devetdesetih je bilo prilagajanje in preoblikovanje na prenasičenem glasbenem trgu, kjer so vsi pričeli zveneti zelo podobno. Še do nedavnega dobro prodajani albumi skupin Exodus ali Metal Church so postali druga skrb založb, ki v njih niso več videle zaslužka. Z nastopom novega obdobja se je končala vladavina Bay Area thrash metala, kar je naznanila že izdaja zadnjega albuma Metallice. Ena redkih thrasherskih skupin, ki se je spremembam na trgu zelo uspešno prilagodila, je bila Pantera, ki je v osemdesetih brez večjega uspeha igrala različico glam/heavy metala z zelo perspektivnim kitaristom Darrellom "Dimebag" Abbottom. Po zamenjavi pevca s Philom Anselmom in izdaji drugega albuma v tej novi zasedbi, *Cowboys from Hell* (1990), je bilo jasno, da je thrash metal v devetdesetih letih dobil novo *groove* glasbeno podobo, Pantera pa se je s hitrim vzponom podala na najbolj prodajane lestice po poti Metallice.

3. 8 Metal v devetdesetih letih

V prvi polovici devetdesetih let je metal doživel težko krizo ter se umaknil nazaj v podzemlje. Razloge za to bi lahko iskali marsikje. Mnogi za zaton krivijo Metallico, ki je z izdajo svojega najbolj uspešnega albuma (1991 - *Metallica*) in odmikom od thrash metala dosegla široko MTV-jevsko občinstvo in predvajanje na radiu, kar je k nakupu in poslušanju plošče pritegnilo tudi nemetalsko občinstvo. Tudi naslednja albuma (*Load* in *Re-load*), sta bila uspešni izdaji, saj je skupina zdaj sodila med osrednje alternativne skupine, kjer so našli nove poslušalce, hkrati pa so izgubljali starejše privrženca, ki so jih te izdaje popolnoma razočarale.

³² Posneli so verjetno najbolj znano metalsko pesem posvečeno travi: 'Sweet Leaf': "*predstavila si me mojemu umu in pustila, da sem si še bolj želel tebe in tebi podobnih.. (you introduced me to my mind, and let me wanting you and your kind..)*"; tudi v 'Fairies Wear Boots' iz besedila lahko razberemo nekaj o uporabi LSD-ja.

Toda ena sama skupina žanra ne more zatrei/ubiti, zato lahko krivca poskušam iskati še naprej. Nekateri menijo, da je bil za zaton precej kriv grunge, nova zvrst, ki se je razvila v deževnem Seattlu in je na lestvicah zamenjala lite metal skupine. Skupina Nirvana je s svojim albumom *Nevermind* leta 1991 končala prevlado thrasha, sledile pa so jim še mnoge druge skupine. Željam poslušalcev je sledil MTV, ki je pričel z množičnim vrtenjem grunge videospotov, sledili pa so tudi drugi mediji, predvsem revije (tudi metalski *Kerrang!*) in glasbeni kritiki. K zatonu metala v osrednjem toku je pripomoglo tudi dejstvo, da so leta 1996 na MTV-ju ukinili predvajanje oddaje *Headbangers Ball*, ter velike založbe, ki so v grungu našle novo tržno nišo.

Grunge si je z metalom delil nekaj podobnosti - močan vokal in poudarek na kitarskih delih, razlikovala pa sta se pri besedilih in strukturah pesmi. Od metala pa niso prevzeli le uspešne štafete, ampak so se delno zgledovali tudi po njihovem videzu, le da so ga dodelali v še bolj cestnega s strganim jeansom, flanelastimi srajcami in na splošno prevelikimi oblačili, kar je za nekaj časa postala tudi splošna modna muha. Poleg tega je bil popularen tudi *heroinski-šik* videz, ki je bil glavno mamilo v splošni uporabi in poguba prenekaterih izvajalcev ter poslušalcev. Poleg grunga je tudi rap pritegnil veliko število odraščajočih fantov, ki so se našli predvsem v besedilih. Poleg teh razlogov so se na začetku devetdesetih pričeli tudi razpadi tradicionalnih skupin - Ozzy je zapustil skupino Black Sabbath, Halford skupino Judas Priest in Dickinson Iron Maiden, neaktivne pa so kmalu postale še druge skupine (Anthrax, Helloween, Exodus, Heathen...).

Redka izjema med uspešnimi metalskimi izvajalci v devetdesetih je bila Pantera iz Teksasa, ki je z albumi *Cowboys from Hell* (1990), *Vulgar Display of Power* (1992) in *Far Beyond Driven* (1994) rušila rekorde prodaje in se redno uvrščala na prvo mesto Billboardove lestvice. Glasba Pantere je temeljila na kitarski virtuoznosti Dimebaga Darrella, ki je postal legenda, idol in inspiracija mnogih najstnikov, ki so zaradi njega pričeli igrati, in na vokalistu Philu Anselmu, ki je vpeljal kričeče in agresivne vokale ter zelo energičen nastop.

Četudi je v osrednjem toku popularnoglasbene produkcije in v ZDA kazalo, da je metal izginil, pa to ni bilo čisto res. V podzemlju je bil metal zelo živ in je doživel globalizacijo. S pojavom interneta in ostalih modernih tehnologij je širjenje postalo enostavnejše in krajše, tako da so do te glasbe prvič dobile dostop tudi nekatere zelo oddaljene dežele v procesu

industrializacije. Poleg zahodno- in srednje-evropskih držav so se pričele razvijati lokalne scene tudi na vzhodu in jugu Evrope, v Južni Ameriki (Mehika, Čile, Brazilija) in Aziji (Japonska, Kitajska, Malezija, Indonezija). Globalno metalsko občinstvo je bilo med drugim tudi glavni pobudnik za vrnitev nekaterih skupin ter za obstoj in nadaljnje delo tistih, ki nikoli niso prenehale. Na internetu so se pričele pojavljati ljubiteljske spletne strani, kjer so poslušalci pozivali k ponovnim združitvam in turnejam, skupine pa so spoznale, da so njihovi privrženci željni glasbe in prisotni po celem svetu.

V devetdesetih so bile razmere za thrash metal precej slabe in je izšlo le malo albumov, ki bi lahko vplivali na nove poslušalce in jih zaznamovali. Z razvojem interneta se je stanje pričelo izboljševati, saj so stari albumi in video posnetki postali lažje dostopni. Metallica se je starim poslušalcem z izdajanjem (pod)povprečnih albumov in spremembo v videzu v devetdesetih svojim starim poslušalcem precej zamerila in so jih mnogi označili za prodane duše (*sell-out*). Po odhodu Jamesa na odvajanje od prekomernega pitja alkohola in zamenjavi basista so izdali nov album, *St. Anger* (2003), ki so ga stari poslušalci precej slabo sprejeli. Kljub temu so se odpravili na turnejo, kjer so s pomlajeno zasedbo na mestu basista (z Robom Trujillom iz Suicidal Tendencies) pokazali, da so bili v nasprotju s studijskimi izdelki še vedno v precej dobri koncertni formi.

3.9 Revival

S približevanjem novemu desetletju je spremenjenemu duhu časa leta 1997 sledila prva združitev izvirne zasedbe Black Sabbath, s katero so odigrali uspešno turnejo in v Birminghamu posneli tudi dvojni koncertni album *Reunion* (1998). Sledili so jim Iron Maiden, ki so se ponovno združili z dolgoletnim pevcem Bruceom Dickinsonom. Nekatere skupine so se ponovno združile po tem, ko so na spletu odkrile strani privržencev, ki so pozivale k ponovnemu nastopanju, kar je bil dober pokazatelj dejanskega števila privržencev in popularnosti določene skupine. V naslednjem letu so se združili Destruction in Agent Steel, leta 2000 pa še Dark Angel.

V avgustu 2001 je Chuck Billy, pevec skupine Testament, organiziral dogodek *Thrash of the Titans*, kjer so se zgodile ponovne združitve večine srednje velikih skupin, ki so bile na sceni uspešne in prisotne v osemdesetih letih. Dobrodelni koncert je priredil z namenom, da bi zase in za prijatelja Chucka Schuldinerja (Death, Control Denied) pomagal zbrati sredstva, ki bi

pokrila stroške operacije, saj sta oba zbolela za rakom. Nastopili so Forbidden Evil (Forbidden pred preimenovanjem), Vio-lence (brez kitarista Robba Flynnna), Legacy (Testament pred preimenovanjem), Death Angel, Heathen, Exodus (s Paulom Baloffom, kar je bil eden njegovih zadnjih nastopov v živo), Sadus, Anthrax, Flotsam & Jetsam (ki so zamenjali skupino Lääz Rockit) in S.O.D. Ta edinstveni dogodek je imel tudi slovenske obiskovalce, saj je šlo za enkratno priložnost videti toliko legendarnih skupin, večinoma v originalnih zasedbah, v enem večeru, in si nihče ni predstavljal, da bo večina od njih s koncertiranjem nadaljevala.

Dogodek se je izkazal za uspešnega, saj so se skupine Exodus, Death Angel in Heathen po njem odločile za ponovno združitev in izdajo novih in zadovoljivih albumov. Poleg njih so se za združitev nekaj let kasneje odločili tudi Forbidden ter od takrat do danes že vsi vsaj enkrat nastopili tudi v Sloveniji. Dogajanja po dogodku pa vendarle niso obkrožale same pozitivne novice, saj je štiri mesece po koncertu zaradi neuspešnega zdravljenja možganskega tumorja umrl Chuck Schuldiner (13. 12. 2001), čez dva meseca pa zaradi kapi še Paul Baloff (2. 2. 2002).

Ta dogodek je imel v ZDA nekakšno simbolno vlogo in je pripomogel k obuditvi scene, da je nastalo kar nekaj novih skupin. Ponovno je bila v ospredju Kalifornija, prav tako pa so skupine nastajale po drugih mestih. V Richmondu v Virginiji je skupina Municipal Waste, ki je nastala leta 2001, iz igranja hardkorovsko-pankovske glasbe postopoma prešla na crossover thrash (2005 - *Hazardous Mutations*). S svojimi zabavnimi besedili, vsakdanjim pristopom in norimi koncerti so kmalu postali novi vzorniki dogajanja za skupine po ZDA, npr. Havok (EP *Pwn 'Em All*, 2007 in album *Burn*, 2009); v Kaliforniji so med drugimi nastali Warbringer (*War Without End*, 2008 in *Waking into Nightmares*, 2009), Hexen (*State of Insurgency*, 2008), Bonded by Blood (*Feed the Beast*, 2008) in Fueled by Fire (*Spread the Fire*, 2006), v Veliki Britaniji pa Gama Bomb in Evile. Te skupine z osveženim pristopom do energije in inspiracije iz osemdesetih let ter z uporabo moderne produkcije in spoliranega, čistega, zvoka, zvenijo mogočnejše kot kadarkoli prej.

4. Nastanek heavy metala v Sloveniji

Rock in beatlomanija sta okoli leta 1965 po zgledu zahodnih držav zajela tudi večja mesta v Jugoslaviji in po njihovem zgledu so mnogi pričeli z igranjem glasbil v kletah in garažah. S precej slabo in improvizirano opremo so preigrali skladbe takratnih popularnih angleških skupin, Kameleoni pa so izdali ploščo z eno svojo skladbo, postali jugoslovanske zvezde in najpomembnejša rokofska skupina v šestdesetih pri nas (Muršič 2011: 295).

Dve desetletji pozneje sta s pisanjem in izvajanjem lastnih pesmi v slovenskem jeziku tudi drugod po Jugoslaviji uspeli skupini Pankrti in Lačni Franz. S skupino Bijelo dugme se je po letu 1974 po celotni Jugoslaviji začela pravnja eforija, ki si je v glasbi s pridihom Balkana določene elemente sposojala pri uspešnih tujih skupinah. Poleg Pankrtov so tudi nove rock skupine pričele uporabljati slovenski jezik in glasbo podomačile in avtohtonizirale (Muršič 2000: 206). Alternativno dogajanje je označeval festival Novi Rock, ki je vsako leto gostil različne žanre, kasneje pa se mu je pridružil še dobro obiskan in medijsko odmeven Rock Otočec. V Ljubljani se je po letu 1993 alternativno dogajanje preselilo na Metelkovo, v Mariboru pa po letu 1994 v zasedene prostore Pekarne.³³

Metalska subkultura se je pri nas razvila v osemdesetih letih in je bila najštevilčnejša v tradicionalno rokofskih okoljih, na Primorskem in Gorenjskem. Večina lokalnih različic slovenskega heavy metala se je opirala na uvožene stile iz razvitejših središč in niso razvijali avtohtonih oblik, ki bi imele osnovo v lokalni tradiciji (Prezelj 1999: 88). Ker ni bilo lastne zgodovinske kontinuitete, lahko trdimo, da slovenske in jugoslovanske hard rock skupine iz sedemdesetih let niso vplivale na razvoj scene in pojav prvih heavymetalških skupin, ki se po njih niso zgledovali. Prva generacija slovenskih heavy metal skupin je obsegala Pomarančo, Sneguljčico, Cvetje zla in Lene kosti (Prezelj 1999: 86).

Pomaranča je glavni razlog, da lahko pri nas govorimo o kakršnikoli trši rock sceni. Najbolj so se zgledovali po NWOBHM in ostalih popularnih hard-rockofskih skupinah, npr. AC/DC. V Ljubljani so se metalci in metalke zbirali v Domu mladih Šiška (DMŠ), za druženje pa so bili priljubljeni tudi Leninov park, gostilne Lovec, Lipa in RIO (Prezelj 1999: 88). Značilnost ljubljanske scene v prvi polovici osemdesetih let je bilo sodelovanje s hardcore punk skupnostjo, ki so se družili, skupaj obiskovali metal in HC punk večere v DMŠ in se spopadali s skupinami šminkerjev (Prezelj 1999: 88). Skupni imenovalec thrash metala in

³³ Oba prostora sta včasih obsegala vojašnici nekdanje Jugoslovanske ljudske armade.

crossoverja je tudi thrash kot stil; izraz se v tem primeru uporablja širše, tudi za bende različnih žanrov, in ne pomeni isto kot thrash metal (Prezelj 1999: 89).

Distribucija tujih albumov je redno zaostajala vsaj eno leto, naročanje pa je potekalo po pošti - v kuverti se je pošiljal skrit denar za plačilo, naročila pa so se vračala precej hitro. Domače bende se je globoko spoštovalo, posamezniki pa so že zgodaj (1985-1987) zbirali tudi dosegljive plošče tujih skupin.

4.1 Thrash metal v Sloveniji

Z nastankom thrash metala v ZDA se je ta s časovnim zamikom prenesel tudi k nam. Najpomembnejše slovenske thrash metal skupine so bile Sarcasm, Salem, Game Over, Epidemic Zone, Interceptor in Skytower. Bolj ali manj aktivno so bile navzoče še Robin F. Hood, Obduction, Acrodus, Vaginal Vomitor, Walley of Doom, Sniffilis, Revolver, Blind Hate itd. (Prezelj 1999: 86). Tudi pri nas je bil thrash metal glasbena in stilska osnova za nastanek novih podžanrov, ki so se razvili po državi - nove scene v Ljubljani, Kopru, Žalcu z okolico in na Gorenjskem, v Škofji Loki, Kranju in Trziču (Prezelj 1999: 89). Glasbene skupine, ki so nastajale lokalizirano v določenih krajih, so bile osnove za nastanek lokalnih scen, ki so bile aktivne in povezane med seboj. Sarcasm so nastali v Škofji Loki, Salem v Kopru, Epidemic in Interceptor v Žalcu z okolico in Game Over na Jesenicah.

Najpomembnejša zbirališča so bili konec osemdesetih in v prvi polovici devetdesetih klubi - v Ljubljani se je po zaprtju DMŠ del stare scene pridružil novim generacijam na ponedeljkovih Hard'n'heavy večerih v ljubljanskem klubu K4 (med letoma 1989 in 1994). Dogajanje v klubu so poleg glasbe (koncerti in vrtenje DJ-ja) in videospotov dopolnjevali prodaja fanzinov in rabljenih plošč ter koncerti domačih in tujih skupin. Pomenil je nekakšno središče slovenske scene, saj so vanj redno zahajali tudi obiskovalci iz drugih krajev. Drugo zbirališče v Ljubljani je bila diskoteka Palma ob sredah, kjer je bil heavy metal ob alternativni glasbi le del ponudbe. Poleg glasbenih skupin so bili prav klubi najpomembnejši za nastanek lokalnih scen - te so bile najmočnejše prav tam, kjer so redno delovali klubi (Ljubljana, Mladinski klub v Žalcu, Delavec v Kranju) (Prezelj 1999: 89).

Leta 1988 je izšla kasetna *Provinca vrača udarec*, na kateri so se predstavile dve thrash metal in ena hardcore skupina: Epidemic (pozneje Epidemic Zone) iz Žalca, Salem iz Kopra in Polska malca iz Krškega. Skupni projekt (*split*) je bil v letu 2009 ponovno izdan na CD-ju in

smo ga dobili obiskovalci 8. festivala Fuck Off Commercial, ki se je 28. 11. 2009 odvijal na Metelkovi v Gali Hali v Ljubljani.

Prvi val izdanih glasbenih kaset in redkih LP plošč, ki je trajal do srede devetdesetih, dopolnjujejo še izdelki skupin Sarcasm, Salem, Game Over; Epidemic Zone, Non Finire Mai, Interceptor in Pragwald iz Žalca, In A Spleen iz Tolmina, Skytower iz Rakeka in Xenophobia iz Slovenj Gradca, demo posnetek pa so izdali tudi Železobeton iz Murske Sobote.

V prvi polovici devetdesetih je analogni zapis pričel zamenjevati digitalni format - obdobje kompaktnih plošč je začel skupni izdelek skupin Obscurity in In-A-Spleen z naslovom *Dance with the Devil* (1994), nadaljevali pa so ga Skytower (*Etc*), Interceptor (ki so izdali dva izdelka, *Fade* in *Mora*), Revolver iz Kopra itd. Na začetku devetdesetih so skupine še upale na uspeh na mednarodnem trgu in je večina besedil nastajala v angleščini, v drugi polovici pa so postale vse bolj usmerjene na domači trg, saj so besedila v slovenščini postajala vedno pogostejša (npr. album *Mora* skupine Interceptor in demo posnetki skupine Giljotina).

Klub prvim domačim izdelkom na CD-jih pa so za heavy metalce kasete še nekaj časa ohranile poglavitno vlogo pri širjenju glasbe med člani - zaradi ugodne, nizke cene in enostavne uporabe se je izkazala za priročen format pri distribuciji, presnemavanju albumov med prijatelji ter snemanju oddaj in posameznih pesmi z radija. Na slovenskem ozemlju je delovalo tudi nekaj "profesionalnih" presnemovalcev (npr. Studio Britof/Britof Productions), ki so se oglaševali v fanzinih in Salomonovem Oglasniku ter bili znani kot posamezniki - poznavalci, ki so imeli obsežne zbirke plošč in so bili seznanjeni s trenutnim dogajanjem in trendi na svetovni sceni ter za majhno plačilo presnemavali albume.

V drugi polovici devetdesetih let so nastopile spremembe - tudi na domačem trgu so postali nosilci zvoka, majice in revije lažje dosegljivi. Priljubljenost in razširjenost žanra sta ostajala enaka, novih slovenskih skupin pa je bilo vedno manj. Prav tako so se zmanjšale tudi druge oblike ustvarjalnosti, saj so fanzini skorajda izginili (nekateri so se preselili na splet), kot je zbiranje in iskanje redkih plošč, intenzivno obiskovanje in prirejanje koncertov, splošno zanimanje za izvajalce in založbe (Prezelj 1999: 89). Koncerti so postajali vedno bolj redki, zato se je pogosto dogajalo, da so tudi druge metalske podžanre, ki nekomu niso bili ravno prva izbira, obiskovali vsi, da so le bili del dogajanja.

4.2 Razmere po letu 2000

Konec devetdesetih so bile precej aktivne skupine Kaoz, God Scard in Dusk Delight, starejše skupine pa so malo "zaspale" in raje počele kakšne druge reči. Po letu 2000 je metalska scena pri nas zares zaživela. Povečala se je ponudba koncertov in festivalov, v Ledina centru v Ljubljani pa se je ponovno odprla specializirana trgovina Master of Metal z različnimi metalskimi artikli in manj usmerjena Rokerija, nastale so nove skupine v vseh podzvrsteh, prisotne so bile tudi nekatere starejše, ki so ponovno pričele bolj aktivno nastopati.

V letu 2000 je pod vodstvom kitarske dvojice Dyz in Jey nastala skupina Negligence, ki je prebudila thrash metalsko sceno pri nas. Pred njimi je na sceni manjkalo nekaj energičnega in drugačnega, saj so bile skozi devetdeseta popularne predvsem death-metalske skupine in thrashu na splošno niso posvečali dovolj pozornosti. Skupina je vplive črpala predvsem iz kalifornijskega Bay Area thrasha in kmalu so postali redni gostje koncertnih odrov po Sloveniji. Med letoma 2004 in 2005 so izdali tri demo posnetke in postali najbolj vplivna thrash metalska skupina tistega obdobja pri nas. V letu 2006 so se s skupino Sweet Sorrow odpravili na turnejo 'Negligent Sorrow', kjer so predstavljali nastajajoči album. V prehodnem obdobju do resnejše obuditve thrasha pri nas so nastali Wartune, Lintver, Black Patrons in Gonoba, od katerih so aktivni le še Lintver in Gonoba, člani ostalih skupin pa so danes udeleženi pri drugih projektih. Vse naštetje skupine so izdale vsaj en demo posnetek, skupina Gonoba pa tudi prvi studijski album (*Chains of Ignorance*, 2009), medtem ko je njihov drugi album trenutno v nastajanju. Mlajše skupine, skoraj brez izjeme, besedila pišejo v angleščini, v upanju na uspeh v tujini, ter zato, ker naj bi bila slovenščina za petje precej "trd" jezik.

V letu 2005 so jim z ustanovitvijo sledili ljubljanski Eruption, leto kasneje pa še koroški Thraw in novogoriški Keller. Od naštetih so se vsi, razen zadnjih, zgledovali predvsem po ameriški različici thrash metala.³⁴ Te nove skupine so dokazovale, da se je tudi pri nas pričela prebujati zaspala scena, ki je dosegla vrhunec med leti 2007 in 2009. V tem času so redno izhajali demo posnetki in albumi različnih skupin, še bolj pogosto pa je bilo koncertiranje. Koncerti so se v nasprotju z dogajanjem še pred nekaj leti, ko so imeli poslušalci do redkih dogodkov poseben odnos, organizirali vsak vikend, ob petkih in sobotah. Zaradi precejšnjega števila nastopanja željnih skupin in ignorance ali nevednosti organizatorjev pa je pogosto

³⁴ Skupina Negligence je na prvi album vključila tudi pesem 'Bay Arena', v kateri izkažejo čast in spoštovanje dogajanju in skupinam na območju Bay Area.

prihajalo do prekrivanja žanrsko podobnih skupin na bližnjih klubskih lokacijah, kar je pomenilo delitev občinstva. Poleg skupin na odru pa so se med koncerti ponavljali tudi poslušalci pod odrom, ki so jih pogosto sestavljale manjše lokalizirane skupine posameznikov, ki so skupaj pričeli redno obiskovati tudi dogodke izven kraja svojega prebivališča.

Motive majic so kmalu zavzele številne domače zasedbe, ki so po poznanstvih in odnosu spominjale na začetke v San Franciscu. Na večino thrash-metalskih skupin, ki so pri nas nastale po letu 2005, je imela velik vpliv najuspešnejša ameriška thrash-metalska četverica in ostale manj znane skupine v okolici, med vzornike pa so šteli tudi že slovenske skupine, med katerimi so pri večini na piedestalu Negligence, omenjajo pa se še starejši Sarcasm. V nasprotju s skupinami, ki so nastale v osemdesetih letih, so se torej mlajše skupine zdaj zavedale lokalnega dogajanja in sprejemale domače vplive. Podobno kot dobrih dvajset let pred tem v ZDA, je bila scena tokrat tudi pri nas zelo živahna in že skoraj prenasičena - na koncertih so bile vidne vedno iste skupine, ki so predstavljale enake (obrabljene) in že stokrat slišane pesmi. Občinstvo je skupine še vedno spremljalo, vendar so se med člani različnih skupin pričela trenja in nesoglasja, kar se je poznalo pri razpadu ali zamenjavanj postav v nekaterih skupinah.

Ena od prelomnic se je zgodila leta 2009, ko je Dyz zaradi razhajanj med člani zapustil skupino Negligence, čez dobro leto pa so se zgodile spremembe v zasedbah tudi pri nekaterih drugih skupinah: skupina Thraw je izgubila bobnarja in prekinila z delovanjem, Eliminator so zamenjali dva člana in "nadaljevali" pod spremenjenim imenom Decilence, razpadli so Kaoz. Tudi skupine Keller, Eruption in Panikk so šle skozi menjave članov, vendar so vse še danes aktivno prisotne na sceni. Posamezniki, ki so bili včasih del omenjenih skupin, pa so prav tako aktivni in so jih sogovorniki pogosto izpostavljali - Dyz ustvarja lastne pesmi za solo projekte (*Welcome to my World*, 2011) in se v studiju posveča snemanju in produciranju drugih skupin, izstopa pa tudi mlajši kitarist Tim Draksler, nekoč član skupine Eliminator, ki je z izdanim EP-jem (*Morbid Desire*, 2012) dokazal svojo perspektivnost in nagibanje k progresivi.

V obdobju revivala je bila pri nas zelo popularna spletna stran Myspace, kjer so si skupine ustvarile svoj profil in brezplačno promovirale svojo glasbo, svoje osebne strani pa so imeli tudi poslušalci. Danes je Myspace skorajda že pozabljen in ga je nadomestil Facebook, ki je

prevzel tudi pomembnost webzina Paranoid, saj se tam lahko objavljajo dogodki in novice, s svojimi profili na strani pa so prisotni tudi poslušalci in glasbene skupine. V tujini je precej pomemben tudi Twitter (poleg nekaterih skupin ga aktivno uporablja tudi Brian Slagel), pri nas pa na metalski sceni še ni uveljavljeni način promocije.

Pred izdajo svojega drugega albuma je skupina Negligence v letu 2010 podpisala pogodbo z založbo MetalBlade, pri kateri so po zaslugi Briana Slagela svojo pot začeli Metallica in Slayer. Še danes je Slagel kot lastnik založbe odgovoren za podpisovanje pogodb z novimi skupinami in je glavni, ki pogodbo glede na slišano glasbo na koncu odobri. Skupino Negligence so sicer odkrili v evropski pisarni založbe MetalBlade in mu posredovali njihove posnetke, sam pa se je za njih odločil, ker mu je bil všeč njihov zvok; po njegovih besedah pa je pripomoglo tudi dejstvo, da prihajajo iz Slovenije, tako kot Anže Kopitar (Brian Slagel je namreč velik oboževalec hokejske lige NHL).³⁵ Ob podpisu je večina slovenskih oboževalcev (in tudi skupina sama) pričakovala precejšen uspeh skupine, vendar pa se ni spremenilo veliko - odšli so na krajšo turnejo v tujino, doma pa med drugim nastopili na Metal Campu ter kot predskupina na koncertih Lamb of God in Megadeth.

Vzcvetela pa ni le thrash-metalska scena, saj se je leta 2007 pri nas odvila prva glemerska turneja Lipstikk 'n' Leathür Conspiracy Tour, pomladek pa so dočakali tudi ostali metalski podžanri (npr. heavy metal - skupina Shutdown, speed metal - Vigilance, death metal - skupine Mordenom, Doomed in Penitenziagate, industrial - Neurotech, black metal - Samomor, Krvnik).

5. Skupine in tematika

V tem poglavju bom predstavila potek nastanka skupine in obdobje, ki vodi člane do njihovega prvega nastopa na koncertu. K temu opisu sodi tudi izbira imen skupin, ki že delno nakaže na metalski podžanr, ki ga bodo igrali, ter tudi nabor tem, ki jih člani uporabljajo pri pisanju svojih besedil.

³⁵ B. Slagel, osebna komunikacija, 9. 6. 2012 in 7. 7. 2012.

5.1 Nastanek skupine

S poslušanjem metalske glasbe večina prične v osnovni šoli ali ob prehodu v srednjo šolo, v času adolescence. Z občudovanjem idolov se pri gledanju posnetkov pri nekaterih pojavi želja po lastnem ustvarjanju glasbe. V najstniških letih skupina prijateljev prične s preigravanjem glasbe, ki jo sicer poslušajo, ko pa "najdejo" svoj zvok, igranje preraste v ustvarjanje lastnega materiala. Sprva gre za početje v prostem času, z namenom druženja, ki ob dobri kemiji med člani lahko preraste v resno skupino. Učenje in vadba ob upoštevanju ocen in mnenja ostalih postane družbeno (Frith 2002: 55). Ob pojavu različnih napetosti - razlike v razmišljanju ali nasprotujoče si želje glede ustvarjanja, glasbeno nenapredovanje posameznih članov ali neresnost - pride do razpada. Če imajo preostali člani še vedno močno voljo po ustvarjanju in igranju glasbe, ti poiščejo novega člana, kar pa je lahko zelo dolgotrajno in naporno. Člani v skupini morajo delovati kot skupnost in čimbolj sodelovati pri vsem - od pisanja materiala za nove pesmi do druženja v prostem času. Če kaj, potem je izkušnja skupnega igranja v skupini nekakšno poenotenje različnosti, iskanje točke minimalne uskladitve, a vseeno zmeraj tudi posledica zelo ostrih konfliktov, ki jih rešuje "ritual" (moč, ki jo sprošča poenotenje nasprotij, nekakšna skupna resonanca s kumulativnim učinkom), skupna dejavnost (Muršič 1995: 143). Igranje v skupini predstavlja tudi precej velik finančni zalogaj, saj opreme nikoli ni dovolj ali ni dovolj dobra glede na ponudbo v trgovinah, pogosto je plačljiv tudi prostor - *plac*, za vaje, stanejo prevozi članov in opreme na koncerte.

Člani skupin so imeli v devetdesetih letih težave s pridobivanjem ustrezne glasbene opreme, saj jo je bilo potrebno na črno uvažati oz. *švercati* iz Avstrije ali Italije. Proti koncu devetdesetih se je stanje izboljšalo in se je opremo dobilo tudi pri nas, danes pa je tako kot tudi za nakup CD-je, v pomembna stran eBay. Konec osemdesetih let je z izboljšanjem snemalnih tehnik in opreme zvok postal čistejši in bolj razločen, z dodelano produkcijo in uporabo vse več digitalnih metod pa je tudi samo snemanje postalo bolj enostavno - vsak instrument se je pričel snemati posebej, kar je pomenilo, da je lahko posameznik nek del zaigral ali zapel večkrat, da je dobil zeleno kvaliteto. Nekatere skupine so se odločale za najemanje producentov, drugi pa so za to poskrbeli kar sami, ker so želeli ohraniti nadzor nad svojim zvokom.

Denar za nakup opreme dobijo člani s pomočjo podpore staršev, s študentskim delom ali varčevanjem štipendije. Ko skupina zvadi repertoar, prične z nastopanjem, kjer sprva pogosto

igrajo le za potne stroške. Poleg nakupa opreme predstavlja največji finančni zalogaj gotovo snemanje, produkcija, miks in izdaja albuma ter promocija, če skupina nima založbe. Tudi v primeru, da skupina pri nas ima založbo, le-ta poskrbi le za izdajo CD-ja in tisk ter prodajo dodatnih izdelkov (*merchandise*), za ostalo pa morajo člani poskrbeti sami, zato se najpogosteje odločajo za izdaje albumov v samozaložbi.

Skupine se po prvih nastopih odločijo za snemanje demo posnetkov, ki najpogosteje ne nastajajo v profesionalnih studijih, ampak se odločajo za snemanje doma - v improviziranih domačih studijih pri kateremu od članov skupine ali pa se odpravijo h kakšnemu prijatelju, ki za snemanje in miks računa le simbolično ceno. Drugače je pri snemanju albumov, ki zahtevajo več truda in napora, poleg tega pa tudi denarja. Za snemanje albuma se skupine odpravljajo v bolj profesionalne studije - pri nas sta pogosta izbira predvsem Dyz Sonic Temple Studio in Negligence Studio, kjer dobijo preverjeno dober izdelek. Oprema takšnega studia je precejšen strošek, saj tako kot pri opremi članov v skupini naprave nikoli niso dovolj dobre oz. jih ni dovolj.

Metalska glasba je pri poslušalcih vpeta v vse sfere življenja - poslušalcem pomeni zelo veliko; je način za izražanje emocij in soočanje s problemi, ki pomaga prebroditi težke trenutke, ponuja pobeg v svoj svet stran od tegob in deluje kot varnostni ventil. Lahko bi trdili, da mladostniki izbirajo določene tipe glasbe, in medtem ko glasba igra navidezno spremljevalno vlogo, je, ne glede na to, osrednja za njihova življenja (Brake 1984: 139). Glasba ni le način življenja, ampak *je* življenje.

Skupine so najpogosteje sestavljene iz štirih članov:³⁶ pevcu, kitaristu, basistu in bobnarja, pogosto pa se zgodi, da vokalist prevzame tudi vlogo basista ali (druge) kitare. Najvidnejši član skupine med koncerti je pevec, ki z nagovori med nastopi skrbi za stik z občinstvom ter (pogosto) zavzema najvidnejša mesta v intervjujih. Na odru so vsi člani enakovredni, vendar sta najpogosteje v ospredju vokalist in kitarist(i), med katerima se vzpostavi poseben odnos napetosti in dinamike za prevlado, ki se ne zgodi, saj morata vzpostaviti zvokovno ravnovesje (Weinstein 2000: 25). Vokalist, ki ga lahko analiziramo kot še en instrument, mora imeti karizmo in pri petju izkazovati velik razpon, s katerim lahko ponazori različna čustva - bolečino, jezo, upor, razburjenje ter zveneti intenzivno. Posamezne dele in pomembnejše

³⁶ Običajno število članov je tudi med tri in šest.

besede ob petju po navadi izgovarja razločnejše in bolj poudarjeno, vključene pa so tudi v ponavljajoči refren. K thrashu sodijo precej različni vokali - od melodičnega petja do vpitja besedil. Posebnost so tudi *gang* vokali, kjer se pri snemanju določenih delov besedila poleg vokalista zbere skupina ljudi, ki skupaj "odpojejo" - odkričijo del besedila.

Precej glasbenikov v skupinah je samoukov, ki so z učenjem pričeli v mladosti, ob koncu osnovne ali začetku srednje šole z gledanjem različnih posnetkov na televiziji, kar je danes v precejšnji meri nadomestil Youtube, in s poskušanjem posnemanja pravkar videnega. Čeprav nimajo zaključene formalne glasbene izobrazbe, so pri igranju spretni in razvijejo boljši občutek za sproščenost, harmonije in ritem, saj ob skladanju v mislih nimajo pravil, ki bi jih morali strogo spoštovati. Večina meni, da glasbena šola nikakor ni nujen predpogoj za ustvarjanje kvalitetne (metalske) glasbe, nudi pa možnost spoznavanja drugih žanrov, od koder lahko posamezniki jemljejo svoj navdih za ustvarjanje, pridobijo disciplino ter so na nekaterih mestih bolj tehnično podkovani in si ob slišanjem lažje predstavljajo, kako bi lahko nek del pesmi tudi sami zaigrali. V nasprotju z glasbeno šolo pa precej mlajših glasbenikov obiskuje inštrukcije pri že uveljavljenih glasbenikih (npr. pri Robertu Kovačiču za bobnarje in Mitji Žibertu za kitariste).

Novo glasbo skupine ustvarjajo na vajah, ki potekajo enkrat ali dvakrat tedensko. Pri pisanju novih pesmi ali *komadov (materiala)* lahko sodelujejo vsi ali pa le nekateri člani. Najpogosteje ima ključno vlogo kitarist, ki zaigra nove rife, nato pa člani skupaj sestavljajo pesem do končnega izdelka. Za pisanje besedil je odgovoren pevec ali kitarist in nastanejo glede na potek same glasbe; v primeru, da je besedilo že napisano, pa se glasba prilagodi tekstu. Nekatere skupine se nikoli ne odločijo za pisanje avtorskega *materiala*, ampak postanejo znane kot *tribute/cover skupine*,³⁷ ki načeloma tudi nimajo možnosti za podpis pogodbe z založbo, ampak služijo kot poceni (in včasih cenena) zamenjava za pravo skupino.

Za poslušalce je najpomembnejši zvočni element - njegova glasnost ("if it's too loud, you're too old") in težkost (*heavyness*), ki se izraža tudi v jakosti in intenziteti zvoka na koncertih in pri poslušanju doma ali v avtu. Poleg zvoka so pomembna tudi besedila. S poznavanjem in skupnim petjem na koncertih se pokaže predanost. Besedila so navadno priložena albumu. Pozornost in razumevanje poslušalcev sta usmerjena na celotne albume in ne na posamezne

³⁷ Skupine, ki le preigravajo glasbo svojih vzornikov in priljubljenih skupin. Nekateri se odločijo za preigravanje pesmi le ene izbrane skupine, drugi pa se posvečajo preigravanju skupin, ki sodijo v neki žanr.

pesmi, kot je to v navadi v pop glasbi, kjer na albumu izstopa nekaj pesmi in jih založba izda kot singel v spremljavi z videoposnetkom. Tudi metalske založbe se ob izdaji novega albuma poslužujejo podobnega koncepta, vendar pogosto ostane le pri eni pesmi, saj se med privrženci vrednotijo celotni albumi. V debatah se pogosto pojavljajo vprašanja, kateri album skupine je najboljši ter zakaj, debate glede samih pesmi pa niso tako pogoste, čeprav so na albumu tudi takšne, ki izstopajo zaradi vložka posameznega člana, npr. 'Orion' na albumu *Master of Puppets*, ki tako pride bolj do izraza.

Deena Weinstein je omenjala (2000: 110), da težko najdemo podatke glede odraslih metal poslušalcev, vendar so razmere danes že drugačne. Metal vsekakor ne more veljati za in ni le glasba najstnikov, s katero bi sproščali svoje frustracije in fantazije. Večina ljubiteljev je metal res začela poslušati v adolescenci, od takrat pa so dozoreli in izpilili svoj okus, vzporedno z napredkom in diverzifikacijo glasbenega stila. Na koncertih se vrsti občinstvo (*publika*) od zgodnjih najstniških let, do srednje generacije, ki na koncerte pripelje že svoje otroke, navsezadnje pa so tudi skupine, ki so razcvet doživljale v osemdesetih letih, danes že precej postarane in nedvomno so obdržale nekaj zvestih poslušalcev, ki jih spremljajo še od prvega dneva, ko so se z njimi seznanili. Zagotovo pa velja, da na sceni niso več toliko prisotni ter ne sledijo več toliko razvoju in nastanku novih skupin, ne kupujejo več toliko novih izdaj in niso udeleženi v sistem (iz)menjavanj kot mlajši člani. Prav tako v zrelih letih praviloma redno igrajo le še tisti, ki za glasbo pokažejo več motivacije ali talenta.

5.2 Besedila

*"Krščanski nadzor misli, pranje možganov nedolžnih duš, učenje njihovih lastnih sprijenih strahov.."*³⁸

*"Politiki so nam izkopali grob, mi pa smo za navidezno vojno dali življenja.."*³⁹

*"Nevednost se širi kot bolezen, vaši vzori so popačeni. Vaše šole v tej zmešnjavi učijo dvoličnost. Kako se bo to končalo, nihče ne ve, vse se mrači.."*⁴⁰

³⁸ "Christian mind control, brainwashing innocent souls, teaching their own twisted fears..." EvilDead - 'Annihilation of Civilization.'

³⁹ "The politicians dug our grave, for mocking war our lives we gave..." EvilDead - 'Future Shock.'

⁴⁰ "Ignorance spreads like disease, your ideals are fake. Your school teaches hypocrisy, in this lunacy. How will this end no one knows, into the pit it goes.." Negligence - 'Threshold of Society.'

“Žalosti me ta sebičnost in ‘Komu mar’ odnos! Odložite orožje in ustavite boje, rešite našo Mati Zemljo..”⁴¹

“Z veseljem zabadam svoje žrtve do smrti. Nož na vrat ali močan udarec po glavi.”⁴²

Mnogi cenijo heavy metal zaradi tematike in ukvarjanja s problemi, ki so sicer pre pogosto spregledani ali jim v družbi pripisujemo premajhno vrednost. Besedila imajo družbeno-kritično vsebino, ki nasprotuje sistemu in obsoja vojne, hinavščino in korupcijo. Prevladuje ideja in sporočilo, da je za vse potreben razmislek z lastno glavo in ne le sledenje prevladujočim interesom. Pogosta tematika je tudi pisanje o okultnem, kar pa ne pomeni, da so metalci satanisti, ampak gre le za njihov poskus razlage ukvarjanja z neznanimi silami in raziskovanje nadnaravnih moči. Thrash metal pogosto obravnava samomore, samoto in odtujenost posameznikov. Besedila pogosto naslavlja tudi tematike nasilja, smrti in brutalnega ubijanja, različnih katastrof, uporništva in religije. V sedemdesetih in osemdesetih letih so bile zelo popularne različne grozljivke in knjige s takšno tematiko, zato so skupine navdih za besedila, naslove pesmi ali poimenovanja skupin prevzemale tudi od tam - Evil Dead, The Exorcist... Thrash metal v tematiko vključuje tudi okoljevarstvena vprašanja, predvsem s stališča uničenja zemlje zaradi nespametnega vedenja in onesnaževanja s strani ljudi in velikih korporacij, ohranjanja okolja ter grozot, ki so jih ljudje neopravičeno počeli drugim - holokavst, umori staroselcev... Občasno lahko pri nekaterih skupinah najdemo humor in uporabo ironije, vendar je to bolj izjema.

Vendar glasba kot taka ne ustvarja pomenov; besedila dobijo pomen šele, ko jih poslušalci kontekstualizirajo v skladu s svojimi pogledi, zato se obtožbe glede nevarne glasbe, ki naj bi vsebovala subliminalna sporočila, zdijo nesmiselna. Glasba in besedilo lahko gresta vzporedno ali mimobežno, čeprav se v resnici vzajemno podpirata (Muršič 1993: 68).

5.3 Imena skupin

Imena, ki jih izbirajo skupine, vzbujajo mogočnost in veličino na več različnih načinov. Z izbiro imena skupina ponovno nakaže svoj podžanr ter opiše svojo glasbo in tematiko besedil.

⁴¹ *“I’m saddened by this selfishness and ‘Who cares’ attitude! Put down your arms and stop this fighting, save our Mother Earth...”* Forbidden - ‘R.I.P.’

⁴² *“I love to stab my victims until they’re dead. A knife to the throat or a smashing blow to the head..”* Exodus - ‘A Lesson in Violence.’

Med imeni skupin prevladujejo takšna, ki namigujejo na zloveščo podobo; pogosto, tako kot besedila, posegajo v tematiko zla, namigujejo na (popačene) religiozne podobe, kjer imena sestavljajo izrazi pekel, angel (Dark Angel), svetnik (Morbid Saint), posvečeno (Sacred Reich). Prav tako se označujejo z električno in motorično močjo (AC/DC, Mötörhead), nevarnimi ali neprijetnimi predmeti, ljudmi ali živalmi (Iron Maiden, Twisted Sister, Scorpions), smrtjo (Slayer, Anthrax, Death), bogokletjem ali mistiko (Judas Priest, Black Sabbath), mnogi pa imenom dodajo naglasna znamenja (Mötley Crüe) za arhaični prizvok (Walser 1993: 2).

Tudi imena slovenskih skupin sledijo tujemu vzorcu - skupina Pomaranča se je poimenovala po knjižnem delu Peklenska pomaranča (*A Clockwork Orange* avtorja Anthonyja Burgessa), Interceptor je vojaški izraz za prestreznik, skupina pa je ime prevzela iz filma *Nori Max* (*Mad Max*, 1979). Nekateri prevzemajo imena od pesmi drugih skupin, npr. Dawn Patrol (pesem od Megadeth), Eruption (Van Halen) ali pa se poimenujejo v skladu s tematiko besedil in vzdušjem (Panikk, Classified, Eliminator). Slovenske thrash skupine se redko odločajo za izbiro slovenskega imena (izjemi sta npr. Železobeton in Giljotina), medtem ko je izbira slovenskih in slovanskih poimenovanj ter poganskih izrazov zelo pogosta pri black-metalskih skupinah (Črnobog, Triglav, Perun, Krvnik, Somrak, Samomor, Mora). Pogosto tudi člani v skupinah prevzamejo vzdevke ter so, bolj kot po svojem lastnem imenu, med ostalimi pripadniki metalske subkulture znani po njih.

5.4 Založbe

Poleg že omenjenih ameriških založb Metal Blade in Megaforce so nove neodvisne založbe, ki so se osredotočale na izdajanje metalske glasbe, nastajale tudi v Evropi. Na Nizozemskem je Cees Wessels ustanovil založbo RoadRunner Records, ki je ravno v aprilu letos sporočila, da bodo zaprli nekaj svojih ameriških pisarn in zaradi gospodarske krize zmanjšali obseg dela. Ob svoji ustanovitvi so postali pristojni za evropsko distribucijo ameriških skupin, ki so spadale pod okrilje Metal Blade, Megaforce in drugih. Svojo pisarno je založba RoadRunner kmalu odprla še v ZDA in pričela z iskanjem novih talentov, ker se je takrat zdelo preprosto - v eni od bolj branih revij, npr. Metal Forces, so poiskali ocene demo posnetkov in se odločili za enega od tistih z najboljšimi ocenami. Na vzhodni obali so tako kmalu podpisali pogodbi s skupinama Carnivore in Whiplash, saj naj bi po besedah Monte Connerja, ki je bil odgovoren za iskanje novih talentov, vse *kul* skupine prihajale iz ZDA (Christe 2004: 147).

Za iskanje novih skupin pri založbah je bila zadolžena sekcija A&R (*artists and repertoire*), ki je obiskovala koncerte in poslušala nove posnetke, ki so jih pošiljale skupine. Z odgovornostjo pri podpisovanju novih skupin so bile njihove odločitve v osnovi finančne (Frith 1986: 108), saj je založba morala imeti ob podpisu in vloženem denarju v skupino tudi sama neko (finančno) korist in jamstvo za povračilo svoje naložbe. Založbe sprva niso aktivno iskale novih izvajalcev v tem žanru in so skupinam ponudili podpis pogodbe šele, ko so te že imele za seboj nekaj koncertne kilometrine in množico oboževalcev. Založbe so načeloma imele rade podpisane metalske skupine, saj novi poslušalci ne kupijo le zadnjega albuma, ampak večina želi zbrati celotno diskografijo, kar je za njih pomenilo dodatne dobičke. Poleg ponovnih izdaj starih albumov se založbe pogosto odločajo za izdajanje *Best of* albumov (zbirka "najboljših pesmi") in *Box setov* (izdaj zbranih del v paketu), kjer naredijo nekakšen pregled ustvarjanja skupine in izdaje "izgubljenih" demo posnetkov.

Danes so v metalu najbolj znane neodvisne založbe Music For Nations, Relapse Records, Earache, Combat Records, Century Media in Nuclear Blast, ki jih vodijo pripadniki in poznavalci heavy-metalske glasbe. S svojo specializiranostjo te manjše založbe zagotavljajo podporo in omogočajo uspeh ter komercialno prepoznavnost tudi skrajnejšim metalnim skupinam.

V sedemdesetih in osemdesetih so domače založbe poskrbele za občasno pojavljanje izdaj tujih heavy-metalskih plošč in izdale tudi kakšno domačo (Pomaranča, Turbo), v devetdesetih pa so slovenske skupine delovale brez podpore uveljavljenih založb (Prezelj 1999: 90).

Konec osemdesetih in v prvi polovici devetdesetih so glasbene kasete in redke gramofonske plošče (skupini Pragwald in Epidemic Zone na *single* in Xenophobia na *long play* formatu)⁴³ izhajale v samozaložbah ali pri majhnih založbah, ki so jih vodili entuziasti (Impaled, Black Out Records, Reek Records...) (Prezelj 1999: 90). Za promocijo so skrbeli s *flajerji*,⁴⁴ oglaševanjem v fanzinih in prodajo na koncertih, po pošti in v redkih (specializiranih) trgovinah, ki so bile pripravljene takšne plošče prodajati. Tuji albumi so bili dosegljivi v

⁴³ *Single play* ali *single* je izdaja posameznih pesmi na 7- ali 10- palčni vinilni plošči. *Long play* ali *LP* je izdaja albuma na vinilni plošči, kjer je na 12-palčni plošči na obeh straneh prostora za zapis 45 minut glasbe.

⁴⁴ *Flajerji* (angl. flayer) so manjši (v velikosti razglednice formata A6) črno-beli ali barvno tiskani plakati, ki oglašujejo koncerte, albume ali založbe in jih pogosto delijo na koncertih v promocijske namene.

trgovini Rec Rec, kasneje tudi v trgovinah Bof, Big Bang in Müller, domače plošče pa so bile v prosti prodaji težje dosegljive in so se najpogosteje kupovale po pošti ali na koncertih.

6. Koncertna dejavnost

“Pozno ponoči vsi sistemi odpovejo in vi pridete na koncert. Mi se potrudimo po najboljših močeh, da damo vse od sebe, vi ste pa tisto ostalo, kar naredi to resnično. Globoko v tebi je počutje, zaradi katerega se ti meša, občutek norosti, ki ga nujno potrebuješ.”⁴⁵

Koncertna dejavnost že od začetka služi kot hrbtenica heavy metala, s čimer so se skupine od začetnega izmenjavanja kaset in igranja v komajda ustreznih klubih povzpele v glavne skupine večera, ki so zlahka polnile stadione ali velike dvorane, z razvojem festivalov pa kot glavna imena tudi tja privabljale množice obiskovalcev. Glasba se je vedno uporabljala za praznovanja in spodbujanje skupnosti, podobno, ritualno, vlogo pa ima tudi koncert v metalski subkulturi. Glasbeni nastop je pomemben element, ki omogoča nadaljnji obstoj neke družbene skupine in je hkrati znak njihove aktivnosti v celotni družbi (Blacking 1973: 47).

6.1 Festivali

Do sredine 80. let so bili rokovski in metalsko obarvani poletni festivali v Evropi že stalnica. Sprva je za najpomembnejšega veljal Monsters of Rock v Donnington Parku v Angliji. Na njem so že od samega začetka (leto 1980) nastopale uveljavljene in znane skupine, kasneje pa se je razširil tudi v druge države v obliki turneje. Od leta 2003 se na isti lokaciji odvija Download Festival, ki poleg velikih metalskih skupin gosti tudi skupine drugih alternativnih zvrsti. Od leta 1986 do 2005 se je na Nizozemskem odvijal Dynamo Open Air, ki je v Evropi omogočil prve nastope mnogim ameriškim skupinam.

Z vse večjo popularnostjo thrash metala si je ta prislužil tudi “svoj” vsakoletni festival v ZDA. Milwaukee Metalfest je leta 1987 nastal po zgledu večjih evropskih festivalov, ki so bili takrat že priljubljena in razširjena točka druženja večjega števila metalskih *fenov*. Začetni festivali so združevali žanrsko podobne in uspešne skupine, ki so z lahkoto zagotovile prodajanje vstopnic in tvorile seznam nastopajočih (*line-up*), o katerem lahko danes le

⁴⁵ “Late at night all systems go, you’ve come to see the show. We do our best, you’re the rest, you make it real, you know. There’s a feeling deep inside, that drives you fuckin’ mad, a feeling of a hammerhead, you need it, oh so bad.” Metallica - ‘Whiplash.’

sanjamo (skupine, ki so nastopale na prvem Milwaukee Metalfestu leta 1987: King Diamond, Nuclear Assault, Hallow's Eve, Sacrifice, Death Angel, Trouble, Death) (Christe 2004: 201).

V devetdesetih letih je v Evropi s širjenjem metalske glasbe nastalo precej novih festivalov, ki so danes med najbolj znanimi - verjetno največji metalski festival je Wacken Open Air, ki se je začel leta 1990 v Nemčiji in je bil letos že sedmič po vrsti vnaprej razprodan.⁴⁶ Poleg njega se v Nemčiji odvijajo še Bang Your Head od leta 1996 in Keep It True od 2003. Na Švedskem od leta 1992 poteka Sweden Rock, v Italiji od 1997 Gods of Metal, v Belgiji Graspop Metal Meeting od leta 1996, na Češkem od leta 1995 Brutal Assault, ki ga v zadnjih nekaj letih izdatno obiskuje tudi slovensko občinstvo, saj ponuja ogromno število dobrih in raznovrstnih skupin za zelo ugodno ceno vstopnice. Tam se od leta 2003 odvija tudi Masters of Rock. V Franciji od leta 2006 poteka Hellfest, v Avstriji pa se je leta 2007 pričel MetalFest, ki se tako kot Sonisphere od leta 2009, letno odvija na več lokacijah. Na festivalu Sonisphere so leta 2010 na Poljskem⁴⁷ prvič v karieri gostili vse skupine *velike četverice* v enem večeru. Na nekaterih nastopih so se zbrali tudi člani vseh skupin in skupaj zaigrali kakšen komad (npr. 22. 6. 2010 v Bolgariji pesem 'Am I Evil?' skupine Diamond Head).

Leta 1996 se je v ZDA prvič odvijal Ozzfest, ki sta ga ustanovila Ozzy in Sharon Osbourne. Sprva je potekal kot nekajdnevni festival v enem mestu, v poznejših letih pa se je razširil v turnejsko obliko, ki je v poletnih mesecih potekala po večjih mestih ZDA do leta 2010. Na festivalu oz. turneji je že v preteklosti vsakič nastopal Ozzy s svojo skupino, najpogosteje pa so se mu pridružile različne mlajše skupine,⁴⁸ ki so, tako kot Metallica pred desetimi leti igrale na mestu predskupin in si prislužile množično občinstvo. Kot takrat, je imel Ozzy za seboj tudi tokrat ekipo, ki je znala predvideti uspešnost skupin, kar je zagotovilo dobro prodajo vstopnic in širjenje turneje tudi v Veliko Britanijo. Poleg tega jim je s svojim povabilom kot eden od očetov heavy metala na nekakšen način odobril njihovo glasbo, ki je mnogim mlajšim poslušalcem služila kot prehodno obdobje, po katerem so nato prešli na poslušanje starejših skupin, ki so delovale v osemdesetih letih.

⁴⁶ Že osem mesecev pred začetkom festivala, v novembru 2011, je bilo prodanih vseh 75.000 vstopnic za obisk letošnjega festivala WOA (WackenHelge 2011).

⁴⁷ Kasneje so skupaj nastopili še na Češkem, v Švici, Angliji... ter aprila 2011 v ZDA v Kaliforniji.

⁴⁸ Ki so igrale novo zvrst t.i. nu-metala, ki je poleg metalskih in vložkov rapa združeval tudi elektroniko in druge elemente, ter je svoje fane našel pri mnogih najstnikih. Nekateri najbolj znane skupine so npr. Limp Bizkit, Korn, Linkin Park, Marilyn Manson, Slipknot, System of a Down; poleg njih so na festivalu nastopali tudi Slayer, Pantera, Sepultura, Black Label Society,...

V januarju 2011 se je pojavil nov vsakoletni festival, poimenovan 70.000 Tons of Metal. Festival se odvija na križarski ladji, ki izpluje iz Miamija na Floridi do otoka Conzumel v Karibskem morju. Na njem so zastopani različni podžanri in je že v prvem letu privabil obiskovalce s celega sveta (tudi Slovence), njegova prednost pa je pokoncertno druženje s člani skupin, saj se vse dogajanje odvija na ladji. Festival je že potrjen tudi za naslednje leto, ko se mu po v Evropi pridružil konkurenčni Full Metal Cruise 2013, ki pa bo izplul iz Hamburga v Nemčiji in se skupaj odvijal sedem dni.

6.2 Koncerti in festivali pri nas

Pri nas je bilo pred letom 2000 občutno manj heavymetalških koncertov kot v zadnjih nekaj letih, pogosto so tudi odpadali in bili nasploh veliko slabše organizirani kot dandanes (Frkovič 2007: 35). Najpogosteje so se odvijali v K4, na Metelkovi, zunaj Ljubljane na Primskovem pri Kranju, v MKC v Kopru, v Kobjeglavi, po letu 2000 so se v Ljubljani dogajali v Orto baru; leta 2004 pa so se večji metalški dogodki preselili v VPK Mediapark, s čimer se je dvignila kvaliteta koncertov (Frkovič 2007: 35). Poleg koncertov sta občasno delovala tudi dva festivala, Fuck Off Commercial v Žalcu in metalški v Kranju, kjer so poleg domačih nastopale tudi tuje skupine (Prezelj 1999: 95).

Leta 2002 se je v Komnu odvijal prvi slovenski dvodnevni metalški festival Metal Mania Open Air. Festival je prvi dve leti gostil večinoma slovenske skupine ter nekaj manjših tujih imen. V letu 2004 je odpadel⁴⁹ ter se vrnil v naslednjem letu s prenovljeno organizacijsko ekipo, ki je zanj redno skrbela do leta 2008. Vsako leto v avgustu je festival postajal večji in bolj priljubljen slovenskemu občinstvu, ki ga z veseljem obiskuje zaradi druženja in sproščene prijateljske atmosfere med obiskovalci. Leta 2008 je bil prvič izveden kot tridnevni festival in je gostil Exodus, ki so poskrbeli za nekaj *strupenih valčkov* ter med drugimi slovenske skupine Negligence, Thraw, Interceptor in Metalsteel.

V letih 2009 in 2010 se festival ni odvijal, ampak je v Ljubečni pri Celju potekal "nadomestni" Paranoid Open Air, ki ga je pomagala ustvariti ekipa Paranoid Webzina in je privabil Candlemass, Atheist, Onslaught ter precej slovenskih skupin, vendar se kljub temu ni izkazal za najbolj uspešnega. Za organizacijo MMOA, ki je letos ob deseti obletnici od prve

⁴⁹ Namesto njega se je v bližini Brežic zgodil Metal Dose, ki se ga še danes mnogi spominjajo po slabi organizaciji in dejstvu, da je odpadlo precej skupin, ki bi morale nastopiti.

organizacije ponovno potekal v Komnu, sicer skrbijo Bišto iz Komna in ekipa Novi KLG iz Kranja.

V Sloveniji se od leta 2004 na edinstveni lokaciji ob reki Soči v Tolminu odvija festival Metal Camp (MC), ki je danes dobro znan obiskovalcem iz vse Evrope ter drugod po svetu. Pobudniki so bili avstrijski organizatorji, ki so po uskladitvi in uspešnem dogovoru s slovenskimi organizatorji (Roman Fileš, Boštjan Doblekar) na novo lokacijo predstavili svoj Metalfest Vienna. Za organizacijo MC skrbijo RTN & MOM koncerti, d.o.o., privabi pa med deset in petnajst tisoč obiskovalcev. S slogani *Hell over paradise* (Pekel v raju) in *Where hell meets paradise* (Kjer pekel sreča raj), je nakazoval tudi na edinstveno in naravno lepoto prizorišča (Kozorog 2009: 184). Na njem so od začetka nastopile velike in srednje velike skupine, ki privabijo množice poslušalcev: Slayer, Motörhead, Anthrax, Testament, In Flames, Arch Enemy, Dimmu Borgir, Hypocrisy, Nevermore, Immortal, Cradle of Filth, Amon Amarth itd. Prav tako pa na manjšem odru, *second stage*, ponudijo priložnost nastopa manjšim, še neuveljavljenim skupinam, ki morajo za svoj nastop prodajati vstopnice - od števila prodanih vstopnic je odvisna ura njihovega nastopa. Od leta 2008 poteka kot celotedenski dogodek in za mnoge metalce pomeni metalske počitnice. Čeprav potrditve skupin vsako leto ne ustrezajo vsem slovenskim obiskovalcem, se ga ti kljub precej dragi vstopnici (letos npr. 49,00 eur za en dan in 129,00 eur za en teden, brez dodatnega doplačila provizije), še vedno udeležijo, saj organizatorji poskrbijo za raznovrsten seznam nastopajočih po dnevih, s katerim želijo čim več dni obdržati večino obiskovalcev. MC je pomemben predvsem za mlajšo generacijo slovenskih metalcev, ki se tja odpravijo na počitnice, in lokacije v Sloveniji, saj so tuji festivali (tudi v očeh staršev) za najstnike preveč oddaljeni.

Po koncu letošnjega MC so organizatorji objavili novico, da je festival pod tem imenom potekal zadnjič in ga bo v prihodnjem letu na isti lokaciji nadomestil Metal Days, pri katerem avstrijski organizatorji ne bodo več sodelovali.

Poleg zgoraj naštetih se je v Izoli poleti med leti 2008 in 2010 odvijal dvodnevni ekstremni metalski festival Haliaetum Open Air, ki je skozi leta poleg uveljavljenih tujih black metalskih zasedb gostil tudi mnoge slovenske podžanrsko raznolike skupine (Negligence, Thrasw, Dekadent, No Limits, Grimoir, Dickless Tracy...). Haliaetum je nastajal pod okriljem založbe Haliaetum Records, ki je bila prvenstveno zadolžena za promocijo in prodajo različnih

izdelkov obalne skupine Bleeding Fist, danes pa zastopajo skupine Panikk, Hellsword, Vigilance in Nephrolith; leta 2010 so poskrbeli za skupinsko izdajo demo posnetkov koroške skupine Thraw (*3D Bondage*) in ponovni izid 100 izvodov albuma *Crematory* skupine Sarcasm, ki je bil leta 1989 izdan le na vinilu. Poleg tega so leta 2009 izdali tudi zbirko demo posnetkov skupine Lene Kosti (*Demo 1985-1987*) in EP skupine Turbo (*The Beginning*). Letos so, pod nedavno spremenjenim imenom v Metal Tank Records, s skupinami pod svojim okriljem organizirali MetalKamp 12 Warm-up koncert, v začetku prihodnjega leta pa bodo izdali prvenca skupin Panikk in Vigilance.

V Zagorju se bo letos, po enoletnem premoru, že četrtrič odvijal Metal Kramp, ki v organizaciji G. K. Chaosstar gosti izključno slovenske zasedbe.

Poleg organizacije MC skrbi njegova ekipa tudi za organizacijo večjih koncertov, v zadnjem letu npr. Megadeth (3. 6. 2012, Kino Šiška), Soulfly (7. 6. 2012, Letni oder Gala Hala) in Thrash Fest Classics Tour 2011 (Exodus, Heathen, Sepultura, 13. 12. 2011, Kino Šiška).

Koncertne dvorane niso žanrsko specializirane, ampak lahko v enem tednu gostijo precej različnih skupin, poleg tega pa tudi njihova prvotna namembnost niso vedno koncertne dejavnosti. Dvorane se razlikujejo glede na svojo velikost, lokacijo in kvaliteto v opremljenosti, zato vse nikakor niso primerne za vse koncerte. Koncertna sezona se prične vsako jesen, med poletjem pa največ nastopov in obiskov gostijo različni glasbeni festivali.

Za organizacijo klubskih koncertov v Ljubljani skrbi še ekipa Kulturnega društva Veseli Dihurčki - Dirty Skunks (DS), ki zastopata različne žanre - od panka do vseh podzvrsti metala. Njuni koncerti se najpogosteje odvijajo na Metelkovi ali v Orto Baru, načeloma pa je v vseh dvorinah, ki jih izbereta, ekipa profesionalna in ima dobro ozvočenje. Na Metelkovi najraje izbereta Gala Halo, ker ima najboljšo klubsko kapaciteto 300 ljudi (Kino Šiška je za pravo klubsko doživetje prevelika, ostale dvorane pa skoraj premajhne), dobro urejeno zaodrje (*backstage*), prostoren oder in možnost izvedbe poletnih koncertov na zunanjem letnem odru. Za začetek organizacije je bil pobudnik Črt, ker so se njegovi prijatelji pritoževali, da se na koncertni sceni v Ljubljani nič ne dogaja in da kot posameznik ne moreš spodobno organizirati koncerta, zato se je odločil, da se v tem preizkusi. Po dogovoru z Matejem (s katerim od takrat redno sodelujeta kot ekipa DS), ki je bil zaposlen v Orto baru, sta se 6. 2. 2002 odločila za organizacijo prvega koncerta domačih skupin Sarcasm, Nabiska,

Expulsion in Distortion, ki je bil razprodan. Na začetku sta sama stopila v stik s skupinami, danes pa menedžerji kontaktirajo njiju, saj direktno kontaktiranje skupin pomeni dva krat višji honorar in se finančno bolj izplača, če skupina potrebuje datume, ki jih želi na turneji zapolniti.

Največje razlike pri organizaciji majhnih in srednje velikih koncertov so glede promocije, saj je pri zadnjih večji odziv medijev, potrebno pa je tudi boljše poskrbeti za promocijo dogodka - poleg flajerjev in natisnjenih plakatov tudi za objavo tiskanih plakatov na plačljivih plakatnih mestih ter oglase na radiu.

Organizacija festivala se v primerjavi s koncertom zelo razlikuje, saj je potrebno poleg skupin na festivalski prostor pripeljati vse - delavce, oder, ozvočenje, ograje, varnostnike, šank, reševalce, wc-je..., kar za profesionalno izpeljavo zahteva ogromno natančnega dela. Občasno DS sodelujeta tudi z drugimi organizatorji (Master of Metal, Igor Vidmar, Društvo Kapa, ekipa Channel Zero), če se odločijo za skupno organizacijo dogodka; prav tako pa občasno pomagata pri promociji drugih dogodkov, če v tistem obdobju sama nimata svojih koncertov. DS sodelujeta tudi z webzini Paranoid in Profanity, ki oglašujeta njihove dogodke. Najbolj obiskani so po navadi koncerti starih legend žanra ter prvi nastopi znanih skupin v Sloveniji. V primerjavi s tujino smo pri nas po obisku povsod, razen pri black metalu, v ozadju.

Poleg tega sta DS nekaj let organizirala sobotne Metal večere v Fabriki na Poljanah. Zaradi zaprtja lokala bodo jeseni, v novi koncertni sezoni, ob četrtkih dogajanje preselili v Orto bar, kjer so pred leti že potekali uspešni ponedeljkovi *Metal Nights*. V Ortu pa je tudi večji prostor, kadalnica in oder, zato bodo dogajanje enkrat mesečno nadgradili še s koncertnim programom domačih skupin. V letošnjem letu sta praznovala desetletnico svojega obstoja in presegla število tristo organiziranih koncertov in v to čast priredila dva februarska brezplačna koncerta v Kino Šiški in Gali Hali, v njuno čast pa je nastal tudi dokumentarec Dekada smrada, ki je za ogled dostopen na spletnem portalu Youtube (glej <http://www.youtube.com/watch?v=I3-S5qbRhso>).

V Ljubljani se koncerti odvijajo tudi v nekdanji Tovarni Rog, kjer pa so za zdaj znani predvsem po svoji neorganiziranosti in precejšnjih odstopanjih glede na dogovorjen urnik nastopov, kar pomeni, da zadnja skupina pogosto igra po polnoči in pred manjšim številom poslušalcev kot ostali. Pred nekaj leti so bili koncerti pogosti tudi v dvorani VPK Cvetličarna,

ki pa ima že nekaj časa finančne težave in se vsake toliko zapre in s spremenjenim vodstvom ponovno odpre. Na njeno mesto se je tako uvrstila Kino Šiška, ki je opremljena s sodobnim ozvočenjem, ki pa je na metalskih koncertih pogosto nastavljeno pretiho, poleg tega pa so njena slabost tudi stopnice v glavni dvorani, kar otežuje mošanje, ki pa se kljub temu pogosto dogaja. V okolici Ljubljane, na Vrhniki v klubu Zakon, koncerte imenovane *Doda Night* občasno organizira Jernej Dodig "Doda".

Gorenjska, ki sicer poleg Ljubljane danes velja za metalsko najbolj razvit del Slovenije, ima zelo razvito koncertno dogajanje na območju Kranj - Škofja Loka in Medvode. V tem delu deluje veliko metalskih skupin različnih podžanrov, koncerti so, kadar se ne prekrivajo, zelo obiskani, občinstvo pa se na pobudo organizatorja občasnih avtobusnih metalskih prevozov (Aleš Jelovčan "Frogi" iz skupin Keller in Nature) na koncerte po Sloveniji v karavani odpravlja povsod.

V Kranju se po zaprtju Izbruhovega bazena koncerti zdaj odvijajo v Trainstation Squatu ter občasno v Downtownu, kjer dogodke organizira Bojan Bidovec "DJ Hellfucker". V Rdeči ostrigi v Škofji Loki pod imenom Live in-sanity, ki so letošnjo koncertno sezono praznovali petnajsto obletnico metalskih večerov, je za organizacijo zadolžena Lea, ki sta se ji pred kratkim pridružila še Aleš Jelovčan "Frogi" in Tilen Hudrap iz skupin Keller in Nature. Tilen je prej, do nastopa nesoglasij z vodstvom, skrbel za organizacijo metalskih koncertov in večerov v Ravnah na Koroškem, v Mladinskem kulturnem centru Kompleks, poimenovanih Winterstrike. Na Gorenjskem se koncerti odvijajo še v Medvodah v Mladinskem centru Jedro ter na Jesenicah v klubu K.D.A.J.

V Mariboru za organizacijo skrbi Kulturno društvo Indijanez, ki so med drugimi v letu 2008 v Mariborski Štuk ob ponovnem združenju in turneji pripeljali skupino Forbidden. Manjši koncerti se odvijajo v Mariborski pekarni. Pred nekaj leti je bila scena zelo živahna tudi v Celju, kjer so potekali koncertu v klubu Zlatorog in Kljub, občasni koncerti pa so se odvijali tudi v Slovenski Bistrici, v MC Kreš (npr. dobrodelni Tribute to Miki 2 v januarju 2008, s skupinami Crossbreed, Eruption, Gonoba, Dawn Patrol in Thraw, kjer je prišlo do po koncertnih izgrediv, ki so na sceni sicer redkost). Občasno se kakšen metalski koncert zgodi tudi v Slovenskih goricah, v klubu Unterhund v Ormožu.

Na Primorskem se koncerti odvijajo v MKSC Koper (Nemesis Booking, pogosto v sodelovanju z black metalsko založbo Mater Tenebrarum) in v Novi Gorici, v Mostovni, kjer sta se pred kratkim v okviru poletnega programa "Pieffe goes to Mostovna" odvila koncerta thrash in crossover skupin Exodus in Heathen (13. 6. 2012) ter Suicidal Tendencies (12. 7. 2012) v organizaciji Erika, ki sicer redno organizira koncerte v bližnji dvorani Pieffe Factory v Gorici (Italija). Občasno se koncerti dogajajo tudi v Gradu pri Vipolžah v Goriških Brdih, Postojna z okolico pa je v nasprotju s preteklostjo koncertno aktivna le ob organizaciji večjih dogodkov - npr. novoletni žur, kjer prevladujejo heavy metalske in hard rock skupine, ali Heavy Metal Night, ki ga ne prirejajo več.

6.3 Obiskovanje koncertov

Poleg domačih koncertov in festivalov pa se slovenski metalci pogosto odpravljajo tudi v tujino, predvsem na nekatere prej omenjene festivale. Če skupine na evropski turneji ne objavijo nastopa pri nas, se poslušalci v tujino odpravljajo z avtomobilom, vlakom, najetim kombijem ali, če je dovolj zanimanja, celo avtobusom, koncerte pa obiskujejo v Italiji, Avstriji, Nemčiji, na Hrvaškem in tudi dlje. Obiskovanje koncertov zunaj Slovenije pa predstavlja precejšen strošek, saj je potrebno poleg vstopnice, ki imajo v sosednjih državah podobno ceno kot pri nas, plačati tudi stroške prevoza. Poleg obiskov v lastni režiji t. i. aranžmaje s prevozom ponujajo tudi agencije - Eventim in Koncerti.net (Tadej Košmerl).

Priprava poslušalcev za obisk koncerta je lahko precej dolgotrajna. Po objavi datuma nastopa je v navadi, da se vstopnice kupi že v predprodaji; če te možnosti ni, pa so pogoste rezervacije, ki pa po besedah sogovornika, ki organizira koncerte, niso najbolj zanesljive. S približevanjem datuma narašča navdušenje in razmišljanje o izboru pesmi, ki jih bo skupina predstavila. Pri večjih skupinah, ki so svoje najboljše albume posnele v preteklosti in so današnji albumi slabši, je v navadi, da igrajo predvsem starejše pesmi ter med njih dodajo kakšno novejšo, da predstavijo tudi najnovejši izdelek. Na koncert se odpravijo z avtom ali kombijem, kjer se voznik "žrtvuje" in tisto noč ne uživa alkohola. Zadnjih nekaj mesecev je popularna izbira tudi t. i. *Metal prevozi - 'Frogi bus'*, ki ga za nekatere dogodke organizira Aleš "Frogi" Jelovčan in z gorenjskega konca na koncerte pripelje zabave željno občinstvo.

Pred koncertom je pred dvorano obvezno druženje z ostalimi obiskovalci, kjer se pogosto srečajo stari prijatelji, poleg tega pa je tudi lokacija za sklepanje novih prijateljstev. Na thrash

metalskih koncertih so nastopajoči in poslušalci v nekakšnih uniformah - posnemajo videz oblačnja, ki je bil običajen in vsakdanji v osemdesetih letih.

6.4 Potek koncerta

Postavitev na odru je pri thrash-metalskih koncertih, za razliko od nekaterih drugih podzvrsti, precej preprosta in redko vsebuje kakšno večjo in obsežnejšo odrsko scenografijo. Metallica se pri koncertih na odprtem še danes poslužuje uporabe ognjemeta, včasih pa so imeli na odru postavitev skladno z albumom (pri promoviranju *...And Justice For All...* je na odru stal kip Pravice kot na naslovnici albuma), Megadeth pa so v preteklosti uporabljali maskoto Rattlehead. Danes je pri koncertih v ozadju obešen napis z logotipom, ki oznanjuje nastop glavne skupine večera.

Pred začetkom koncerta in med menjavanjem skupin se v dvorani predvaja glasba, ki ustvarja vzdušje in ga lahko ob neprimerni izbiri tudi pokvari. Ko je skupina pripravljena na nastop, ta glasba ugasne in se pri ugasnjenih lučeh prične predvajanje uvodne matrice, ki je po navadi vzeta iz začetka katerega od albumov, ob koncu predvajanja pa je skupina že na odru in pripravljena na vsaj eno urno žaganje, razbijanje in skakanje. Zvok skupine mora biti ob igranju čist in vsi instrumenti se morajo slišati enakomerno, za kar poskrbita tonski mojster in dobro ozvočenje dvorane. Poleg tega mora biti tudi jakost zvoka na precej visoki stopnji, zaradi česar lahko pride do okvar sluha.⁵⁰ Na odru mora biti prisotna energija med člani ter sodelovanje z občinstvom. Člani morajo delovati mladostno, energično ter se po odru gibati in svoje igranje dopolniti z obrazno mimiko in telesnimi gestami. Ob dobrem odzivu poslušalcev je lažje tudi nastopajočim, sploh če gre za mlajše skupine, ki še niso tako koncertno uigrane.

Na koncertih redko nastopa le ena skupina. Najpogosteje se na odru zvrstita vsaj dve skupini, od katerih je ena mlajša in/ali manj znana. Ta nastopi prva, kot predskupina, in ima pod odrom po navadi manjše število ljudi, ni pa to nujno; poleg tega pa imajo pogosto nastavljen tišji zvok, da glavna skupina pride bolj do izraza.

Skupina neposredno komunicira z občinstvom v prvih vrstah z rokovanjem, očesnim stikom in metanjem različnih memorabilij - trzalic, bobnarskih palčk, zapestnic; mlajše skupine pa med občinstvo podajo tudi kakšno svojo majico ali CD. Skupina med nastopom napoveduje

⁵⁰ Nekateri zato na koncertih nosijo čepke; na večjih festivalih jih pogosto delijo brezplačno.

pesmi in se z nagovori, spodbudami, pohvalami in zahvalami⁵¹ poskuša približati občinstvu. Ob koncu nastopa občinstvo pogosto zahteva ponovitev ali bis - vrnitev skupine na oder, da zaigra še kakšno pesem. Če jih ne preganja časovni red, se mnogi z veseljem vrnejo in oddigrajo še kakšen svoj hit ali pa se odločijo za priredbo kakšne zelo znane skladbe drugih skupin. Komunikacija, ki poteka na heavy metal koncertu z veliko intenzivnostjo, ustvarja identifikacijske učinke na treh ravneh – povezuje glasbeno skupino in njeno poslušalstvo, idealizira podobo heavymetalske skupnosti in sproži osebni užitek (Prezelj 1999: 94).

Po odigranih manjših (klubskih) koncertih je običajno, da se skupina po koncertu družijo s posameznimi obiskovalci, ki so še ostali v okolici, in jim namenijo nekaj časa za fotografiranje, podpisovanje in krajše debate. Na koncertih člani skupin ali *rouđiji* prodajajo tudi cd-je in druge izdelke z motivi skupine.

H koncertnemu dogajanju nedvomno sodi tudi uporaba drog. Metalci najpogosteje posegajo po alkoholu, cigaretah in travi. Najbolj razširjena je uporaba prvega, ki spremlja dogajanja pred, med in po koncertih, prisoten pa je tudi na vajah skupin ter pri splošnem druženju na zabavah. Prevladuje predvsem pitje piva, za katerega se je že zgodilo, da ga na kakšnem koncertu niso mogli sprosti ohlajati glede na žejo obiskovalcev. Poleg piva je priljubljeno tudi vino in nekatere žgane pijače - Jack Daniels, vodka, rum. Pogosto se pri obiskovanju koncertov zgodi, da poslušalci s seboj prinesejo svojo pijačo, ker znajo biti cene za šankom včasih precej zasoljene, in jo za boljše vzdušje, sprostitve in zabavo, spijejo pred vstopom v dvorano. Nekateri so celo tako pogumni in svojo pijačo uspejo pretihotapiti mimo varnostnikov v dvorano. Ker pa so varnostniki pogosto prisotni tudi v dvorani, je takšno dejanje pogosto opaženo in lahko sledi odvzem vstopnice in prepoved ponovnega vstopa. Ob vnosu steklenic se pojavi tudi nevarnost za ostale obiskovalce in nastopajoče, ki se lahko porežejo na razbitinah, nemalokrat pa se je že zgodilo, da so kakšni predmeti leteli v nastopajoče (prazne pločevinke in kozarci ali celo kamenje, kar je doletelo Megadeth na letošnjem MetalFestu v Zadru). Problematično je tudi prekomerno pitje in nastanek luknje v spominu, saj je tako denar za vstopnico vržen v stran. Takšno opijanje je sicer pogostejše na festivalih, saj le redko kdo vsak dan najde čas in voljo za ogled večjega števila skupin in tako ostane veliko prostega časa za druge dejavnosti.

⁵¹ Npr. You've been great, we'll see you again next year! (Bili ste super, se vidimo spet naslednje leto.), It's been a long time since we've been here. (Od našega zadnjega obiska je minilo že nekaj časa.)

6.5 Vedenje na koncertu

“Razširila se je nova plesna modna muha, ki se imenuje strupeni valček in povzroča uničenje.”⁵²

Tako kot na heavy-metalsko glasbo so kritiki in strokovnjaki vedno gledali zviška tudi na metalski ples. Hebdige ga celo označi za “idiotsko” plesanje (2002: 155). Kot sestavni del heavy metala lahko obravnavamo pet oblik “plesa”: *mošanje*, *hedbenganje*, *stejdždajving*, *slam dancing* in *air guitar* (igranje namišljene kitare), za katere se med poslušalci uporabljajo poslovenjeni izrazi iz angleškega jezika in v slovenskem jeziku nimajo ustreznih prevodov.

Vzornišstvo hardcore-punka je v vzdušje dobro obiskanih metalskih koncertov pričelo vključevati tudi *slam dancing*, *mošanje* in *stejdždajving*, kar je bilo prikazano tudi v nekaterih video spotih skupin Anthrax (‘Madhouse’, ‘Indians’), Megadeth (‘Wake Up Dead’) in seveda Exodus (‘Toxic Waltz’). Agresivna glasba je zahtevala svoje “žrtve”, ki so med skupinskim mošanjem in prerivanjem med seboj glasbeno dogajanje doživljali še bolj podoživeto, saj samo *hedbenganje* na koncertu v prvih vrstah ni bilo več sprejemljivo, ampak so skupine želele videti močnejši in aktivnejši odziv na svoje igranje. Takšno vedenje so varnostniki s težavo ločevali, saj jim je ta “ples” deloval kot splošno prerivanje in iskanje pretepa.

Mošanje je energičen in kaotičen odziv občinstva na glasbo in je znak skupini, da je njihova glasba cenjena. Pri tem se kaže tudi energija glasbenega nastopa. *Mošanje* se dogaja blizu odra in bolje pride do izraza v manjših klubih. V preteklosti je postalo pomemben del koncertne dejavnosti, kar je vidno tudi pri odzivu skupin, ki so temu posvetile cele pesmi - S.O.D. - ‘Milano Mosh’, Anthrax - ‘Caught in a Mosh’, Exodus - ‘Toxic Waltz’.⁵³ Ko so posnetke *stage divinga* v svoje spote vključili tudi Judas Priest in AC/DC, je bilo jasno, da je tudi to dejanje postajalo *mainstreamovsko* in posebjeno z metalsko subkulturo. Nekaterim skupinam pa je povzročalo več težav, saj je zaradi splošnega uničenja prostorov, ki so bili posledica (pre) polnih manjših koncertih prizorišč, obveljala prepoved takšnega koncertnega

⁵² “Here’s a new dance craze that’s sweeping the nation, it’s called the toxic waltz and it’s causing devastation.” Exodus - ‘Toxic Waltz’

⁵³ “Strupeni valček” so Exodus opisali z besedami: “You’re jumping up and down like a psycho circus clown, slamming with waltzers all the way around. You get caught up in the whip, you’re thrown into a flip. You aim for someone’s head, to stain the floor red. Give someone a kick, to prove you’re truly sick, bounce back from some blows and blood runs out your nose.” *The Toxic Waltz - Exodus*

vedenja (najbolj znana skupina po uničevanju so bili Exodus, ki so zaradi prepovedi nekaj časa nastopali le na vrtnih zabavah).

Tudi *stage diving* je pogosto vedenje, vendar ne pri večjih skupinah, ki imajo pred odrom zaradi varnosti postavljene ograje. Pri njem se posamezniki iz občinstva povzpnejo na oder, se približajo enemu od nastopajočih in ga za nekaj trenutkov oponašajo, nato pa hitro, pred posredovanjem varnostnikov, skočijo nazaj v občinstvo in pristanejo na rokah ostalih poslušalcev. Dejstvo, da so jih ostali obiskovalci pripravljeni ujeti, kaže na subkulturno skupnost, povezanost in solidarnost. Stage diving je vedenje, ki se dogaja izključno na koncertih, pojavlja pa se tudi pri drugih zvrsteh glasbe, npr. pri hardcoru.

Hedbenging (angl. *headbanging*; tudi *slemanje* ali *čupanje*) je nihanje z glavo gor in dol ali v krogu v ritmu glasbe. Dolgi lasje pripomorejo k vizualnemu učinku, ples pa se lahko izvaja posamično ali skupinsko, ko se manjša skupina metalcev objame čez rame in ga izvaja skupaj.

Air guitar (igranje na navidezno kitaro) oponaša gibe in prijeme solo kitarista, ko izvaja solaže ali značilne rife. Takšno vedenje se izvaja na koncertih ali v klubih in doma ob poslušanju plošč in se mu pogosto pridruži tudi *hedbenganje*. Igranje navidezne 'zračne' kitare in *hedbenganje* sta značilna za vse metalske podžanre.

Slam dancing je nastal v začetku osemdesetih ob stiku s punkom. Pleše se predvsem na thrash metalskih koncertih v klubih in koncertih nekaterih intenzivnejših NWOBHM skupinah. Je heavymetalska verzija pankovskega *poga*, brez trdnih pravil. Gibanje rok in nog je na videz nenadzorovano, glava in zgornji del telesa pa se premikata podobno kot pri *headbangu*, vendar so gibi mnogokrat izrazitejši.

Obiskovalci metalskih koncertov so razen mošanja in čupanja miroljubni in med njimi načeloma ne prihaja do pretefov ali nesoglasij. Varnostniki zato z njimi nimajo veliko opravkov, razen če vedenje, kot sta mošanje ali skakanje z odra v občinstvo narobe razumejo ter ob pregledu v vstopu v dvorano, kamor velik del prinese svojo pijačo, čeprav ta ni dovoljena.

7. Vizualne podobe

Na koncertih vizualne podobe vključujejo odrsko pojavnost in vedenje članov, njihova oblačila, osvetljava in postavitve odrske scenografije. Prva oznaka podkulture pripadnosti oz. pripadnosti neki sceni je videz posameznikov in posameznic, njihov način oblačenja, striženja, ličenja, govorjenja in obnašanja (Muršič 2000: 254). Pripadniki vsake podkulture skupine kažejo pripadnost s spoštovanjem določenih pravil.

Stil pokaže več pomembnih indikatorjev. Izraža stopnjo predanosti subkulturi in nakazuje predanost specifični subkulturi, ki s samo zunanostjo ne upošteva dominantnih vrednosti ali pa jih napada. Po Brakovi opredelitvi sestavljajo stil trije glavni elementi: a) "imidž", videz, sestavljen iz kostuma, dodatkov - recimo frizure - nakita in artefaktov; b) "način obnašanja", sestavljen iz izrazov, drže in poze (v grobem je to tisto, kar akterji nosijo, in način, kako to nosijo); c) "argot", specialni besednjak in način, kako je podan (1984: 26).

7.1 Videz

Po stilu oblačenja se zlahka loči pripadnike metalske subkulture od nečlanov. Heavy metal je že kmalu pričel vključevati črno barvo in usnje, ki so jo od motoristov prevzeli in popularizirali Judas Priest sredi 70. let, ki so nedolgo pred tem nastopali oblečeni kot hipiji v hlačah na zvonec. V 80. letih so se razširile hlače iz elastana, ki so na odrih omogočale lažje gibanje in so bile kot nekakšni kostumi za nastopanje, saj se med poslušalce niso razširile. Ti so prevzeli bolj umirjen in vsakdanji ulični videz oblačenja v kavbojke, majice s potiski priljubljenih skupin ter usnjene ali jeans jakne in brezrokavnike, ki so jih personalizirali z našitki in značkami, potiskanimi z motivi priljubljenih skupin. Majice z datumi turnej in starejše (sprane in obrabljene, kar dokazuje daljšo časovno pripadnost posameznika) majice imajo večjo vrednost, ki je danes nekoliko zgubljena, saj se ponatisi majic pojavljajo v splošnih trgovinah in na tržnicah. Najpogosteje so imeli obute visoke bele športne copate (superge *hi-topke*), kasneje pa so postali priljubljeni črni športni copati Converse All-star, druga športna obutev ali črni *bulerji*⁵⁴.

⁵⁴ Usnjeni škornji z vezalkami, najbolj znani so od angleškega proizvajalca *Dr. Martens*; v sedemdesetih so bili priljubljena obutev *skinhedov*, kasneje pa so se razširili tudi v druge mladinske subkulture - punk, grunge, metal.

Takšen običajen videz so postopoma zamenjala oblačila v črni barvi, ki je najbolj univerzalna vsem metalskim podžanrom, nekateri thrash metalci pa so še vedno ostali pristaši starejše "uniforme": oprijete oziroma ozke jeans hlače, bele *hi-topke*, brezrokavni z našitki, usnjene jakne in športne kape s šiltkom, kot jih nosijo igralci baseballa. Vsa oblačila so danes načeloma lahko dostopna na našem trgu, še pred dobrimi petimi leti pa so bile visoke bele superge dostopne večinoma le po spletu (predvsem na spletni strani in trgovini eBay) ali v tujini (Italija, Avstrija). Ponoven trend nošnje takšnih superg so opazili tudi oblikovalci pri športnih velikanih Nike in Adidas ter ponovno pričeli izdelovati in prodajati različne modele takšnih superg (npr. Nike Air Force). Thrash metalci se pogosto odločajo tudi za nakupe belih majic, v nasprotju s prevladujočo črno barvo, s potiski logotipov skupin, saj so videti bolj *old school*, lahko pa se odločijo tudi za *DIY* metodo (*do it yourself* - napravi sam) ter si, poleg šivanja našitkov na nahrbtnike, usnjene jakne in jeans brezrokavnike, poslikavo na majici izdelajo sami.

Večji strošek, poleg superg, predstavlja nakup kvalitetne črne ali temnorjave usnjene (motoristične) jakne. Prek nje nekateri nosijo tudi brezrokavnik iz jeansa, ki je na hrbtni strani prešit z enim velikim našitkom kvadratne oblike, na katerem so podobni motivi kot na majicah - logotipi skupin in likovni elementi z ovitkov plošč. Poleg glavnega našitka so na hrbtni in sprednji strani našiti še nekateri manjši, prav tako z motivi logotipov skupin, spredaj pa je prostor tudi za vsaj nekaj značk in priponk (angl. *badge*). V devetdesetih letih je thrashersko "uniformo" zamenjala bolj umirjena, vsakdanja in sprejemljivejša podoba, ki je vnesla elemente ulične ali vsakdanje mode, drugih subkulturnih scen, celo športa (Prezelj 1999: 93).

Ženske poslušalke so oblečene podobno, le da hlače pogosto zamenjajo usnjena (mini)krila ter predelane majice, ki so izrezane tako, da je viden dekolte. Bashe je za pripadnice ženskega spola v heavy metalu pripomnil, da se vedno delijo na tiste, ki se oblačijo kot fantje, in tiste, ki poskušajo posnemati videz boginj, kot jih vidijo v videoposnetkih najljubših skupin (Bashe po Weinstein 2000: 134).

Obvezen del so bili v preteklosti tudi dolgi lasje, s čimer so lahko že na prvi pogled ločili pozerje, danes pa so bolj izbira posameznika in ne ločevalni kriterij. Ob ponovni popularnosti

thrasha se je v neki meri vrnil tudi old-school videz, ki ga danes poslušalci in člani skupin ponovno prakticirajo v vsakdanjem življenju, pri obiskovanju koncertov in nastopanju.

Oblačilno podobo posamezniki dopolnjujejo še s pasovi (najpopularnejša sta *bullet belt* - pas z metki - in pas z neti), zapestnice z neti ali bodicami, uhani in obeski z motivi lobanj, kosti, kač, zmajev, pentagramov, nordijske mitologije in križi. Takšno okraševanje za thrasherje sicer ni značilno in se bolj pojavlja pri poslušalcih heavy, death in black metala. Mnogi se odločijo tudi za *pirsinge* ali stalnejšo okrasitev telesa, ki je poseben znak zvestobe, saj na telesu ostane za vedno - tetoviranje. Tudi tukaj se v metalski subkulturi pojavljajo podobni simboli - zmaji, pošasti, snov zajeta iz grozljivk, *tribal* (plemenskimi) vzorci ter imena ali logotipi skupin. Najpogosteje se črne ali barvne tetovaže pojavljajo na mečih, nadlakti ali hrbtu, pri ženskah pa so pogosto narejene v manjšem obsegu.

Vsi elementi heavymetalske noše odsevajo ideologijo in prepričanja heavymetalske subkulture: upor proti avtoriteti ter konvencionalnim družbenim pravilom in razočaranje nad svetom, v katerem živimo (Frkovič 2007: 33).

7.2 Albumske naslovnice

Vizualne podobe obsegajo še logotipe skupin, naslovnice albumov, fotografije in plakate, našitke, značke in majice. Označevanje skupin z logotipi je v metalu precej pomembno, saj služi za hitro vizualno in verbalno prepoznavanje skupin. Skupine že z izbiro pisave in videzom logotipa na prvi pogled pokažejo na zvrst, ki jo igrajo. Uporaba logotipov je v primerjavi z ostalimi rokovskimi zvrstmi prav za heavy metal najbolj značilna. Uporabljajo se na naslovnica albumov, majicah, kapah, značkah, plakatih ter drugih reklamnih gradivih. Mlajši privrženci jih pogosto tudi prerisujejo v šolske zvezke in na druge potrebščine. Nekateri se odločajo tudi za tetovaže logotipov priljubljenih skupin.

Tudi naslovnice albumov označujejo skupine, saj so predvsem v preteklosti z njimi v trgovinah pritegnili poslušalce do nakupa, še preden so lahko slišali glasbo samo. Služijo tudi kot reklamno gradivo in označujejo podobe in intenzivnost, s čimer se že na prvi pogled ločijo od naslovnice drugih zvrsti glasbe ter jih prav tako pogosto upodabljajo na majicah. Poleg narisane naslovnice ali fotografije, ki zelo redko vključuje člane skupine, je na naslovnico dodan še logotip in naslov albuma. Pri napisih prevladujeta črna, bela in rdeča barva. Naslovnica poskuša zajeti duh glasbe na albumu ali vsebuje nekaj v povezavi z naslovom

albuma. Barvni spekter naslovnice variira od enostavnih, ki vključujejo le nekaj temnih barv (Metallica - Metallica), do bolj barvitih, ki takoj pritegnejo pozornost.

V osemdesetih je mnoge zelo znane naslovnice popularnih albumov in majic thrash- in death-metalskih skupin ustvaril Ed Repka. Njegovo prvo delo je bila podoba izdaje albuma *Here Lies Venom* za Relativity Records, z naslovnico za *Peace Sells ...But Who's Buyin'?* skupine Megadeth pa se je predstavil širšemu občinstvu. Na tej naslovnici je ustvaril maskoto skupine, imenovano *Vic Rattlehead*, ki je upodobljena tudi na kasnejših albumih in je bila tudi del koncertne odrske scenografije. Poleg ilustracij za naslovnice je pri založbi Relativity ustvarjal še posterje, logotipe in končne podobe knjižic, ki so priložene CD-jem. V svojem prepoznavnem ustvarjanju je ustvaril tudi logotip skupine Dark Angel in naslovnice, ki vključuje žive barve in agresivno vsebino z globljim pomenom. Med njegova najbolj znana dela zagotovo sodijo: *Vio-lence - Eternal Nightmare*, *Evildead - Annihilation of Civilization* in *The Underworld*, *Death - Scream Bloody Gore*, *Leprosy in Spiritual Healing*, *Possessed - Beyond the Gates*, *Defiance - Product of Society*, *Atheist - Piece of Time*, *Megadeth - Rust in Peace*, *Nuclear Assault - Game Over*, *Toxik - World Circus* in *Think This*, *Massacre - From Beyond*, *Sanctuary - Refuge Denied...*; v zadnjih nekaj letih, ko je thrash metal spet dobil več pozornosti, pa njegove podobe krasijo albume novejših skupin, kot so *Municipal Waste - Hazardous Mutation*, *Toxic Holocaust - Hell on Earth* in *Hexen - State of Insurgency*, ki pa so še vedno narejene v njegovem značilnem in prepoznavnem slogu.

8. Mediji in promocija

Način pojavljanja subkultur v medijih jih prikazuje kot bolj ali manj eksotično od dejanskega (Hebdige 2002: 97). Mediji služijo kot posredniki informacij in sporočil ter se delijo na množične in bolj usmerjene (Weinstein 2000: 146). Množične medije uporabljajo različna občinstva širšega obsega, med tem ko bolj usmerjene medije uporabljajo bolj določene skupine. Usmerjeni mediji sprejmejo in si prilagajajo pravila ločenih in razmeroma ozaveščenih občinstev. Razlika med množičnim ali usmerjenim medijem temelji na razliki občinstev, v katera je medij usmerjen in ne glede na njegov tehnološki značaj. Radio je lahko glede na usmerjenost občinstva množičen medij (namenjen širšemu krogu poslušalcev, npr.

Radio Slovenija) ali usmerjen medij, ki je namenjen posebnemu občinstvu (npr. Radio Študent, kjer predvajajo bolj alternativno glasbo za manjši krog ljudi).

V prvem desetletju je bil metal slabo zastopan v medijih in radiju, kar je pomenilo, da se je primarno širil preko prijateljev in znancev, kar je utrjevalo medosebne odnose in povečevalo vpliv vrstniških skupin. Ker radio sprva ni imel velikega pomena, je bilo za uspeh odločilnega pomena tudi koncertiranje skupin, na začetku osemdesetih let pa se je metal širil predvsem z izmenjavanjem in presnemavanjem kaset (*tape trading*) - kasete so presnemavali in posojali starejši vzorniki, ki so glasbo širili med svoje prijatelje, mlajše sorodnike in njihove prijatelje. Teh vzornikov, ki so posameznike napeljali na poslušanje metalske glasbe, se ti še danes spominjajo z občudovanjem in hvaležnostjo. Starejši člani so tako z ritualom obveščanja o novi glasbi in ostalih novicah inicirali mlajše člane, ki so prestopili trg in postali zvesti poslušalci in zbiratelji plošč ter obiskovalci koncertov.

8.1 Tisk

Tiskani mediji v primerjavi z ostalimi najlažje služijo usmerjenim občinstvom, saj se bralci sami odločijo za nakup (v nasprotju v radijem ali TV, ki sta lahko namenjena predvajanju v ozadju in oseba po naključju opazi določeno skupino), ter jih pregledujejo in berejo v svojem času, ob tem pa še dodatno izločijo vsebine, ki jih (trenutno) ne zanimajo. Recenzije albumov služijo kot povratna informacija skupinam in založbam, če bo album dobro sprejet in bo potreboval veliko promocije, za poslušalce pa ponuja način, s katerim lahko odkrijejo novo glasbo. Včasih so bili sestavni del revij tudi oglasi za nove člane v skupinah, pisma bralcev in oglasi, v katerih so bralci iskali dopisovalce za izmenjavanje kaset.

Popularne tuje revije, ki so izhajale v Angliji in ZDA, so bile *Kerrang!*, *Hit Parader* in *Circus*, od katerih sta zadnji dve zaradi želja bralcev kasneje iz rokernih postali pretežno metalno obarvani (Christe 2004: 82). Revije so bralcem z obiljem koncertnih fotografij obujale spomine, objavljale koncertne datume, novice o skupinah in novih albumih ter recenzije izdanih plošč in kaset. V Evropi je vse več bralcev dobivala prvotno nemška revija *Metal Hammer*, v Londonu pa je pričela izhajati *Metal Forces*. Med tem so v ZDA postajali vse bolj priljubljeni tudi fanzini, ki so jih ustvarjali ljubitelji sami, npr. *Metal Mania*, *Whiplash*, *Headbanger*, *New Heavy Metal Revue* in *Kick Ass Monthly*. Pri nas so metalski poslušalci v preteklosti novice in informacije dobivali iz tujih metalskih, predvsem nemških,

angleških ali italijanskih različic, in rokovskih revij, saj slovenske revije, ki bi bila posvečena le metalu, ni bilo na tržišču. V specializiranih heavy metal revijah, predvsem nemških (Rock Hard, Metal Hammer in različni fanzini), so se pojavile tudi recenzije nekaterih slovenskih izdaj na nosilcih zvoka - Epidemic Zone, Non Finire Mai, Xenophobia in Skytower (Prezelj 1999: 90).

Poleg tujih revij so nekaj informacij prejeli tudi iz revije *Dr. Musik* ter obveznih underground *fanzinov*, ki so jih proizvajali in izdajali feni. *Fanzine* je ljubiteljski časopis (*fan* - ljubitelj, *zine* - okrajšava od *magazine* - periodična publikacija, revija) v nizki nakladi, pri katerem ima njegov ustvarjalec "popolno avtonomijo nad izdelkom" (Kolmančič 2001: 14). Fanzini so posvečeni različnim hobijem in interesom določenih skupin, glasbeni fanzini pa so začeli izhajati že v šestdesetih letih dvajsetega stoletja (Kolmančič 2001: 16). V nasprotju z revijami imajo v fanzinih članki in intervjuji prednost pred fotografijami.

V Sloveniji je v devetdesetih izšlo več različnih fanzinov (United, Exitus, Thrash Zone, Trash Your Brain, Defenders of the Faith, God's Devastation ...), najbolj znana in razširjena pa sta bila *No Name* in *Rock Vibe*. *No Name* je izhajal v angleščini in se je ukvarjal z odkrivanjem manj znanih, po avtorjevih⁵⁵ merilih kakovostnih podzemnih skupin z vsega sveta, med slovenskimi heavy-metalci pa je populariziral death metal in njemu sorodne podžanre. Bil je namenjen prodaji na mednarodni fanzinski sceni, ki je nastala že v osemdesetih kot del heavy metal kulture in pripomogla uveljaviti thrash in death metal ter druge sorodne podžanre. *Rock Vibe* je izhajal v slovenščini, namenjen je bil različnemu rokovskemu občinstvu, vendar je heavy metal zavzemal precej vsebine (Prezelj 1999: 92). V drugi polovici devetdesetih so fanzini zamrli, *Rock Vibe* pa se je preselil na internet. Tiskane revije za nastanek zahtevajo precejšen strošek, kar pomeni tudi visoko končno ceno, metalsko občinstvo pri nas pa ni tako veliko, da bi se nastajanje takšne revije izplačalo.

Leta 1999 je na spletu nastal *Paranoid-zine*, *webzine* (spletni fanzine), ki je služil kot vir novic o skupinah, recenzij plošč in koncertnih reportaž. Na sceni se je hitro uveljavil, tako da se je strani pridružil še forum za diskusije in rubrika za male oglase. Danes ustvarjalci *Paranoida* skrbijo za objavo novic in pisanje člankov, poleg tega pa za večje koncerte in festivale zaprosijo organizatorje za akreditacije, ki jim omogoča prosti vstop in gibanje v

⁵⁵ Urejal ga je Dejan Požegar iz Maribora.

zaodrju (*back-stagu*), kjer se dogovorijo ali opravljajo intervjuje s skupinami, ki jih kasneje objavijo. Na spletni strani je pomemben del tudi fotografska galerija, ki ima v arhivu shranjene slike večine koncertov in festivalov, ki so se zgodili pri nas dobrih deset let nazaj, ter velikega števila tujih, ki so jih obiskali. Sogovorniki imajo do strani in foruma načeloma pozitiven odnos, saj tam zvedo veliko informacij - glede izdaj novih plošč, zamenjav članov v skupinah in potrditev koncertnih datumov po Sloveniji in v sosednjih državah.

Koncertne debate spremlja navdušenje že od prve objave, kjer organizator objavi datum posameznega koncerta in nastopajoče skupine, ki so s približevanjem datuma le še povečuje, po samem koncertu pa se izmenjajo mnenja glede skupin, zvoka, *setliste* (seznam odigranih pesmi na nastopu) in objavljenih video posnetkov ter fotografij. Večina bralcev in bralk je rednih, stran vsakodnevno obišče okoli tri tisoč obiskovalcev, na forumu pa bolj sodelujejo moški obiskovalci, ki stran obiščejo vsak dan ali večkrat tedensko, mnogi le še iz navade, saj se je aktivnost na forumu precej zmanjšala. Ekipa *Paranoida* je leta 2009 pomagala pri organizaciji festivala Paranoid Open Air, v čast svojega dolgoletnega obstoja pa so leta 2010 in 2011 organizirali tudi Paranoid piknik oziroma manj obsežno različico festivala POA, v Kamniški Bistrici.

Poleg *Paranoida* sta bila na spletu v preteklosti aktivna tudi webzina *Firegoat* in *Britof*, od maja letos pa deluje še *Profanity*, kjer sodeluje nekaj članov ekipe nekdanje tiskane revije *Master Magazine*. Angleška spletna stran *Blabbermouth.net* je eden najbolj znanih tujih webzinov, kjer *feni* dobijo predvsem najnovejše novice glede različnih metalskih skupin, poleg tega pa na strani objavljajo tudi ocene albumov.

Internet pa ni bil zadovoljiv medij za celjsko ekipo društva Subkultura Me(n)talni Kolektivizem, ki so novembra 2007 odločili izdati prvo slovensko tiskano metalsko revijo *Metal Planet*. Glavni in odgovorni urednik je bil Artur Felicijan, nekdanji vokalist in kitarist skupine Noctiferia, ki je že nekaj let član atmosferske black metalske skupine Dekadent. Naslovnico prve številke je krasila skupina Negligence, ki je junija tistega leta izdala težko pričakovani prvenec *Options of a Trapped Mind*. V tej številki je bil vključen njihov intervju z naslovom *Bay Area Forever!*, revija pa je vsebovala še reportaže s koncertov, rubriko 'Slovenska scena', kjer so predstavljali stare in nove domače skupine, koledar prihajajočih metalskih dogodkov ter druge članke in novice. Cena prvega izvoda je bila 4,5 € za 64 strani

in je kasneje narasla na 6 €, razširil pa se je tudi njen obseg. Revija je bila tiskana na kvaliteten črn papir z belim in zlatim tiskom ter je imela zelo temačno črno-belo grafično podobo. Prvi izvod je bil tiskan v omejeni izdaji 616 izvodov, nadaljnji izvodi pa števila ne omenjajo. Tudi nadaljnje naslovnice so prikazovale člane različnih slovenskih skupin, razen četrte in sedme številke. Kasnejši izvodi so vključevali tudi barvne fotografije, saj se je prvotni tisk verjetno izkazal za predragega. Revija je po manj kot letu dni prenehala izdajati, založniki pa so v avgustu 2009 kupili licenco za izdajanje revije *Rock Hard* ter nadaljevali svoje ustvarjanje in pisanje pri njej, danes pa sodeč po svoji spletni strani delujejo le kot webzine.

Junija 2009 je izšla prva številka *Master Magazina*, njen glavni urednik pa je bil Ivan Cepanec. Prva številka je imela na naslovnici skupino Slipknot in tudi naslednje so na prvi strani vključevale tuje skupine, razen izvoda v aprilu 2010, ko je bila na prvi strani Noctiferia. Revija *Master Magazin* je imela grafično zasnovo podobno tujim metalskim revijam in je vključevala barvne fotografije, veliko reklam, intervjuje z znanimi tujimi skupinami, rubriko 'Peklenska kuhinja' z recepti glasbenikov in 'Old School Divizijo', kjer so predstavljali biografije starejših "pozabljenih" skupin, recenzije tekočih izdaj albumov, reportaže s koncertov ter članke, ki so podrobno predstavljali in secirali posamezne metalske podžanre. Revija je izhajala v 7.000 izvodih, njena cena pa je bila 2,90 €, ki je v primeru obsežnejše dvojne izdaje narasla na 4,90 €. Tako kot na naslovnica so se tudi vsebinsko osredotočali predvsem na pisanje o tujih skupinah, slovenske skupine pa so bile zastopane v občasnih omembah (npr. rubrika 'Regionalni banditi', kjer so na kratko predstavljali skupine po lokacijah nastanka) in krajših intervjujih. Tudi *Master Magazin* je čakala podobna usoda, saj je "po dobrem letu izdajanja propadel zaradi slabe oglaševalske politike, pomanjkanja sponzorjev in vse slabšega gospodarskega stanja" (Jerina 2012).

Pri nas so danes, poleg webzinov na spletu, najpogosteje dosegljive revije britanski in nemški *Metal Hammer* ter *Terrorizer Magazine*.

8.2 MTV

Televizijska postaja MTV je začela s predvajanjem v avgustu 1981. V roku dveh let svojega delovanja se je MTV razširil po območju ZDA in dosegel monopol ter postal najbolj priljubljen program na televiziji za mlade. Metal je bil za MTV popolna kombinacija, saj je

vseboval močne vizualne elemente, s katerimi so pritegnili nova občinstva k spremljanju videospotov. Leta 1985 je Dee Snider iz skupine Twisted Sister pripomogel k ustvarjanju oddaje 'Heavy Metal Mania', ki je omenjala tudi skupine, ki še niso imele posnetih videospotov. Po dobrem letu in pol predvajanja je med njim in vodstvom MTV-ja prišlo do nesoglasja in so ga odpustili, tedensko oddajo s predvajanjem metalskih videospotov pa so nato poimenovali v 'Headbangers Ball'. V triurno oddajo, ki so jo predvajali ob sobotah, so poleg prevladujočih glam metalskih spotov občasno vključili tudi kakšen thrash-metalski posnetek. Oddaja je kmalu postala zelo gledana in je imela velik vpliv na kupovanje plošč in oblikovanje lestvice najbolj prodajanih albumov. MTV je služil kot program, primarno namenjen mlajšemu občinstvu, in je bil sprva zasnovan kot usmerjen medij, kasneje pa je postal množičen, saj so hoteli producenti ustrezati vsem okusom mladim in se pri tem izgubili. Precej gledalcev je imela tudi serija Beavis & Butt-head, ki je prikazovala dva ameriška srednješolca in njuno vsakdanje življenje, ki je najpogosteje obsegalo sedenje na kavču ob gledanju in komentiranju videospotov na MTV-ju, ob njunih ostalih dogodivščinah pa sta bila prikazana kot neumna in stereotipna metalca.

Ko so oddajo 'Headbangers Ball' leta 1995 ukinili, je bil heavy metalu zadan še zadnji udarec, ki je vplival na umik iz popularnih medijev nazaj v podzemlje. Leta 2003 so jo ponovno oživeli s predvajanjem takratnih popularnih skupin - Hatebreed, Trivium itd., starejše glam skupine pa so našle mesto na VH1. Oddaja 'Headbangers Ball' je bila nekaj časa ob ponedeljkih predvajanja tudi pri nas na MTV Adria.

8.3 Videospoti

Eden od načinov promocije metalskih skupin je tudi videospot. Obdobje njihove največje popularnosti je bilo v osemdesetih, v času oddaje 'Headbangers Ball' na MTV-ju, danes pa ni več glavni kriterij za uspeh, ampak služi le kot dodatna promocija. Skupine pri nas se za snemanje spotov ne odločajo najbolj pogosto, saj lahko takšno snemanje predstavlja precejšnje finančno breme. V devetdesetih letih so imeli posnete videospote Interceptor, Requiem in Pomaranča, pred dobrimi desetimi leti pa so se jim pridružili še Metalsteel, Noctiferia, Dekadent in pred nekaj leti še Negligence ('War Machine'), Eruption ('The Auditors') in Thraw ('Injecting Hate').

Videospoti najpogosteje vključujejo nastop skupine na odru med koncertom, kjer sinhrono izvajajo predvajano pesem, ki so jo prej posneli v studiu. Včasih gre za dejanske posnetke koncertov in kasnejšo montažo več posnetkov, najpogosteje pa gre za organizirano snemanje, kamor povabijo tudi občinstvo, ki nato sodeluje pri napornem in večurnem snemanju. Posnetki včasih vključujejo tudi pripravo skupine na nastop v zaodrju, s čimer poustvarijo vzdušje koncertov, ki so temelj te glasbe in prikažejo skupino v najboljši luči. Vse pogosteje se skupine odločajo tudi za izdajanje posnetkov svojih koncertov na DVD-jih, med poslušalci pa se na internetu hitro širijo različni neuradni posnetki (angl. *bootleg*; ilegalni posnetki obiskovalcev koncertov).

Pri nas na televiziji ni oddaje, ki bi v program redno vključevala metalske videoposnetke, razen občasnih omemb v 'Aritmiji' in 'Effe's Inferno', ki pa nista našli rednih gledalcev. Pred leti je bila na RTV Slovenija dobro gledana oddaja 'Videospotnice', ki je od leta 2005 ni več na sporedu. V tej oddaji so skrbeli za redno predvajanje videospotov slovenskih skupin, ki so jih poskušali zastopati čim bolj enakomerno, brez dajanja prednosti in izpostavljanja bolj uspešnih. Ob izzidu spota 'Fond Of Lies' skupine Noctiferia je bil ta več tednov uvrščen na vrhu lestvice, kar je povzročilo tudi nekaj kontroverznosti. Na MTV Adria so predvajali tudi oddajo 'Headbangers Ball', ki pa je bila kmalu ukinjena.

V zadnjih nekaj mesecih je na spletni strani Youtube postala priljubljena oddaja 'Grom', ki je namenjena alternativni glasbi, največ časa pa za zdaj posveča metalu. Vodita jo Rok Tomšič iz Metalsteel in Žiga Mrak, nastaja pa pod okriljem TV Medvode. Skozi oddajo poteka intervju z izbrano slovensko skupino (v eni od oddaj sta bila sicer gosta organizatorja Dirty Skunks), vmes pa lahko spremljamo še krajše izseke iz preteklih obiskanih koncertov in intervjuje s člani, ki so tam nastopili.

8.4 Radio

V nasprotju s televizijo in tiskanimi mediji pa je metal pri nas že od začetka razvijanja scene prisoten na radijskih postajah. Najpogosteje se pojavlja na Radiu študent in na MARŠ-u v obliki specializiranih tematskih oddaj. Radio Študent (RŠ), ki deluje od leta 1969, je bil eden prvih, ki je dajal pomen ekstremnim in drugačnim zvrstem glasbe. Danes je na RŠ metal sicer bolj v ozadju, ker na radiu ni toliko metalsko orientiranih sodelavcev, je pa vseeno prisoten ob torkih zvečer v oddaji 'Metal Detektor', ki jo vodi Matija Prnaver - "Chop", tudi lastnik

založbe in trgovine On-Parole iz Kamnika, ki je lani praznovala svojo desetletnico. Metal se občasno predvaja tudi v splošnih oddajah, ki niso žanrsko usmerjene, kjer predstavljajo nove CD-je, recenzije koncertov in predstavitve zvrsti in skupin. Zlata leta metala na RŠ so bila zagotovo osemdeseta in devetdeseta, ko sta Mitja Prezelj in Matjaž Jurešič ljudi seznanjala s skupinami od Metallice do Death in Possessed ter imata po besedah enega od sogovornikov tudi shranjena dejanska pisma in demo posnetke članov teh skupin. Pomemben je bil tudi Boštjan Doblekar, ali *Varg Volland*, ki je v oddajah 'Hard and Heavy' in kasneje 'Vražje urice' ob torkih s svojimi opombami in brez cenzure predstavljal dogajanje na svetovni *underground* sceni. V oddaji je žalil tudi čustva vernih (kristjanov) in jim posvečal pesmi, kot je 'Kill the Christian', ameriške skupine Deicide (Žiberna 2000: 71). V devetdesetih je Boštjan Doblekar, pod imenom *Erotica Promotions*, ki se je kasneje razvilo v *666 productions* in *Mordor d.o.o.*, danes pa deluje pod imenom *Master of Metal*, skrbel tudi za koncertno klubska dogajanje v Ljubljani.

Pred kratkim se je po nekaj mesečnem premoru na Val 202 vrnila tudi oddaja 'Težka kronika', ki je sedaj na sporedu ob nedeljah v sklopu oddaje 'Generator' in jo trenutno vodi Ivan Cepanec - "Tegla".

9. Udeleževanje v subkulturnih praksah

Z menjavo desetletja in glavnih akterjev na sceni pa se je zamenjal tudi način prenašanja informacij in glasbe, saj je vedno večji pomen pričel dobivati internet. Kar naenkrat je poslušalcem (brezplačno) postala na voljo množica glasbenih in video posnetkov, kar je nedvomno pomagalo prispevati k ponovni obuditvi scene in oživitvi mnogih skupin, ki so z delovanjem prenehale v devetdesetih letih. Založbe in posamezniki so pričeli na spletu objavljati sezname za izmenjavanje ali prodajo redkih posnetkov, na eBayu pa so se naprodaj pojavljale obsežne kolekcije plošč, kaset in drugih fenovskih predmetov, ki so jih še nekaj let nazaj lahko iskali po več mesecev, zdaj pa so bili dosegljivi le z nekaj kliki.

Internetna prodaja pa je slabo vplivala na klasične prodajalne plošč, ki so zaradi enostavnejšega in pogosto cenovno ugodnejšega kupovanja, ali še pogosteje brezplačnega *downloadanja* po internetu, postopoma pričele izgubljati svoje kupce, predvsem mlajšo generacijo. Tudi moji sogovorniki so mi potrdili, da glasbo snemajo z interneta in album

nekajkrat preposlušajo, vendar prav tako kupujejo tudi CD izdaje, saj je lepo imeti v rokah fizičen izdelek in si oblikovati kolekcijo dobrih albumov najljubših skupin. Po ocenah večine prevladuje kupovanje majic, saj le-teh ne moreš *downloadat*. Nakupovanje danes poteka predvsem na tujih spletnih straneh (eBay, Amazon, strani specializiranih založb in različnih objavljenih seznamov za *tradanje* po forumih) pri nas pa za spletno prodajo skrbita založba On-parole iz Kamnika in trgovina Master of Metal v Ljubljani. Albume je mogoče kupiti še na koncertih in na stojnicah ali metalski tržnici (*metal marketu*) na festivalih, na spletni strani od skupin in trgovinah Big Bang ali Müller na oddelku z albumi. Počasi se ponovno oživlja tudi kupovanje LP plošč, saj se precej založb odloča za izdajanje omejenega števila vinilk.

Trgovina Master of Metal je nastala pred več kot desetimi leti in je bila na našem trgu prva takšna. V svoji ponudbi ima CD-je, DVD-je, koncertne vstopnice, majice skupin, nakit, bulerje, usnjene jakne. Starost kupcev se giblje vse od deset do sedemdeset let in obsega oba spola, pripadnike različnih subkultur, nacionalnosti in ras. Zvrsti, ki prevladujejo, so "klasične": heavy, thrash, death in black metal, najdejo pa se tudi posamezniki, ki iščejo ekstremno, avantgardno in obskurno ponudbo. Največ obiskovalcev se odloči na nakup majic, svojo ponudbo pa so pred nekaj leti razširili v dodatno trgovino Master Shop na Trubarjevi v Ljubljani.

V svojem članku je Will Straw (1994: 376) zagovarjal stališče, da poslušalci metalske glasbe ne tvorijo subkulture, ker se ne udeležujejo v subkulturnih aktivnostih, kot je zbiranje redkih plošč in branje glasbenih revij, prav tako pa med člani ni hierarhije, ki bi ločevala poznavalce in novince. Članek je bil napisan na začetku osemdesetih let in je opisoval razmere v sedemdesetih letih, saj so bile razmere že čez nekaj let korenito spremenjene - zbiranje albumov, branje revij in fanzinov ter udeleževanje na koncertih je za poslušalce postalo stalnica.

Stanje je podobno tudi danes, le da je nakupovanje fizičnih albumov v večini primerov zamenjalo *downloadanje* mp3-jev, prebiranje revij pa branje *webzinov* in novic na spletu. Sogovorniki imajo še vedno poseben odnos do kupljenih albumov; v preteklosti so se ob nakupu nove plošče ali CD-ja temu tudi bolje posvetili, ga podrobno preposlušali, analizirali in razumeli ter prebrali besedila iz priložene knjižice, danes pa poslušalci najpogosteje *downloadajo* celotne diskografije, ki jo nato le preletijo in površno spoznajo, ali pa celo

pustijo na disku in nanjo pozabijo. Ta dva načina spoznavanja in doživljanja glasbe se med seboj zelo razlikujeta, nedvomno pa k temu pripomore tudi spremenjeni in hitrejši tempo življenja.

Pojav zbirateljstva, ki je po Shukerju v splošnem v največ primerih praksa moških poslušalcev (2001: 201) in je po Kahn-Harrisu dejavnost *par excellence* (2004: 114), obsega pred nakupom proces iskanja informacij na internetu, katalogih založb in seznamov ostalih zbirateljev ter trgovin z rabljenimi ploščami. Najdba iskanega artikla predstavlja posebno zadovoljstvo in ponos.

Poseben fenomen zbirateljstva je iskanje in kupovanje prvih, redkih in različnih izdaj posameznih albumov (npr. za japonski ali ameriški trg, kjer so pri nekaterih izdajah dodane pesmi ali spremenjeni vrstni redi skladb, poslikani vinili...), kjer se cene na izvod gibljejo tudi okoli 300-400 € in več. Posamezniki imajo tako tudi po pet ali več različnih izvodov istega albuma. Za to dejavnost se odločijo naključno, v zadnjih letih pa je na kupovanje plošč vplival pojav eBaya. Nakup bolj iskanih plošč lahko pomeni tudi naložbo, ki pa ni zagotovljena, saj cene albumov pogosto nihajo v skladu s povpraševanjem. V splošnem tudi velja, da slovenski metalci podpirajo slovenske skupine in na koncertih pokupijo demo posnetke, albume in majice. Poleg CD plošč, ki so se množično začele pojavljati s "tehnološko revolucijo" (Muršič 2000: 207) v devetdesetih, so na "trgu" danes še vedno prisotne vinilne (LP) plošče, male plošče, bolj znane pod imenom 7" (*seven inch*), in seveda kasete, vendar se večina skupin (in zbirateljev) zaradi priročnosti najpogosteje odloča za izdajo posnetega materiala na CD-jih.

V zbirkah poleg majic in glasbenih izdelkov najdemo še razne našitke in značke, ki najpogosteje najdejo mesto na jeans brezrokavnikih, karte in zapestnice obiskanih koncertov in festivalov, izrezki iz časopisov in revij ter posterji, s katerimi si okrasijo stene. Fenomen zbirateljstva so v preteklosti, tako kot druge oblike fenovske privrženosti, obravnavali iz dveh različnih perspektiv; na eni strani se zbirateljstvo kritizira kot nedoraslo (ali 'piflarsko') aktivnost, v primeru ko pa se navezuje na zbiranje vrednih predmetov, kot so slike ali kipi, kar spominja na muzejsko skrbništvo, pa je zbirateljstvo vidno kot koristna kulturna dejavnost (Longhurst 2008: 190).

10. Sklep

V svojem delu sem prikazala razvoj thrash metala, ki je imel velik vpliv na nastanek drugih metalških (in metalu sorodnih) podžanrov, poleg tega pa je v obdobju svojega razcveta na Zahodni obali poskrbel za povezanost in enotnost posameznikov. Skupine so skupaj hodile na turneje in se medsebojno podpirale ter se družile v prostem času. Člani so bili večinoma v zelo dobrih odnosih, kar je še danes vidno pri ogledih dokumentarcev, ki opisujejo takratno dogajanje, prav tako pa lahko delček tega opazimo na koncertih, kjer takratno dogajanje in energijo podoživijo tudi mlajši poslušalci.

Glasbenikov položaj ni jasno opredeljen kot visok ali nizek, vendar pa lahko rečemo, da mu pritiče nekakšno tiho spoštovanje ljudi, za katere poje ali igra (Merriam 2000: 107). Pri nas večina članov v metalških skupinah ne more živeti le od glasbe oziroma igranja v skupini. Igranje tako ostaja le hobi. Hobi, ki posameznikom pomeni zelo veliko in so se zaradi njega pripravljani tudi prilagajati in odrekatati nekaterim drugim stvarem. V zameno dobijo spoštovanje poslušalcev in postanejo vzorniki mlajšim generacijam glasbenikov. Glasba pomaga vzpostavljati individualne svetove in je ob tem tudi sredstvo za vzpostavljanje stikov s sorodnimi dušami (Muršič 1995: 38). Nekaterim glasba vseeno ponuja glavni vir zaslužka, toda pri tem so pomembne še druge oblike udejstvovanja - kitarist Pader iz skupine Interceptor je precej časa igral tudi pri komercialno uspešni skupini Tabu; nekateri poučujejo v glasbenih šolah ali ponujajo inštrukcije, drugi se odločajo za snemanje in produciranje glasbe, ki sega tudi izven metalških voda.

Obstoj in delovanje skupin sta pogojena z ustvarjenimi družbenimi vezmi, kar pomeni, da se morajo člani videvati tudi izven "obveznosti" - vaj in koncertov. Družinsko in sorodstveno socializacijsko okolje nedvomno vpliva na to, ali se bodo otroci oprijeli glasbe ali ne, toda odločitev o tem, kako bodo to počeli, če sploh, pretežno temelji tako na vsakokratnih družbenih okoliščinah kot na individualnih posebnostih (Muršič 2000: 145).

Predvsem mlajšim sogovornikom je bilo pomembno dejstvo, da jih tudi doma starši pri igranju podpirajo in so kdaj pripravljani žrtvovati kakšno uro spanca, da vidijo nastop in jih nato po koncu odpeljejo domov. Pomembnejši jim je tudi videz, pri čemer se v največji meri zgledujejo po videzu skupin v osemdesetih letih. Nedvomno imamo pri nas kar nekaj skupin, ki bi si zaslužile tudi uspeh in večje priznanje v tujini, vendar je danes takšnih povsod po svetu že ogromno, vmes pa so tudi denarna sredstva. V preteklosti so se skupaj na turneje

odpravljale žanrsko podobne skupine, ki so v istem času izdale album, ali pa so bili člani prijatelji, danes pa mesto predskupine dobijo tisti, ki ponudijo več denarja,⁵⁶ ter si s konstantnim pojavljanjem na koncertih kupijo uspeh.

Z novimi tehnologijami so enostavno in brezplačno možnost za predstavitev svoje glasbe dobile tudi skupine iz netipično metalskih okolij (npr. islamske države), poleg tega pa se je ojačalo tudi zavedanje in spoštovanje znanih starejših skupin, ki so z odkritjem števila poslušalcev dobile možnost, da podoživijo svojo mladost in tudi mlajšim oboževalcem pokažejo, "kako se stvarjem streže". Po vzoru tujine se je po letu 2000 tudi pri nas razcvetela metalska scena s koncerti in novimi skupinami. Čeprav metal pri nas ni ravno tradicionalna glasba, in nekateri še danes sploh ne vedo, da obstaja ali pa imajo glede nje in poslušalcev mnogo neustreznih predstav, je scena dobro razvita. Mlajši poslušalci s poslušanjem pričnejo v adolescenci in se pri starejšem kolegu zgledujejo glede izbire glasbe prvih skupin, skupaj pa se pogosto odpravijo tudi na prve koncerte in festivale.

Prve skupine, s katerimi mlajši poslušalci prihajajo v stik, še vedno ostajajo Metallica, Iron Maiden, Black Sabbath in podobne legende. Po kakšnem letu ali več poslušanja metalske glasbe se posameznik 'najde' in odkrije pravo podzvrst zase ali pa ugotovi, da ta glasba ni zanj ter spremeni svoje interese. Načeloma se večina bolj in manj vidnih članov po Sloveniji pozna med seboj, poslušalci pa se družijo tudi izven striktno metalskih priložnosti. Ena od pomembnih funkcij glasbe je, da združuje ljudi na podlagi skupnih izkušenj, ki imajo pomen v njihovem socialnem življenju (Blacking 1973: 99).

Poseben dogodek za druženje slovenskega metalskega občinstva je predvsem festival Metal Mania Open Air v Komnu, kjer se zbere večina poslušalcev. Čeprav gre za glasbeni festival, ima tam prvenstveno funkcijo medsebojno druženje, obogateno z opojnimi substancami, njegovi najzvestejši obiskovalci pa odštevajo dneve že od datuma, ko ga organizatorji napovejo.

Poleg ljubiteljskega igranja v skupini, ki pa kljub omenjenim pomanjkljivostim nudi neskončno zadovoljstvo pri ustvarjanju in igranju na koncertih ter medsebojnem druženju, je tudi za poslušalce "metalstvo" precej draga zabava. Obiskovanje koncertov in festivalov po Sloveniji in v tujini, stroški za prevoze, majice, redne in posebne izdaje CD-jev in DVD-jev,

⁵⁶ To se je zgodilo tudi naši skupini Keller, ki bi morali na turnejo z Destruction, vendar so jih zadnji dan obvestili, da je druga skupina kupila mesto predskupine.

našitki, revije, usnjene jakne, visoke superge, in ostalo, s čimer si posamezniki utrjujejo znanje in položaj v subkulturi, ob premisleku nanesejo precej visok znesek.

Do danes je metalska glasba v splošnem doživela svoj največji razvoj - koncertne turneje se vrstijo ena za drugo, na stotine festivalov po Evropi ponuja "nore" sezname nastopajočih skupin z ekskluzivnimi nastopi, skupine pa se odločajo za preigravanje le svojih klasičnih albumov (npr. lanska turneja Exodus, Heathen, Destruction..., ki so igrali izključno prva dva/tri albume) s čimer privabijo tudi starejše fene, ki so se obiskovanja koncertov morda že naveličali ali odvadili. Predvsem koncertno ljudje pogosto ne vedo, kam in kdaj, saj je vsega preveč. Težje je tudi redno slediti dogajanju na sceni, saj lahko na spletu vsak teden najdemo kakšno obetavno skupino z novim demo posnetkom, ki upa na svoj obstoj in uspeh.

Dejstva, da je thrash metal pred dobrim desetletjem na kraju svojega rojstva ponovno zaživel, kažejo na cikličnost in ponavljanje zgodovine. Pravi poslušalci mu sledijo ne glede na vzpone in padce ter podpirajo skupine. Kljub nihanjem lastne popularnosti in medijske prepoznavnosti metal nikoli ne bo "umrl" - ko bo za *mainstream* prenehal biti zanimiv in bodo pozornost usmerili na kak drug ekstrem, se bo ponovno vrnil v podzemlje, glasbeni in video zapisi legendarnih skupin pa bodo še naprej ostajali in živeli v zbirkah, četudi se bodo skupine, ki so jih ustvarile, že poslovile. Ta čas pa se nezaustavljivo bliža, saj je precej skupin starih že več kot trideset let, kar pomeni, da imajo člani dodanih še kakšnih dvajset in sta "čupanje" in skakanje po odru pri nekaterih že pustila zdravstvene posledice.

Kljub primarno ljubiteljskim dejavnostim igranja v skupini ali z druge strani zvestega kazanja podpore pa metalska glasba in sporočila s svojo močjo in mogočnostjo poslušalce največkrat zaznamujejo za vse življenje. S svojimi podzvrstmi ponuja metal nešteto možnosti za poslušanje; če se naveličaš poslušanja neke skupine, hitro najdeš drugo v isti ali drugi podzvrsti, ki ustreza tvojemu trenutnemu razmišljanju ali razpoloženju. *Thrash metal* v svojem najširšem obsegu pušča v času ujet glasbeni in ustvarjalni pečat pri zvestih poslušalcih, glasbenikih in vseh, ki si občasno zaželi na plano spustiti svojo agresivnost in željo po destrukciji, saj je "v vsakem thrasherju en majhen delček Paula Baloffa",⁵⁷ ki tako v nas še naprej živi.

⁵⁷ Ron Quintana v *Get Thrashed*.

Priloge:

Priloga 1: Seznam slovenskih thrash metal skupin

<i>Skupina (kraj in letnica nastanka): trenutno stanje</i>	<i>Žanrska opredelitev</i>	<i>Diskografija</i>
Acrodus (Savinjska dolina,?): razpadli	Thrash metal	1994 - Brain Washing (demo)
Almost Rage (Koper, 2008): aktivni	Thrash metal	2011 - Almost There..
Arthemida (Murska Sobota, 2003): razpadli;	Thrash metal	2004 – ThunderStorm (demo) 2006 - Not The Same (demo)
Auschwitz (Tolmin, 1989): spremenili ime - iz njih nastali In a Spleen	Thrash/death metal	1992 - The Walls (demo)
Barehanded (Cerkno, 2001): aktivni	Death/Thrash Metal	2005 – Manipulator (demo)
Batina (Prekmurje, 2006): aktivni	Thrash/Groove Metal	2007 - Demo
Black Patrons (Ljubljana, 2004): preimenovani v Patrons; razpadli	Thrash Metal	2007 - Demo 2007
Burning Legion (Slovenska Bistrica, 2003): razpadli	Death/Thrash Metal	2007 - Controlling Existence EP
Chicksy Dicks (Ribnica, 2007): aktivni	Heavy//Thrash Metal	2012 - <i>načrtovan izid EP</i>
Classified (Medvode, 2011): aktivni (skupina je že od leta 2009 delovala pod imenom Deadline)	Thrash Metal	2012 - Classified Demo
Crossbreed (Šmarje pri Jelšah, 1998): razpadli	Thrash Metal	1998 - Demo # 1 2001 - Demo # 2 2005 - Demo # 3 2007 - Official Demo
Dawn Patrol (Kranj/ Ljubljana, 1998): aktivni	Heavy/Thrash Metal	2004 - Missing Keys (demo) 2008 - Before the Dawn EP
Debakel (Nova Gorica,?): razpadli	Thrash Metal	2001 - Promo demo
Decilence (Celje, 2010): v mirovanju	Thrash Metal	/
Dusk Delight (Bled, 1998): v mirovanju	Thrash/Death Metal	2004 - Stories
Eliminator (Celje, 2007): preimenovani v Decilence	Thrash Metal	2008 - Your Next Evil (single)? 2008 - And You Think You're Holy? (demo)
Epidemic (Žalec,?): preimenovani v Epidemic Zone	Death/Thrash Metal	1988 - Demo #1

Epidemic Zone (Žalec, 1987): razpadli	Death/Thrash Metal	1988 - Provinca Vrača Udarec (split) 1989 - Escape from Detente (demo) 1990 - Touch Against Normality (EP) ? - Keep Away from Babies (instrumentalni album)
Eruption (Ljubljana, 2005): aktivni	Thrash Metal	2007 - Demo 2009 - Lifeless Paradise 2012- <i>snemanje novega albuma</i>
Evenrain (Nova Gorica, 2004): razpadli	Melodic Death/Thrash Metal	2005 - Obscured in a World of Light (demo) 2008 - Beyond All Words (single)
Funeral March (Otiški Vrh, 1991): razpadli	Thrash/Death Metal	1992 - Invite To Die!? 1995 - Funeral March / Inhumate (split)
Game Over (Jesenice, 1988): aktivni	Thrash Metal	1989 - Demo89 1990 – Tilt (demo) 1990 – HATrEd (EP) 2007 - Eclectic The Version (single) 2008 - Eclectic
Giljotina (Celje, ?): spremenjeno ime/ razpadli	Thrash Metal; Progressive Metal (kasneje)	2000 – Giljotina (demo) 2000 - Giljotina 2 (demo)
Gonoba (Trzin, 2004): aktivni	Heavy/Thrash Metal, Technical Thrash/Death Metal	2005 – Demo 2007 - Human: Error (demo) 2007 - Demo 2006 2009 - Chains of Ignorance 2012 - <i>snemanje novega albuma</i>
Grrizli Madams (Sevnica, 2003): aktivni	Thrash Metal (prej), Stoner Metal	2004 - Home rehearsal (demo) 2004 - Live Krawal '04 (split) 2005 - Demo v.1 2010 - V vrtincu vsemogočega miru (EP)
Hiram (Koper, ?): aktivni	Death/Thrash Metal/ Metalcore	2008 - Hiram
Hellex (Kočevje, 2012): aktivni	Thrash metal	/

In a Spleen (Tolmin, ?): nastali iz skupine Auschwitz; razpadli	Thrash Metal (prej), Doom Metal	1992 - The Walls (demo) 1993 - Dance with the Devil in a Pale Moonlight (split) 1994 – Nativity (demo)
Insanity (Koper, 2000): razpadli	Thrash Metal	2002 - Live in Gažon 2002 (demo) 2003 - Live in Gažon 2003 (demo) 2004 - Live in Shoto Klub (demo)
Interceptor (Žalec, 1991): aktivni	Death/Thrash Metal, 'Graveyard metal'	1993 - The Beginning 1996 - Live From VAL202 1996 – Fade 1998 – Mora 2008 - Thrash Till Grob (split)
Kaoz (Velenje, 1997): razpadli	Thrash Metal	2003 - Kaoz
Keller (Nova Gorica, 2006): aktivni	Thrash Metal	2008 - Awake The Forgotten (demo) 2010 - Spreading Evil
Lintver (Goriška Brda, 2004): aktivni	Thrash Metal	2008 - The Saints Are Coming (demo)
Negligence (Ljubljana/ Jesenice, 2000): aktivni	Thrash Metal	2004 – Demo 2004 - Demo II 2005 - Demo III 2007 - Options of a Trapped Mind 2010 - Coordinates Of Confusion
Non Finire Mai (Žalec, ?): razpadli	Progressive Thrash Metal	1992 - Demo '92 1993 - Document Drama 2002 – Pilotinstaller 2005 - Katzenjammer
Obscurity (Ljubljana, ?): razpadli	Thrash/Dark Metal	1993 - Dance with the Devil in a Pale Moonlight (split)
One Out of Hell (Slovenska Bistrica, 2006): neznano	Thrash/Groove Metal	2007 - Demo 2007
Ophidian (Ljubljana, 2001): razpadli	Progressive Thrash Metal	2003 - Reanimation
Panikk (Ljubljana, 2008): aktivni	Thrash Metal	2009 – Demo 2009 2012 - snemanje prvenca, ki izide na začetku prihodnjega leta
Paragoria (Rečica pri Savinji, 2011): aktivni, spremenjeno ime iz The Scourge	Thrash metal	/

Pitoni (Postojna, 1992): razpadli	Thrash Metal/ Crossover	1997 - World around me (demo) 2003 - Kdo je bogu bog? (demo) 2003 - Core9 (korenine) (demo)
Pragwald (Žalec, 1990): neznano	Technical Death/Thrash Metal	1991 – Pragwald (EP)
Rager (Postojna, 2005): razpadli	Speed/Thrash Metal	2007 - Iron Beast (demo) 2009 - Eat Metal (EP)
Revolver (Primorska,?): razpadli	Thrash/Groove Metal	1997 - Revolver Sistem
Rockometalci (Zg. Kungota, 2000): neznano	Thrash/Death Metal	2004 - Hell, L&L (demo)
Root 'a Balluta (Koper, 1999): razpadli	Thrash/Death Metal	2003 - Demo 2003 2003 - Live in Gažon 2003 (demo) 2004 - ShotoMayor (Live at Shoto) (demo)
Salem (Koper, 1985): razpadli	Thrash Metal	1987 - The Sleep of Reason (demo) 1988 - Provinca vrača udarec (split)
Sarcasm (Kranj, 1987): aktivni	Speed/Thrash Metal	1989 – Crematory 2002 - Igra Narave 2003 - Divja Kri 2006 – Revolt 2008 - Thrash Till Grob (split) 2011 - Something To Believe In
Skytower (Postojna, 1992): aktivni?	Thrash Metal/ Crossover	1993 - Skydemic Tape 93 (demo) 1994 - Sky Demo R 94 1996 - etc.
Sniffilis (Kamnik, 1992): razpadli	Thrash Metal	1994 - Sniffilis
The Fifth Season (Koper, 2004): spremenjeno ime v AlmostRage	Thrash Metal	2006 - Demo
The Scourge (Rečica ob Savinji,?): aktivni, spremenili ime v Paragoria (2011)	Thrash/Death Metal	2009 - From The Ashes (demo)
Teleport (Ljubljana, 2010): aktivni	Thrash metal	2011 - Galactic Usurper
Thraw (Koroška, 2006): neznano	Thrash Metal	2007 – Thraw (demo) 2008 - Injecting Hate (demo) 2009 - Encephalic Oppressions (demo) 2010 - 3D Bondage (kompilacija)
Tim Draksler (Velenje, 2011): aktiven	Progressive Thrash Metal	2012 - Morbid Desire EP

Turbo (Kranj, ?): razpadli	Heavy/Power/ Thrash Metal	1989 – Demo 1995 - The Power of Metal 1997 - A Glimpse Of Home 2009 – Beginning (EP)
Wartune (Koroška, 2003): neznano	Thrash/Death Metal	2004 - End of Grace (demo) 2005 – Wartune (demo) 2008 - Future Projections (EP)
Woli Wo (Grgar, ?): aktivni	Thrash Metal/ Crossover	2010 - MDRUZI
Xenophobia (Slovenj Gradec, 1988): razpadli	Thrash/Death Metal	1990 - Last Fragments of Morbid Reality (demo) 1991 - Signs of Mental Decay (EP) 1991 - Cronology of Death (split)
Železobeton (Murska Sobota, 1988): aktivni	Thrash Metal	1991 - Sound of the Building Ground (kompilacija) 1994 - All and the Best! (kompilacija) 2007 - I Don't Know?! 2008 - Thrash Till Grob (split)

Priloga 2: Selektivna diskografija

<i>Skupina</i>	<i>Leto izdaje</i>	<i>Album</i>
AC/DC	1976	High Voltage
AC/DC	1979	Highway to Hell
AC/DC	1980	Back in Black
Acrophet	1990	Faded Glory
Agent Steel	1985	Skeptics Apocalypse
Agent Steel	1987	Unstoppable Force
Agent Steel	1999	Omega Conspiracy
Agent Steel	2003	Order of the Illuminati
Alice in Chains	1992	Dirt
Anacrusis	1993	Screams and Whispers
Annihilator	1989	Alice in Hell
Anthrax	1987	Among the Living
Anthrax	1988	State of Euphoria
Artillery	1990	By Inheritance
Atheist	1993	Elements
Atrophy	1990	Violent by Nature
Bathory	1987	Under the Sign of the Black Mark
Black Label Society	2003	The Blessed Hellride

<i>Skupina</i>	<i>Leto izdaje</i>	<i>Album</i>
Black Sabbath	1970	Black Sabbath
Black Sabbath	1970	Paranoid
Black Sabbath	1980	Heaven and Hell
Blind Illusion	1988	The Sane Asylum
Bonded By Blood	2008	Feed The Beast
Control Denied	1999	The Fragile Art of Existence
Crowbar	1993	Crowbar
Cyclone	1986	Brutal Destruction
Cyclone Temple	1991	I Hate Therefore I Am
Cynic	1993	Focus
Dark Angel	1986	Darkness Descends
Dark Angel	1991	Time Does Not Heal
Death	1991	Human
Death	1993	Individual Thought Pattern
Death	1995	Symbolic
Death Angel	1987	The Ultra-Violence
Deep Purple	1970	In Rock
Defiance	1989	Product of Society
Down	1995	NOLA
DRI	1989	Thrash Zone
Epidemic/Salem/Polska Malca	1988	Provinca vrača udarec - split
Eruption	2007	Demo
EvilDead	1989	Annihilation of Civilisation
Exhorder	1990	Slaughter in the Vatican
Exodus	1985	Bonded by Blood
Exodus	1988	Fabulous Disaster
Exodus	2004	Tempo of the Damned
Faith No More	1989	The Real Thing
Faith No More	1992	Angel Dust
Flotsam & Jetsam	1986	Doomsday for the Deceiver
Forbidden	1988	Forbidden Evil
Forbidden	1990	Twisted Into Form
Forbidden	1997	Green
Forbidden	2010	Omega Wave
Gama Bomb	2008	Citizen Brain
Game Over	1990	Tilt
Ghost	2010	Opus Eponymous
Giljotina	2000	Demo 2
Havok	2007	Pwn 'Em All
Heathen	1987	Breaking the Silence
Heathen	1991	Victims of Deception
Heathen	2005	Demo
Heathen	2009	The Evolution of Chaos
Helloween	1985	Walls of Jericho
Hexen	2008	State of Insurgency
Hexx	1986	Under the Spell
Holy Moses	1987	Finished with the Dogs
Holy Moses	1989	The New Machine of Liechtenstein
Holy Terror	1988	Mind Wars
Ihsahn	2006	The Adversary
Iron Maiden	1980	Iron Maiden

<i>Skupina</i>	<i>Leto izdaje</i>	<i>Album</i>
Iron Maiden	1981	Killers
Iron Maiden	1982	The Number of the Beast
Iron Maiden	1984	Powerslave
Judas Priest	1978	Stained Class
Judas Priest	1984	Defenders of the Faith
Keller	2010	Spreading Evil
King Diamond	1986	Fatal Portrait
King Diamond	1987	Abigail
King Diamond	1988	Them
King Diamond	1989	Conspiracy
King Diamond	1990	The Eye
Lääz Rockit	1989	Annihilation Principle
Lääz Rockit	1991	Nothing\$ Sacred
Led Zeppelin	1969	Led Zeppelin
Mastodon	2006	Blood Mountain
Megadeth	1986	Peace Sells...But Who's Buying?
Megadeth	1990	Rust in Peace
Megadeth	1992	Countdown to Extinction
Mercyful Fate	1983	Melissa
Mercyful Fate	1984	Don't Break the Oath
Mercyful Fate	1999	9
Metallica	1983	Kill 'Em All
Metallica	1984	Ride The Lightning
Metallica	1986	Master of Puppets
Metallica	1988	...And Justice For All
Metallica	1991	Metallica
Metalsteel	2005	Taste the Sin
Morbid Saint	1988	Spectrum of Death
Mordenom	2009	Agnvs Dei
Municipal Waste	2005	Hazardous Mutation
Municipal Waste	2007	The Art of Partying
Nasty Savage	1986	Indulgence
Negligence	2004	Demo
Negligence	2007	Options of a Trapped Mind
Negligence	2010	Coordinates of Confusion
Nevermore	1995	Nevermore
Nevermore	1999	Dreaming Neon Black
Nuclear Assault	1986	Game Over
Obituary	1989	Slowly We Rot
Oppression	2006	State of War - demo
Overkill	1985	Feel the Fire
Overkill	1987	Taking Over
Ozzy Osbourne	1981	Blizzard of Ozz
Ozzy Osbourne	1981	Diary of a Madman
Pantera	1990	Cowboys From Hell
Pantera	1992	Vulgar Display of Power
Pantera	1996	The Great Southern Trendkill
Pestilence	1991	Testimony of the Ancients
Piranha	1988	Big Fucking Teeth - demo
Pomaranča	1993	Nekaj Peklenskih
Possessed	1985	Seven Churches

<i>Skupina</i>	<i>Leto izdaje</i>	<i>Album</i>
Powermad	1989	Absolute Power
Psychotic Waltz	1990	A Social Grace
Rainbow	1975	Ritchie Blackmore's Rainbow
Rainbow	1976	Rising
Razor	1990	Shotgun Justice
Realm	1988	Endless War
Realm	1990	Suiciety
S.O.D.	1985	Speak English or Die
Sacred Reich	1987	Ignorance
Sacrifice	1991	Soldiers of Misfortune
Saint Vitus	1986	Born Too Late
Sanctuary	1989	Into the Mirror Black
Sarcasm	1989	Crematory
Sepultura	1989	Beneath the Remains
Sepultura	1991	Arise
Slayer	1985	Hell Awaits
Slayer	1986	Reign in Blood
Slayer	1988	South of Heaven
Suicidal Tendencies	1983	Suicidal Tendencies
Suicidal Tendencies	1987	Join the Army
Suicidal Tendencies	1988	How Will I Laugh Tomorrow..
Testament	1987	The Legacy
Testament	1988	The New Order
Testament	1990	Souls of Black
Testament	2012	Dark Roots of Earth
Thraw	2010	3D Bondage
Toxik	1987	World Circus
Toxik	1989	Think This
Ugly Kid Joe	1992	America's Least Wanted
Ulysses Siren	2003	Above the Ashes
Vendetta	1988	Brain Damage
Vio-lence	1988	Eternal Nightmare
Vio-lence	1990	Oppressing the Masses
Violator	2006	Chemical Assault
Voivod	1989	Nothingface
Warbringer	2009	Waking Into Nightmares
Whiplash	1990	Insult to Injury
Znowwhite	1988	Act of God

Priloga 3: Slikovne priloge

Slika 1: Koncert skupine Agent Steel - 28. 09. 2007, Orto Bar, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 2: Občinstvo med nastopom skupine Metalsteel - 15. 08. 2008. Festival Metal Mania Open Air, Komen. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 3: Nastop skupine Negligence - 16. 08. 2008. Festival MMOA, Komen. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 4: Nastop skupine Atheist - 13. 08. 2009. Festival Paranoid Open Air, Ljubecna. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 5: Nastop skupine Negligence - 22. 08. 2009. Trnfest, KUD France Prešeren, Ljubljana.
Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 6: Nastop skupine Thraw - 18. 09. 2009. Rdeča ostriga, Škofja Loka. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 7: Nastop skupine Panikk - 23. 10. 2009. Tovarna Rog, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 8: Nastop skupine Eruption - 28. 11. 2009. 8. Festival Fuck Off Commercial, Gala Hala, Metelkova mesto, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 9: Koncert skupine Warbringer - 22. 02. 2010. Gala Hala, Metelkova mesto, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 10: Koncert skupine Warbringer - 22. 02. 2010. Gala Hala, Metelkova mesto, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 11: Koncert skupine Megadeth - 29. 06. 2010. Kino Šiška, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 12: Nastop skupine Keller - 20. 11. 2011. Orto Bar, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 13: Nastop skupine Warbringer - 20. 11. 2011. Orto Bar, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 14: Nastop skupine Warbringer. 20. 11. 2011. Orto Bar, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 15: Nastop skupine Heathen - 13. 12. 2011. Thrashfest Classics, Kino Šiška, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 16: Nastop skupine Exodus - 13. 12. 2011. Thrashfest Classics, Kino Šiška, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 17: Nastop skupine Exodus - 13. 12. 2011. Thrashfest Classics, Kino Šiška, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 18: Koncert skupine Megadeth - 03. 06. 2012. Kino Šiška, Ljubljana. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 19: Koncert skupine Suicidal Tendencies - 12. 07. 2012. Mostovna, Nova Gorica. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 20: Koncert skupine Suicidal Tendencies - 12. 07. 2012. Mostovna, Nova Gorica. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 23: Okrašena stena s plakati in slikami skupin iz revij - 15. 07. 2012. Osebna zbirka. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Slika 24: Reviji Metal Planet in Master Magazin - 15. 07. 2012. Osebna zbirka. Avtorica: Nadija Kolmanič.

Viri in literatura:

Allen, M. Jerry

2006 *Vio-lence: Blood and Dirt*. New York: Megaforce records. DVD.

Barnard, Alan in Jonathan Spencer

2002 *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London in New York: Routledge.

Barry, Alfonso

2004 *Enciklopedija glasbe*. Radovljica: Didakta.

Blacking, John

1973 *How Musical Is Man?* Seattle in London: University of Washington Press.

Brake, Mike

1984 *Sociologija mladinske kulture in mladinskih subkultur*. Ljubljana: Krt: knjižnica revolucionarne teorije.

Brake, Michael

1995 [1985] *Comparative Youth Culture: The sociology of youth culture and youth subculture in America, Britain and Canada*. London in New York: Routledge.

Christe, Ian

2004 *Sound of the Beast: The Complete Headbanging History of Heavy Metal*. New York: HarperCollins Publishers.

Cook, Nicholas

2009 *Glasba: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Založba krtina.

Dekada smrada: 10 let Dirty Skunks

2012 <<http://www.youtube.com/watch?v=I3-S5qbRhso>>. GoreJanez Productions.

Dundes, Alan

1992 'Wet and Dry, the Evil Eye: An Essay in Indo-European and Semitic Worldview.' V: *The Evil Eye: A Case Book*. Alan Dundes, ur. Wisconsin in London: The University of Wisconsin Press. Str. 257-312.

Dunn, Sam in Scot McFadyen

2005 *Metal: A Headbanger's Journey*. Toronto: Banger Films, Inc. DVD.

Dunn, Sam in Scot McFadyen

- 2009 *Global Metal*. Toronto: Banger Films, Inc. DVD.
- Ernst, Rick
2008 *Get Thrashed: The Story of Thrash Metal*. New York: Saigon 1515 Productions. DVD.
- Frith, Simon
1986 *Zvočni učinki: Mladina, brezdelje in politika rock'n'rolla*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Frith, Simon
2002 [1996] *Performing Rites: Evaluating Popular Music*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Frkovič, Anja
2007 'Heavy metal kot način življenja.' Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Goodwin, A.
1993 *Dancing in the Distraction Factory: Music, Television and Popular Culture*. London: Routledge.
- Hebdige, Dick
2002 [1979] *Subculture: The Meaning of Style*. London in New York: Routledge.
- Hodkinson, Paul
2002 *Goth: Identity, Style and Subculture*. Oxford in New York: Berg.
- Hodkinson, Paul
2004 'The Goth Scene and (Sub)Cultural Substance.' V: *After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture*. Andy Bennett in Keith Kahn-Harris, ur. New York: Palgrave Macmillan. Str. 135-147.
- Ilustrirani angleški slovar Oxford
2004 [1998] 'Thrash.' Geslo v: *Ilustrirani angleški slovar Oxford: Dopolnjena in posodobljena izdaja*. Mitja Pucer, ur. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba. Str. 865.
- Jerina, Petra
2012 'Slovenske glasbene revije na spletu.' Internetni vir:
<<http://www.delo.si/kultura/glasba/slovenske-glasbene-revije-na-spletu.html>>, pregledano 12.3.2012.
- Kahn-Harris, Keith

2004 'Unspectacular Subculture? Transgression and Mundanity in the Global Extreme Metal Scene.' V: *After Subculture: Critical Studies in Contemporary Youth Culture*. Andy Bennett in Keith Kahn-Harris, ur. New York: Palgrave Macmillan. Str. 107-118.

Kahn-Harris, Keith

2007 *Extreme Metal: Music and Culture on the Edge*. Oxford in New York: Berg Publishers.

Kahn-Harris, Keith

2008 [2006] "Roots'?: The Relationship Between the Global and the Local within the Extreme Metal Scene.' V: *The Popular Music Studies Reader*. Andy Bennet, Barry Shank in Jason Toynbee, ur. London in New York: Routledge. Str.128-134.

Kolmančič, Petra

2001 *Fanzini: Komunikacijski medij subkultur*. Ceršak: Subkulturni azil.

Kozorog, Miha

2009 *Antropologija turistične destinacije v nastajanju: prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete.

Lévi-Strauss, Claude

1966 *The Savage Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.

Longhurst, Brian

2008 [2007] *Popular Music and Society*. Cambridge in Malden: Polity Press.

Marvis, Curt in Jeff Richter

1999 [1987] *Metallica: Cliff 'Em All*. DVD.

McRobbie, Angela

1994 'Settling Accounts with Subcultures: A Feminist Critique.' V: *On Record: rock, pop and written word*. Frith, Simon in Andrew Goodwin, ur. London: Routledge. Str. 66-96.

Mencin, Tomaž

1991 'Sociološke razsežnosti heavy metala.' Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Merriam, Alan P.

2000 *Antropologija glasbe*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Monaghan, John in Peter Just

2008 *Socialna in kulturna antropologija: zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.

Muršič, Rajko

1993 *Neubesedljive zvočne igre: od filozofije k antropologiji glasbe*. Maribor: Katedra.

Muršič, Rajko

1995 *Center za dehumanizacijo: etnološki oris rock skupine*. Pesnica: Frontier, ZKO.

Muršič, Rajko

2000 *Trate vaše in naše mladosti: zgodba o mladinskem in rock klubu*. Ceršak: Subkulturni azil.

Muršič, Rajko

2011 'Noisy Crossroads: Metal Scenes in Slovenia.' V: *Metal Rules the Globe: Heavy Metal Music Around the World*. Jeremy Wallach, Harris M. Berger in Paul D. Greene, ur. Durham in London: Duke University Press. Str. 294-312.

Mustaine, Dave in Joe Layden

2010 *Mustaine: A Heavy Metal Memoir*. New York: HarperCollins Publishers.

Oimoen, Harald

2011 'I Washed Dishes for Metallica.' V: *Murder in the Front Row: Shots from the Bay Area Thrash Metal Epicenter*. Harald Oimoen in Brian Lew, ur. New York: Bazillion Points. Str. 11-17.

Prezelj, Mitja

1999 'Heavy metal: bojevniki peklenškega hrupa.' V: *Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, ur. Ljubljana: Študentska založba. Str. 83-96.

Quintana, Ron

2011 'Twenty Years Ago, Music Sucked.' V: *Murder in the Front Row: Shots from the Bay Area Thrash Metal Epicenter*. Harald Oimoen in Brian Lew, ur. New York: Bazillion Points. Str. 27-33.

Shuker, Roy

2001 [1994] *Understanding Popular Music*. London in New York: Routledge.

Singh, Gary

2011 'Thrash Masters.' Internetni vir:

<<http://www.metroactive.com/features/Bay-Area-Metal.html>>, pregledano 15.2.2012.

Small, Christopher

1998 *Musicking: The Meanings of Performing and Listening*. Middletown: Wesleyan University Press.

Straw, Will

1994 'Characterizing rock music culture: the case of heavy metal.' V: *The Cultural Studies Reader*. Simon During, ur. London in New York: Routledge. Str. 368-381.

Tomc, Gregor

1989 *Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: KRT: Knjižnica revolucionarne teorije.

Velikonja, Mitja

1999 'Drugo in drugačno: subkulture in subkulturne scene devetdesetih.' V: *Urbana plemena: subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Peter Stankovič, Gregor Tomc in Mitja Velikonja, ur. Ljubljana: Študentska založba. Str. 14-22.

VVN Music

2012 'Metallica Still Have Top Selling Album of the Soundscan Era.' Internetni vir: <http://www.vintagevinylnews.com/2012/01/metallica-still-have-top-selling-album.html> >, pregledano 11.4.2012.

WackenHelge

2011 'Amazing! Wacken is sold out for the seventh time in a row!' Internetni vir: <http://www.wacken.com/en/woa2012/main-news/news/news-suche/suche-ansicht/article/wahnsinn-wacken-zum-7-mal-in-folge-ausverkauft-7116/> >, pregledano 10.3.2012.

Wagner, David

2011 'Fans, bands tout Bay Area's thrash metal legacy.' Internetni vir: <http://www.sfgate.com/bayarea/article/Fans-bands-tout-Bay-Area-s-thrash-metal-legacy-2393272.php#> >, pregledano 11.12.2011.

Walser, Robert

1993 *Runing with the devil: power, gender, and madness in heavy metal music*. Middletown: Wesleyan University Press.

Weinstein, Deena

2000 *Heavy metal: the music and its culture*. Cambridge, New York: Da Capo Press.

Žiberna, Vid

2000 'Satanizem v množičnih medijih in javnost.' Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.

IZJAVA O AVTORSTVU

Izjavljam, da je diplomsko delo v celo moje avtorsko delo in da so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni.

Ljubljana, 25. avgust 2012

Nadija Kolmanič

DOVOLJENJE OBJAVE

Izjava kandidata/kandidatke

Spodaj podpisani/-a _____ izjavljam, da je besedilo diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno in dovoljujem objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis: